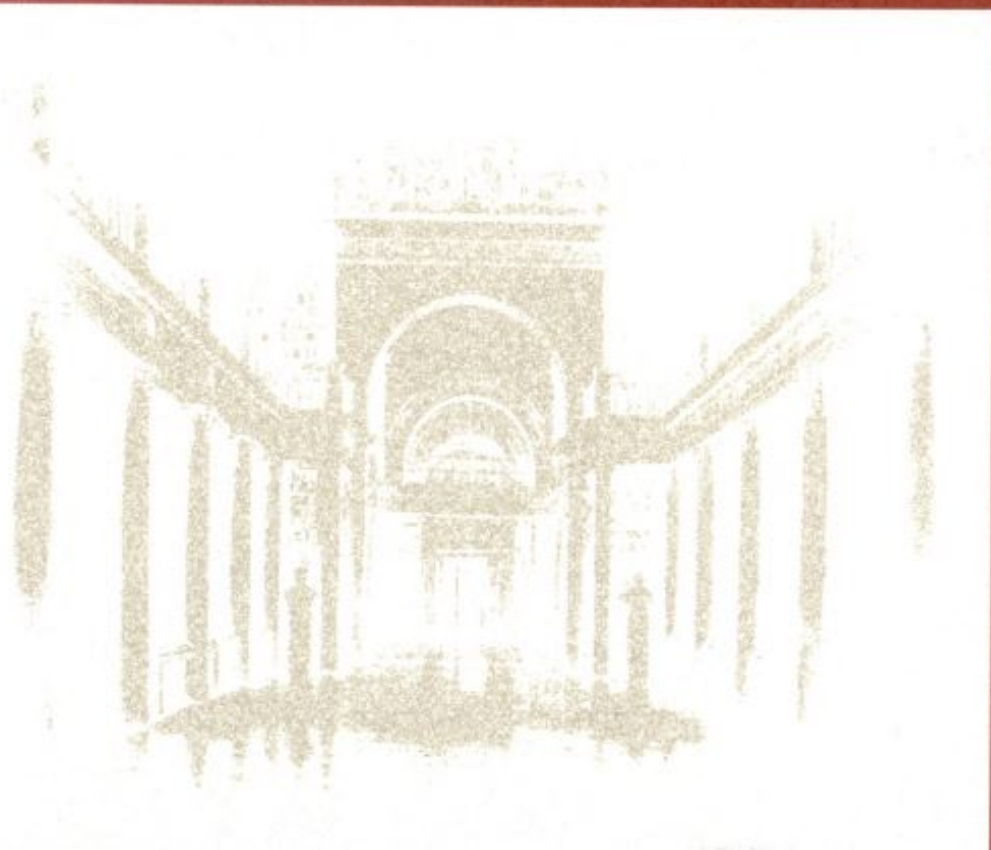

D 8-13419

 Könyvtári
Intézet

Dán Krisztina
Iskolai könyvtári ismeretek

Továbbképzés felsőfokon

Dán Krisztina

Iskolai könyvtári ismeretek

Budapest
2002

Lektorálta
Katsányi Sándor

Fedélterv
Gerő Éva

ISBN 963 201 525 8
ISSN 1589-1682

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Készült
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával

Kiadja a Könyvtári Intézet
Felelős kiadó: dr. Dippold Péter igazgató
Készült az AKAPRINT Nyomdaipari Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Freier László

1. Az iskolai könyvtár definíciója, funkcionális meghatározottsága, általános ismérvei

1.1. Az iskolai könyvtár fejlődését meghatározó tényezők

A Pedagógiai lexikon (1) megfelelő szócikkét alapul véve iskolai könyvtárnak nevezzük az alsó és középfokú oktatási intézmények, kollégiumok, nevelőotthonok, általános művelődési központok könyvtárait, valamint az óvodák ellátó helyeit. Korszerű megjelenési formáit médiatárnak, tanulási vagy információs forrásközpontnak is említik, de a szakma által elfogadott, konvencionális szakszó a fogalom megnevezésére továbbra is az iskolai könyvtár. Lényegi ismertetőjegye, hogy eszmei és fizikai értelemben az általa szolgáltatott oktató-nevelő célú intézmény részeként működik. Az iskola alaptevékenységének nélkülözhetetlen forrása és eszköze, egyúttal az önálló tanulás, információhasználat, önművelés elsajátításának fontos színtere. Gyökerei az iskolázás kezdeteire vezethetők vissza, de az oktatási intézmény változó szükségleteinek megfelelően a könyvtártípus is jelentős átalakuláson ment keresztül. *A mai értelemben vett iskolai könyvtár kialakulása a 19. század második felére tehető, de innen még hosszú út vezetett a napjainkban korszerűnek tartott modell létrejöttéig.*

A könyvtár alap- és kiegészítő feladatait, ennek megfelelő szolgáltatásait, gyűjteményi összetételét, működési rendjét alapvetően az iskola szükségletei, a tantervekben testet öltő műveltségkép (tananyag, tantárgyi ismeretterületek és nevelési követelmények) határozzák meg. A tananyag tartalmánál is fontosabb az, hogy az iskola a tanítás-tanulás folyamatában milyen tényleges fejlesztő tanulói tevékenységeket, tanítási módszereket kíván alkalmazni.

Az iskolai könyvtár jelenleg is vallott alapvető funkciói akkor alakultak ki amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az iskola nem tud egy nemzedéki aktív életpályához mindent megtanítani, az egyénnek szüksége van az egész életen át tartó tanulásra. Az iskolának ezért fel kell készítenie a tanulókat arra, hogy képesek legyenek a munkájukhoz, életvitelükhöz szükséges információkat önállóan megszerezni, értékelni, szelektálni és érdekeinek megfelelően hasznosítani tudják azokat. *Ehhez az általános képzés idejében kell fokozatosan elsajátítaniuk a tanulóknak a különböző források, a könyvtár használatát, az információkezelés tudását.*

Ez a törekvés fogalmazódott meg a *Nemzeti alaptanterv* és az ezt követő *kerettantervek követelményrendszerében*, illetőleg az *iskolák helyi pedagógiai programjában*. A hazai közoktatásban előtérbe került a személyiségformálás, a tanulás megtanításához, az önálló ismeretszerzéshez szükséges képességek, készségek kiemelt fejlesztése. *Az új pedagógiai koncepció, szemlélet a hagyományostól eltérő, új tanulási környezet kialakítását teszi szükségessé.* Ennek részeként olyan iskolai könyvtárakat igényel, amelyek forrásközpontként, munkakönyvtárként működnek. Teret és eszközt nyújtanak a tanulók önálló ismeretszerző, forrásfeldolgozó tevékenységéhez és az ehhez szükséges tanítási módszerek, szervezési módok alkalmazásához.

Az eddiginél magasabb rendű (kreatív, problémamegoldó) tanulási formák, módszerek pedig nélkülözhetetlenné teszik a könyvtár működésének gondos megtervezését, a feltételek folyamatos fejlesztését.

A könyvtártípus általános funkcionális jellemzői ellenére nem lehet uniformizált iskolai könyvtárakról beszélni. Az iskolának saját arculatához, autonóm pedagógiai törekvéseihez, képzési feladataihoz igazítva kell könyvtárát megteremtenie és működtetnie.

Az iskolai könyvtárak alakítására, állományi összetételére mindig *hatással volt az információrögzítés, tárolás, továbbítás technikai színvonala*. Különösen érvényes ez az információ társadalom kialakulásának időszakában. A hagyományos nyomtatott dokumentumok mellett a 80-as évektől kezdve egyre nagyobb szerepet kaptak a kép- és hangrögzítéssel készült dokumentumok, a 90-es években pedig az elektronikus információhordozók hódítottak teret az oktatásban, az iskolai könyvtárban.

Már a 80-as évek közepén kiadott normatívában is megjelent a médiatár, tehát a multimédiás könyvtár fogalma. A célja az volt, hogy egységes gyűjteményeket hozzanak létre az iskolába áramló különböző típusú dokumentumokból, ilyen módon biztosítsák összehangolt felhasználásukat.

Az iskolai könyvtárak fejlődése szempontjából meghatározó tényező a hazai könyvtárinformatikai rendszer, a tagkönyvtárak által igénybe vehető központi szolgáltatások fejlettsége. A zömében egyszemélyes, nem önállóan működő, kisméretű iskolai könyvtárak esetében ugyanis anakronisztikus elvárás lenne, hogy önellátásra próbáljanak berendezkedni. Az elektronizáció, a telekommunikáció gyorsívű fejlődése új lehetőségeket teremt számukra a könyvtári informatikai rendszerből eredő szolgáltatások igénybevételeire, az iskolai könyvtáraknak a rendszerbe való integrálódására az azonos és más könyvtártípusokkal kialakított együttműködés bővítésére.

1.2. A fejlődést szabályozó dokumentumok

Az egyes országok iskolai könyvtárügyéért felelős intézményei, szakmai szervezetei időről időre kiadott fejlesztési útmutatóban, normatív szabályzóban rögzítik az iskolai könyvtárak aktuális feladatait, működési sajátosságait, feltételeit. A szakterület által kodifikált dokumentumok igyekeznek meggyorsítani az iskolai könyvtárak fejlődését. (Ld. részletesebben a hazai történeti áttekintést és a külföldi tapasztalatokat tárgyaló fejezetekben.) Mind a közoktatás, mind a könyvtárak történetében megtalálhatók azok a törekvések, amelyek egyrészt jogi úton, másrészt szakmai útmutatások formájában megkísérik egységesíteni a széttagolt könyvtári terület helyzetét.

Világszerte megfigyelhető, hogy az iskolai könyvtárak pedagógiai szerepvállalásának erősödésével a közoktatásügy egyre inkább felelősséget vállal az iskolai könyvtárak fejlesztéséért.

Ezekből a dokumentumokból rekonstruálható egy-egy korszak, egy-egy évtized jellemző könyvtári modellje. Hazai viszonylatban az 1971-es, 1986-os normatívákból jól látható a közoktatási–könyvtárügyi konszenzus révén kialakított fejlesztési stratégia, amelynek megvalósítását kissé megkésve és nem mindig kellő következetességgel követték a kötelező érvényű, jogszabályokban előírt követelmények, működési normák.

Más országok gyakorlatához hasonlóan a hazai koncepció kialakítása során is figyelembe vette a szakma a nemzetközi szervezetek és az előttünk járó országok útmutatásait. Az IFLA által 1990-ben (2) és az UNESCO által 1999-ben (3) közzétett állásfoglalás, a fejlesztés alapelvei és normatív szabályozói kellő kiindulásul szolgálnak az új évszázad küszöbén a hazai stratégia kialakításához.

1.3. Az iskolai könyvtár meghatározása

Bevezetésül közöljük az *iskolai könyvtár legújabb funkcionális definícióját*, amelyből jól látható a hagyományos feladatok természetes jelenlétén túl a pedagógiai szerepkör további erősödése, a legkorszerűbb információrögzítő és -továbbító technikák befogadása, az elektronizáció felgyorsításával az információs–könyvtári rendszerben való interaktív részvétel igénye és a könyvtár szocializációs és szociális lehetőségeinek hangsúlyozása. A modell részletes szakmai ismertetésére egy későbbi fejezetben kerül sor.

„Az iskolai könyvtár az oktatási nevelési intézmény tanítási, tanulási médiatára, oktatási helyszíne és kommunikációs centruma. Gyűjteménye széleskörűen tartalmazza azokat az információhordozókat, információkat, amelyeket az iskola oktató, nevelő tevékenysége hasznosít, befogadva és felhasználva a különböző rögzítési, tárolási, átviteli és kereső technikákat. Szakszerűen elhelyezett, feltárt gyűjteményére és a könyvtári rendszerben, információs hálózaton elérhető forrásokra épülő szolgáltatásaival az iskola tevékenységét átfogó forrásközpontként, információs központként működik. Az önálló ismeretszerzés elsajátítása érdekében tantervi program szerint szervezi és a nevelőtestülettel együttműködve valósítja meg a tanulók könyvtárhasználati felkészítését. Egyúttal széles körű lehetőséget kínál az olvasásfejlesztésre, a csoportos és egyéni tanulás technikájának, módszereinek elsajátítására, a személyiség komplex és differenciált fejlesztésére.” (4)

1.3.1. A definíció értelmezése

⇒ *„Az iskolai könyvtár az oktatási nevelési intézmény tanítási, tanulási médiatára, oktatási helyszíne és kommunikációs centruma.”*

A könyvtár az iskola szerves része, térben és időben nyitott szellemi műhelye, ahol tanuló és nevelő szabadon és gyorsan hozzáférhet a tanuláshoz, tanításhoz szükséges forrásokhoz. *Sajátos eszközeivel, erősödő pedagógiai szerepvállalásával elősegíti az iskola pedagógiai programjának megvalósítását.* Elsősorban az intézmény alaptevékenységébe, a tanulás–tanítás, az információs–kommunikációs nevelés folyamataiba integrálódik, ezzel széles lehetőséget kínál a könyvtár–használói kultúra, az önálló ismeretszerzés technikájának elsajátítására és a forrásalapú oktatás hatékony módszereinek kimunkálására.

Kötetlen, szabad légköre és nyitottsága következtében egyúttal az *iskola kommunikációs centruma*, „találkozóhelye, a közösségi élet központja. Egyre erősödő szocializációs szerepet tölt be a tanulók társadalmi beilleszkedésében, a társadalmi, kulturális szempontból nehezebb helyzetű tanulók hátrányainak enyhítésében.

⇒ *„Gyűjteménye széleskörűen tartalmazza azokat az információhordozókat, információkat, amelyeket az iskola oktató–nevelő tevékenysége során hasznosít, befogadva és felhasználva a különböző rögzítési, tárolási, átviteli és kereső technikákat.”*

Az iskolán belül a könyvtár tradicionálisan a különböző információk, dokumentumok rendszerezésére, tárolására és szolgáltatására hivatott egység, amely működő- és szolgáltatóképes rendszerébe integrálni tudja az iskola tevékenységéhez szükséges hagyományos és újszerű információhordozókat, valamint rendelkezik a használatukhoz, sokszorosításukhoz, újabb dokumentumok előállításához szükséges eszközökkel. *Gyűjteményét az iskola pedagógiai céljainak és az értékelvűségnek megfelelően kidolgozott gyűjtőköri alapelvek szerint fejleszti.*

Az oktatási–nevelési intézmények megnövekedett dokumentális és információs igényeinek kielégítéséhez a könyvtár szűkebb állományi adottságain túl felhasználja az Országos Dokumentumellátási Rendszer (ODR) könyvtári alapintézményeinek szolgáltatásait, a központi ellátásban rejlő lehetőségeket és a számítógépes hálózaton elérhető információs anyagokat. *A korszerűen felszerelt könyvtár az iskola központi tartalomszolgáltató helyévé válik*, ahol a hagyományos és elektronikus csatornákon érkező források egymást kiegészítve segítik a tanulók és pedagógusok munkáját.

⇒ „*Szakszerűen elhelyezett, feltárt gyűjteményére és a könyvtári rendszerben, információs hálózaton elérhető forrásokra épülő szolgáltatásaival az iskola tevékenységét átfogó forrásközpontként, információs központként működik.*”

Az iskolai könyvtárak elektronizációja, az integrált könyvtári rendszerek és adatbázisaik alkalmazása lehetővé teszik a könyvtári gyűjtemény árnyaltabb tartalmi és formai feltárását, megkönnyítik, meggyorsítják a szakmai munkálatok elvégzését. A helyi és világméretű hálózathoz való csatlakozás nagyságrendekkel megnöveli a könyvtárak által elérhető információk és információs források mennyiségét, kibővíti tájékoztató és szolgáltató képességeket.

Az eddig zárt rendszerben működő iskolai könyvtárak számára a hálózati hozzáférés kommunikációs lehetőségeket nyit meg a szűkebb és tágabb információs környezettel. Megkönnyíti az iskolai könyvtárak kapcsolódását a hazai és a világméretű könyvtári információs rendszerhez, elősegíti az együttműködést az azonos és más típusú könyvtárakkal.

⇒ „*Az önálló ismeretszerzés elsajátítása érdekében tantervi program szerint szervezi, a nevelőtestülettel együttműködve valósítja meg a tanulók könyvtárhasználati felkészítését.*”

A számítástechnika, telematika nagy ívű fejlődése a könyvtárakban is jelentős változásokat eredményezett, amit a használói kultúrának, a használói képzésnek is követnie kell. Az iskolai könyvtár alapozza meg a tanulók könyvtárhasználatra nevelését, felkészíti őket a korszerű könyvtári információs technikákra. A tanulók a könyvtárhasználati képzés keretében sajátítják el azokat a keresési stratégiákat, információfeldolgozási módszereket, amelyekkel az exponenciálisan növekedő információ mennyiségből ki tudják választani a szükséges forrásokat és érdekeiknek megfelelően hasznosítani tudják.

Központi szerepet vállal az iskola könyvtárhasználati koncepciójának, helyi tantervnek kidolgozásában. Felelősséget vállal a használói alapismeretek elsajátításáért, de a program teljes körű megvalósítására csak a nevelőtestülettel szoros együttműködésben és munkamegosztással vállalkozhat. Ösztönzi, szervezi, segíti minden műveltségterület, tantárgy oktatásában a könyvtárhasználatra nevelés gyakorlati megvalósítását, miközben a könyvtárhasználat megalapozásával közvetlenül is részt vállal a könyvtárismereti és -használói képzésben.

⇒ „*Együttal széles körű lehetőséget kínál az olvasásfejlesztésre, a csoportos és egyéni tanulás technikájának, módszereinek elsajátítására, a személyiség komplex és differenciált fejlesztésére.*”

Az iskolai könyvtár nemcsak a tanórák keretében ad lehetőséget az önálló ismeretszerzés elsajátítására, gyakorlására, az önművelésre, hanem a tanítást követően is helyet ad a szakkörök tanulmányi versenyekre felkészítő foglalkozások és egyéb könyvtári eszközökre épülő csoportos és egyéni tevékenységek számára. Közvetve vagy közvetlenül segíti az intézmény pedagógiai programjának megvalósítását, hiszen szolgáltatásai az iskola egész tevékenységét átfogják.

A könyvtárban végzett tevékenységek a képességek, készségek komplex fejlesztését szolgálják. A tanulók intellektuális, kognitív fejlesztésén túl hangsúlyoznunk kell a könyvtári tevékenységekben rejlő teljes személyiségre irányuló hatásokat, a szocializáció, az értékorientáció, a pozitív normakövetés lehetőségeit.

1.4. Az iskolai könyvtár és a lakóhelyi közkönyvtár funkcionális jellemzőinek egybevetése

A funkciók tisztázása különösen fontos a gyerekek és fiatalok kettős könyvtári ellátásának fenntartása szempontjából.

A hazai iskolai könyvtárak történeti áttekintéséből (2. fejezet) és a külföldi iskolai könyvtárak ismertetéséből (3. fejezet) egyaránt jól kivehető majd, hogy az iskolai könyvtárak és a lakóhelyi közkönyvtárak fejlődése széles felületen érintkezik. A funkciók sokáig nem váltak szét, nem jeleztek karakterisztikus különbségeket. Sok esetben a két könyvtártípus feladatait közös szolgáltató helyek formájában valósították meg (ld. népiskolai könyvtárak). A közoktatási intézmények nevelési programjának, céljainak változásaival azonban világszer- te, így hazai viszonyaink között is az iskolák könyvtár iránti erősödő és differenciálódó szükségleteinek hatására egyre markánsabban körvonalazódott az iskolai könyvtárnak a speciális, a közkönyvtárak alapfeladataitól eltérő sajátos jellege. Funkcionális önállósulása következtében ma már pontosan meghatározhatók a két könyvtártípus eltérő vonásai, sajátos gyűjteményi, szolgáltatásbeli és működési arculata. Ha világosan látjuk a különbségeket, a két könyvtártípus együttműködése – esetenként közös fejlesztése – is pontosabban körvonalazható, egyúttal a két könyvtártípus fenntartásában, irányításában érdekelttek számára sem lehet kétséges a kettős ellátás létrehozásának és finanszírozásának szükségessége. (Lásd a következő oldalon a táblázatot!)

A két könyvtártípus jellemzőinek összehasonlítása

Iskolai könyvtár	Lakóhelyi közkönyvtár
A könyvtárhasználati képzés–nevelés bázisa. Az iskolai közösség szakkönyvtára. Korlátozottan nyilvános könyvtár	A lakóhely polgárainak tájékozódását, önművelését, szabadidős tevékenységét szolgáló intézmény. Nyilvános könyvtár.
Szolgáltatási körébe a potenciális használók teljes körét bevonja.	A könyvtári szolgáltatásokat igénylő könyvtárhasználókat látja el.
A helyi pedagógiai program megvalósítása érdekében szervezi szolgáltatásait, alakítja ki működési rendjét Szolgáltatásai az oktatási–nevelési folyamat szerves részét képezik.	Szolgáltatásait a helyi igényeknek megfelelően fejleszti.
Tevékenysége mindenekelőtt a tanulócsoporthoz, ill. egyéb tanulói közösségekre irányul. A könyvtári foglalkozások alapvető szervezeti formája a tanítási óra és a nevelési programhoz kapcsolódó egyéb csoportos tevékenységek. Az iskola nevelési céljának megfelelő egyéni, individuális tanuláshoz és művelődéshez is tág teret enged.	Elsősorban a személyre szóló szolgáltatás jellemzi. A könyvtár által kínált tevékenységek, csoportos foglalkozások az iskolai tananyagon túlmutató önművelést, a használói tudás bővítését, a használói szokások rögzülését, valamint a szabadidő igényes eltöltését szolgálják.
Az iskola ingyenes szolgáltatásaihoz a könyvtár térítés nélkül igénybe vehető. (Kt. 114. §. 1. bek. b. pontja.) A nem ingyenes szolgáltatásokhoz szükséges könyvtári eszközök használatáért tehát az iskola térítést kérhet.	A helyben használható szolgáltatások ingyenesek.
<p>Működési feltételeit az érvényes jogszabályok az alapfunktcióknak megfelelően határozzák meg:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Legalább egy olyan, a használók által könnyen megközelíthető helyiség, amely alkalmas az állomány (állományrész) szabadpolcos elhelyezésére és legalább egy iskolai osztály egyidejű foglalkoztatására. • Könyvtárostánárt (tanítót) alkalmaz. • Gyűjteményét a pedagógiai programnak, (helyi tantervnek) és a didaktikai céloknak megfelelően alakítja. Elsősorban az oktatáshoz szükséges többes példányok beszerzésére és nem a választék bővítésére törekszik. Legalább 3 ezer dokumentummal rendelkezik. • Minden tanítási napon a tanulók és a pedagógusok részére megfelelő időben biztosítja a nyitva tartást. 	<p>Működési feltételeit az érvényes jogszabályok az alapfunktcióknak megfelelően határozzák meg:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mindenki által használható és megközelíthető, kizárólagosan a könyvtári szolgáltatások céljára alkalmas helyiség. • Könyvtári szakember alkalmazása. • Gyűjteményét a lakóhelyi közösség, illetve az egyéni használói érdekeknek és igényeknek megfelelően alakítja. A választék bővítésére törekszik. Általános gyűjtőkörű könyvtár. • Rendszeres nyitva tartás a használói szokásoknak megfelelő időrendben.
<p>Az iskolai könyvtár és a lakóhelyi könyvtár között olyan együttműködés megvalósítására van szükség, melynek keretében a tanulók megismerkedhetnek a lakóhelyi könyvtár szolgáltatásaival, alkalmazni tudják az iskolában megtanult könyvtárhasználati tudásukat és a könyvtárban végzett kötetlen tevékenységekkel értékesen tölthetik el szabadidejüket. A különböző könyvtárak párhuzamos igénybevétele tartós művelődési szokásokat fejleszt és felkelti a tanulók igényét az iskolai képzésen túlmutató könyvtárhasználat iránt.</p>	

2. A hazai iskolai könyvtárak fejlődéstörténete

2.1. Az iskolai könyvtár kialakulásának történeti előzményei

Az iskolai könyvtár – más európai országokhoz hasonlóan – az egyik legrégebbi könyvtár-típus. Ahol a szervezett oktatás létrejött, általában megjelent valamilyen mértékben és formában a tevékenység könyvtári háttere is. Első hazai iskolánk a 10. század végén létesített Szent Márton-hegyi (pannonhalmi) kolostor iskola könyvtára (1086) arról tudósít, hogy miből szerezhetette ismereteit a középkorban élő tanár és diák (Szent Imre legenda, Szent Gellért legenda, szentek élete [regulák], biblia, bibliamagyarázat, klasszikus ókori szerzők: Cicero, Lucanus stb.). A káptalanteremben zajlott a collatio (felolvasás), a könyveket a folyosón, fali fülkében őrizték. A pannonhalmi mellett bencés kolostor volt még Pécsváradon és Bakonybélben is. Ezekben a szellemi műhelyekben könyvolvasás mellett általában a könyvkészítés is általános tevékenységnek számított. A későbbi évszázadokban létesített *kolostori és káptalani, székesegyházi iskolák* (Pásztó, Csanád, Veszprém, Esztergom stb.) könyvjegyzékeiből látható, hogy a diákok művelődését, jellemformálását szolgálták a könyvtárak. Tovább éltek e feladatok a Mátyás korában alapított *humanista iskolák* könyvtáraiban, de követendő mintául ekkor már a klasszikus antik latin és görög szerzők művei szolgáltak. Ismeretnyújtás mellett ezeknek a munkáknak a segítségével a személyiséget is fejlesztették. Itt gyökerezik a humán gimnázium 20. századig érő szellemisége.

A 15. században nagy fordulatot jelentett az iskolai könyvtárak életében is a nyomtatott könyvek megjelenése.

Luther és követői nyomán a reformáció iskolaügye különösen nagy jelentőséget tulajdonított a könyvnyomtatás propagatív szerepének. Fontos lett az iskoláztatás, az egyéni olvasás. A könyv tiszteletének köszönhető, hogy a protestáns kollégiumokba átfejlődő középkori plébániai iskolák könyvtárai megmenekültek a pusztulástól. A 16. században alapított *református kollégiumok* (Debrecen, Sárospatak) nemcsak gazdag, jól szervezett gyűjteménnyel, hanem kialakult használati szabályzattal is rendelkeztek. A tanárok és a diákok közösen használták a könyvtárat, a könyvtárosság pedig tanár és diák számára egyaránt kitüntetett feladatnak számított. A *debreceni kollégiumban* a könyvtár kezelése a mindenkor szeniorok hatáskörébe tartozott, az ifjúság külön könyvtárost választott. Nagyságára jellemző, hogy 1705-ben 1600 kötet könyvvel rendelkezett. *Sárospatakon* 1621-től a könyvtárost a primáriusok közül választották. Esküt tettek a könyvtárosok: „Én N. N. a sárospataki iskola könyvtárosa, ezentúl ígérem, hogy az iskola törvényei szerint a társaságnak minden rám bízott vagyonát hűségesen megőrzöm és arról gondoskodom... a könyveket az iskola polgárainak személyválogatás nélkül használatra kiadom, a kiadottakat vagy bármi módon elhanyagoltakat visszaszerzem és biztos helyre visszateszem; minden reám bízottakról azoknak, akiket illet vagy illetni fog, jó lelkiismerettel számot adok.” (5) Kötelességei közé tartozott, hogy a könyveket a molytól és a piszoktól megóvja, határidővel (15 nap) kölcsönözze, az elvesztéstől megőrizze. A kódexeket még biztosíték fejében sem lehetett a könyvtárból kivinni. Idegennek csak a tanárok, szeniorok engedelmével záloggal adhattak könyvet. Az iskolának a könyvtáros számadással tartozott.

Művelődéstörténeti, neveléstörténeti szempontból egyaránt jelentős értéket képviseltek a XVI. században alapított protestáns kollégiumok jeles könyvtári gyűjteményei. Ezekben az intézményekben az oktatás, a tudományos élet elmaradhatatlan szellemi forrását jelen-

tették az iskolai könyvtárak, egyúttal a magyar kultúra megőrzésének–ápolásának is meghatározó intézményei voltak. Keletkezési időpontjuk szerint a *legrégibb a marosvásárhelyi református kollégium könyvtára, majd az időrendben következő kolozsvári unitárius kollégium és a kolozsvári református kollégium könyvtára* is gazdag nyomtatott és kéziratos állománnyal rendelkezett.

A korabeli könyvtárak közül különösen *kiemelkedő értéket képvisel a nagyenyedi Bethlen kollégium könyvtára*, amelyet 1622-ben Bethlen Gábor fejedelem alapított Gyulafehérváron, saját könyvtárát adományozva az intézmény szolgálatára. Szándéka a kollégiummal az volt, hogy a tanult emberek számát gyarapítsa Erdélyben. Olyan fiatalokat neveljen, „kik hazánknak sok fő dolgaiban hasznosan szolgálhatnak”. 1662-ben Apafi Mihály fejedelem költöztette a kollégiumot a török dúlás miatt Nagyenyedre. A kollégium filozófiai, jogi és református teológiai fakultással rendelkezett és története során olyan kiemelkedő tanítványokat nevelt, mint Apáczai Csere János, Bod Péter, Pápai Páriz Ferenc, Körösi Csoma Sándor, Bolyai Farkas stb. A kollégium és könyvtári gyűjteménye a történelem viszontagságai között szinte majdnem teljesen elpusztult. 1862-ben épült fel újra. Mikó Imre gróf a kollégiumnak adományozta ritka művekből álló értékes gyűjteményét és ezzel megalapozta a könyvtárat, amely jelenleg közel 70 ezer kötettel rendelkezik. A könyvtárasság a kollégium történetében fontos tisztségnak számított. A könyvtár választott „örét” eskü kötelezte feladatainak maradéktalan ellátására. (6)

Az értékek megőrzése érdekében a *brassói evangélikus középiskolában* Honter János könyvtári szabályzatot készített. A gyűjtemény gondozóját „oconomus”-nak nevezték. Feladata: havonta portalanítás, őrzés, kora reggeltől este 6-ig nyitva tartás. A 17. századig működött a könyvtár, amíg tűzvész nem végzett a gyűjteménnyel.

A könyvtár jelentőségét bizonyítja *Apáczai Csere Jánosnak az erdélyi egyetem* létesítéséről szóló („Egy akadémia felállításának módja és formája” 1658) tervezete, amelynek könyvtárra vonatkozó részletében így vélekedett: „*A bibliotheca is felette szükséges mind a deákokra s mind a professorokra nézve, kik kevés proventusokat (jövedelmüket) ne kényszeríttessenek mind a könyvekre költeni, hanem az közönségeseket magoknak megszerezvén, légyen a ritkábbakért hová bízni...A bibliothecának pedig ajtaját minden szerdás és szombaton déljest (délben) meg kellene nyitni és ha ki micsodás könyvet kívánna, a közös asztalra kellene kiadni, nem bocsátván a könyvekhez senkit a bibliothecarius, ki ez munkájáért beérné az odafel megmaradt 100 forintjával*” (vagyis a tanárok kifizetése után évente fennmaradó száz forinttal). (7)

A 17. században megindult *ellenreformáció* is megteremtette a maga iskolai könyvtári kultúráját (Nagyszombat, Pozsony, Kolozsvár stb.), de a jezsuita intézményeket – szemben a protestánsokéval – az jellemezte, hogy elsősorban a tanárok részére tartották fenn az iskolai könyvtárat. A 17–18. században tovább gyarapodtak a régi alapítású iskolai könyvtárak és újabbak egész sora jelent meg mellettük (Győr, Gyöngyös, Esztergom, Pest stb.).

Ezekben az időkben *az iskolai könyvtár még nem vált külön a fenntartó egyházi közösségek könyvtáraitól*. Mind a reformáció, mind az ellenreformáció nyomán gazdagodtak, gyarapodtak az iskolai könyvtárak, de egyúttal megjelentek a könyvtár használatával kapcsolatos tiltások is.

Az iskolai könyvtárak fejlődésében fontos szerepet játszott az 1806-ban kiadott második királyi *Ratio Educationis*, amely a gimnáziumi igazgatók köteleességévé tette az iskolai könyvtárakról való gondoskodást és először fogalmazták meg hivatalos utasítás formájá-

ban, hogy a középszintű iskoláknak saját, önálló könyvtárral kell rendelkezniük. A Ratio egyben az igazgatói köteleességek között írta elő a heti kétszeri újságolvasást.

A könyvtár tanulást segítő funkciójára is kísérletek történtek: Edvi Illés Pál 1843-ban tette közzé az ún. öntanulási programját. Ajánlásai között szerepelt, hogy a tanuló az óra után olvassa el újra a leckét és az új kifejezéseket, szavakat, fogalmakat keresse ki a lexikonból. Egészen modern könyvtárhasználati és jegyzeteléstechikai módszereket ajánlott.

A 18–19. század fordulóján megjelentek az iskolai könyvtárakban *az ifjúsági irodalom alkotásai* (Robinson, Amerika felfedezése) és velük az egyéni olvasási kedv élesztgetése, az iskolai könyvtár szórakoztató funkciója. Egyre hangsúlyosabbá vált a nemzeti, hazafias nevelést segítő kortárs irodalom (Csokonai, Vörösmarty, Kölcsey, Kazinczy, Berzsenyi) és a magyar nyelvűség előnyben részesítése a korábbi latin majd német egyeduralmával szemben.

Az eddigiekből is kitűnik, hogy a könyvtárak sorsa szorosan összefonódott az iskolák pedagógiai céljaival, hitvallásával. Bár a becsben tartott, féltő gonddal őrzött könyvtári gyűjteményeket alaposan megtépták a történelem viharai, szerencsére még ma is száznál többre tehető azoknak az intézményeknek a száma, ahol jelentős értéket képviselő, muzeális anyagok találhatók. Könyvészeti értékükön túl az iskola történetének is hitelt érdemlő dokumentumai ezek a gyűjtemények.

2.2. A mai értelemben vett iskolai könyvtár kialakulása 1850-től 1945-ig

Az 1850-ben Bécsben kiadott *Organisations-Entwurf* (minisztériumi rendelkezés) mind a gimnáziumok, mind a reáliskolák számára előírta az *elkülönített tanári és az ifjúsági könyvtár létrehozását*.

1860-tól jelentős fejlődés indult meg az oktatásügyben: 1867-ben létrejött a Vallás és Közoktatási Minisztérium (továbbiakban: VKM.), 1868-ban megjelent az Eötvös József nevéhez fűződő XXXVIII. sz. Népoktatási Törvény, mely úgy rendelkezett, hogy minden képezde (tanítóképző) rendelkezze a tanárok és a hallgatók által szabadon használható könyvtárral.

Bár a törvény még nem foglalkozott az iskolai könyvtárak ügyével, a végrehajtása érdekében kiadott utasítás kimondja, hogy az iskolaszékek „odahassanak és elkövessenek mindent, hogy az iskolában iskolai könyvtár állíttassék.”

A népiskolai könyvtárak létrehozásában jelentős szerepet vállalt Dolinay Gyula. Mozgalmat indított, 1879-ben egy kiáltványt jelentetett meg annak érdekében, hogy legyen kötelező minden népiskola mellett iskolai és népkönyvtár létrehozása. Gondolatai azonban ekkor még túl koraiak voltak.

Az 1882. évi VKM rendelet már határozottan iskolai ifjúsági könyvtárról beszél és megemlíti, hogy ahol csak lehet a népoktatási intézményben az ifjúsági könyvtár mellett népkönyvtárt is állítsanak. Az ifjúsági könyvtár feladatai között megemlíti a tanulók olvasás iránti vágyának felkeltését, továbbfejlesztését és a ponyvairodalom helyett a gyerekek életkorának megfelelő, értékes ifjúsági irodalom, kertészeti, ipari és gazdasági olvasókönyvek beszerzését javasolja. Útmutatást ad a tanítóknak, hogy miként keltsék fel és gyökereztessek meg a gyerekek olvasási hajlamát.

Mivel az iskolát a település szellemi központjának tartották, a népiskola könyvtára egyúttal a település lakóit is szolgálta. Fontos volt a népnevelési egyletek programjában (alapszabá-

lyában) is az iskolában létrehozandó könyvtár. A könyvtárosság pedig a mindenkori tanító munkaköréhez tartozott. *Innen ered, hogy Magyarországon a népiskolai és a népkönyvtár ügye ezekben az évtizedekben szorosan összekapcsolódott.* (Máig is érezhető a hatása: kettős funkciójú könyvtárak esetében.) Az iskolai könyvtárak gyarapítására kevés pénz volt: az iskola vagyonából, büntetési pénzből, beiratkozási díjból, egyleti pénztárból, magánadományokból gyarapodhattak.

A dualizmus idejében bővült az iskolák félesége: a gimnáziumok, a reáliskolák mellett megtalálhatók az elemi népiskolák, a polgári iskolák, továbbá a középszintű ipari és kereskedelmi szakiskolák. Mindenütt valamilyen mértékben megindult a könyvtárak szerveződése, bár 1902-ig nem volt kötelező létrehozásuk. Ebben az időszakban jelentősen megemelkedett a különböző iskolatípusokban működő iskolai könyvtárak száma és megnőtt az állományok összvolumene.

Wlassics Gyula kultuszminiszter 1902-ben elrendelte, hogy minden állami népiskola állítson fel könyvtárat. (50 fillér beiratkozási díjból!) Itt már nemcsak ajánlottá, hanem kötelezővé vált a könyvtár létrehozása.

1904-ben megjelent az iskolai könyvtárak egységes szabályzata. Számos hasznos útmutatást tartalmazott a könyvtár működtetésére vonatkozóan: pl. katalógus szerkesztés, a katalóguscédulán a bibliográfiai leírással és a műre vonatkozó pedagógiai ajánlással. A szabályzat kötelezettségként írta elő, hogy a nevelők ismerkedjenek meg a könyvtárban lévő művekkel és a könyvtárossal együtt időről időre győződjenek meg arról, hogy a tanulók mit és hogyan olvasnak.

A közoktatási kormányzat már a 19. század végén lépéseket tett az iskolába kerülő könyvek minőségi szűrésére. A Hivatalos Közlönyben jegyzékek formájában tette közzé az iskolai ifjúsági könyvtárakba beszerzésre javasolt műveket. Többek között a Pallas nagylexikon, Benedek Elek könyvei, a Magyarország vármegyéi és városai sorozat, Szalay-Baróti: Magyar nemzet története és Marczali Henrik: Nagy Képes Világtörténete szerepelt a listákon.

1902-ben rendeleti úton szervezték meg a Népiskolai Könyvtárakat Intéző Bizottságot (NIKIB), melynek feladata a népiskolai könyvtárakba ajánlott művek előzetes kritikai vizsgálata volt. 1904-ben tették közzé az első könyvjegyzéket. A megjelent művek értékelési szempontjai rendkívül igényesek (alaki–formai szempont, hazafiság, erkölcsi szempont, nyelv, stílus stb.) voltak. Ennek alapján a lista összetétele is magas színvonalú lehetett: Arany János, Benedek Elek, Bródy Sándor, Gaál Mózes, Gárdonyi, Hevesi Lajos, Jókai Mór, Krúdy Gyula, Mikszáth Kálmán, Petőfi Sándor, Rákosi Viktor, Vörösmarty Mihály, Tömörkény István művei szerepeltek a jegyzékeken. A NIKIB 1917-ig évente adott ki az alapjegyzékhez pótgjegyzékeket.

1918-tól az Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság (IKIB) működött hasonló elvek alapján mint a NIKIB, de valamennyi iskolatípusra kiterjedően.

1923-ban alakult meg az Országos Ifjúsági Irodalmi Tanács (OIIT), amely 1926-tól kezdte el működését. 1936-ig rendszeresen jelentett meg kiegészítő jegyzékeket, amelyeken a beszerzendő művek között kevésbé, viszont a beszerezhető alkotások listáján olyan jeles írók is szerepeltek mint Móra Ferenc, Verne Gyula, Krúdy Gyula, Móricz Zsigmond, később Féja Géza, Petrolay Margit művei, Milne Micimackója, Trócsányi Zoltán: Észak nomádjai című könyve stb. A válogatás szempontjai nem elsősorban a minőségre vonatkoztak. Az első az ideológiai, politikai szűrés volt (nem vallásellenes-e vagy államellenes-e a szóban forgó mű) és csak ezután következett a művészi érték, stílus mint értékmérő. Pozitívuma,

hogy 7 korcsoportra (3–18 éves korig) osztotta a műveket. A két gimnáziumi korcsoporté volt a leggazdagabb ajánlás. A beszerzendő művek 50 féle, a beszerezhető művek kategóriája 1500 címet és 12 féle folyóirat féleséget tartalmaztak.

A VKM által kiadott utolsó könyvjegyzékek *1944-ben és 1946-ban jelentek meg*. Előbbi érdekessége, hogy ez volt az egyetlen lista, amely a nevelői könyvtárakra vonatkozott. Talán a véletlenszerűséggel magyarázható, hogy a minisztérium Hivatalos Közlönyében ilyen minőségi lista jelenhetett meg Veres Péter, Kassák Lajos stb. munkáival. Az 1946-ban közzétett jegyzéken, amelyet 6–15 éves tanulók számára állítottak össze, a klasszikus meséken, szépirodalmi műveken kívül olyan tudományos igényű kézikönyvek és ismeretterjesztő művek szerepeltek, amelyek az iskolai könyvtárnak a tanulásban betöltött szerepét erősíthették meg. Utóbbiak között említhetjük például Csűrös Zoltán, Sztrókay Kálmán munkáit.

A népiskolai könyvtárak fejlődése mellett természetesen a középiskolák könyvtárai is tovább gyarapodtak. György Aladár 1886-ban 263 középiskolai könyvtárat sorolt fel. 174 középiskolának volt könyvtára, de ifjúsági csak 89 helyen működött. Az ifjúsági könyvtárak 15%-ban tankönyvből, 85%-ban pedig ifjúsági irodalomból álltak. A tanári gyűjtemény 1,6 millió, az ifjúsági 350 ezer egységből állt. 1912-ben 187 iskolában 2,2 millió kötetet számláltak. A középiskolák közül némelyiknek megjelent a nyomtatott címjegyzéke, 93-ról készült katalógus. Nagy gyűjtemények is voltak közöttük (pl. Pozsony, Hódmezővásárhely, Cegléd stb.).

A középiskolai *Rendtartás* megemlíti, hogy az igazgatók évi zárójelentésükben térjenek ki a könyvtár oktatásra gyakorolt pozitív hatására. Fontos, hogy az ifjúsági könyvtár szerepményezését a tanári testület különböző szaktudományú tagjaiból alkotott bizottság hatáskörébe utalták. De a pedagógiai gondolkodás egy bizonyos határon túl nem tudta az iskolai könyvtár szerepét kiteljesíteni. Az olvasmányokat nem tudták például az iskolai tananyaggal vonatkozásba hozni.

Különösen fontos volt a tanári könyvtárak fejlesztése, mert a gimnáziumi tanárok tudományos tevékenységét és szakmai fejlődését mindig szem előtt tartotta a VKM.

1912-ban megjelent a Szemák jegyzék az ifjúsági könyvtárak részére. A VKM ezzel kívánta irányítani a középiskolákba bekerülő művek tartalmi összetételét.

Jól megfigyelhető az állományok tematikai pluralizálódása is. A tanári könyvtárakban megjelentek a kézi és szakkönyveken kívül a kortárs pedagógiai, neveléstudományi, szakmódszertani művek, a pedagógiai szakfolyóiratok (pl. Nyelvőr, Századok stb.). Az ifjúsági könyvtárakban pedig a klasszikus, kortárs és az ifjúsági szépirodalom mellett a tudományos ismeretterjesztő művek, képes, illusztrált művészeti ismeretterjesztő irodalom szolgált az olvasás megszerettetését, az erkölcsi és esztétikai nevelést. A 30-as, 40-es években jegyzékre került néhány fontosabb kézikönyv is (például Bárczi Géza Magyar szófejtő szótára, a Magyar irodalmi lexikon, a háromkötetes Világirodalmi lexikon, a Túróczi–Trostler féle Idegen szavak szótára). A gyűjtemények tematikai gazdagodása ellenére az ifjúsági állomány túlnyomó részét továbbra is a szépirodalmi művek alkották.

Az ifjúsági szépirodalom kiadásának támogatása egyébként fontos volt tanügynek. Az 1928-as Tanügyi Konferencián *Sík Sándor* volt a téma előadója. Az állásfoglalás lényege az volt, hogy minél több ifjúsági művet (irodalmi értéket képező) le kell a magyar ifjúság számára fordítani, továbbá az ifjúsági irodalom kánonját esztétikai szempontból felül kell vizsgálni, ha kell át kell stilisztikai szempontból dolgozni.

De előtte már bekerültek a könyvtárba nagy példányszámban Verne, Cooper, Gárdonyi Géza, Mark Twain, Benedek Elek művei. A szabadidő színvonalas eltöltését szolgáló olvas-

mányok meghatározó szerepet töltek be az iskolai könyvtárak funkciójának alakulásában: olvasással személyiségnevelés, az örömszerző olvasás támogatása, szabadidős olvasmányok nyújtása a mai napig összeforrott a köztudatban az iskolai könyvtárak feladatkörével. Akkor még nem a tanulás, az ismeretszerzés könyvtári megalapozásának feladata volt a meghatározó, hiszen a tanárok, pedagógusok és a tankönyv volt a szaktárgyi ismeretszerzés szinte kizárólagos forrása.

Az új, korszerű ismereteket a tanulók a nevelők közvetítésével szerezték meg. Így első sorban az volt fontos, hogy a tanító, tanár jusson a tanári könyvtárban megfelelő olvasmányokhoz. A tanulók esetében a személyiség differenciált fejlesztése, az erkölcsi felfogás alakítása, az olvasásra nevelés volt a könyvtár legfőbb célja. A könyvtár a tanításban többnyire csak a tananyag szemléltetéséhez járult hozzá, de a tanulók ismeretszerző tevékenységében nem vált munkaeszközzé.

Ezen igazából a *reformpedagógia szellemisége* (a gyermekek önálló tevékenységét, önművelését szolgáló munkaformákkal) tudott volna változtatni, de a reformpedagógiai irányzatoknak az 1910–1920-as években megindult térhódítása a 30-as évek elejére elakadt, a háború után pedig tiltott területnek minősítették.

Az 1980-as években kezdtek ismét a magyar közoktatásügybe beszüremelni a reformpedagógiai irányzatok programjai. A elvesztegetett lehetőség következtében azonban egy olyan didaktikai–módszertani kultúra, tanári attitűd rögzült a hazai iskolákban, ami – napjainkig érezhetően – kevésbé volt képes a különböző taneszközökkel, információs eszközökkel, forrásokkal megoldandó problémahelyzetek szervezésével a tanulók önállóan végzett tevékenységére alapozni.

2.3. 1945 és 1960 között

Sok kárt okoztak a könyvtárakban a háborús pusztítások, de talán még ennél is többet a politikai célzatú kivonások, selejtezések. 1945 után a kommunista-, szovjetellenesnek tartott anyagokat, 1949–52-ben pedig a kommunista rendszer érdekeivel ellenzékvagy nem teljesen azonosuló könyveket vonták ki az iskolai könyvtárakból. A központilag kiadott selejttlistán olyan szerzők és művek szerepeltek mint Bezerédi Amália, Babay, Grimm testvérek, Milne munkái. A nevelői könyvtárba tették át a „gyermekek számára veszélyesnek ítélt” műveket, amelyek a feudálkapitalista világról szóltak vagy a valóságtól elforduló idealista szemléletet tükröztek (pl. Tolsztoj, London, Dickens, Gárdonyi, Móra stb. műveit). Számos felekezeti középiskola értékes gyűjteménye semmisült meg részben vagy egészben a túlajtott állománytisztogatások következtében.

Ezekben az években kevés olyan írás született, mint *Szentmihályi Jánosnak* az 1949-ben megjelent cikke, amelyben a szerző kifejti, hogy „Az a jó könyvtár, amelyhez kérdéseket intéznek és amely a feltett kérdésekre meg tudja adni a helyes választ és egyben a feltett problémára vonatkozó irodalmat is kezébe tudja adni az olvasónak... Az iskolai könyvtár már nemcsak könyvgyűjtemény, hanem barát és tanácsadó egyben.” (8)

Az iskolai könyvtár tehát akkor töltheti be funkcióját, ha a tanulók ismeretszerző tevékenységében tényleges szerephez juthat, hozzásegíthet a tanulmányi problémahelyzetek megoldásához. A szóban forgó időszak felülről vezérelt „egy tantervű”, „egy tankönyvű” oktatási rendszere azonban – értelemszerűen – nem kedvezhetett az iskolai könyvtárak fejlődésének.

2.4. A 60-as évektől 1978-ig

A 60-as évektől pozitív változások indultak meg az iskolai könyvtárügyben. A könyvtárügy újraszervezése részeként, már az 1956. évi könyvtári törvényerejű rendelet értelmében megindult az iskolai könyvtárak hálózati kereteinek létrehozása. A hálózati központként kijelölt Országos Pedagógiai Könyvtár (OPK) szerepkörének ellátása érdekében egy módszertani osztályt hozott létre, amely felmérés alapján elemezte az iskolai könyvtárak működési kondícióit, *alapjegyzéket adott ki* 1960-ban az általános és középiskolák részére (9) és megkezdte az iskolai könyvtárak megyei szakfelügyeletének, valamint a szakmai munkaközösségek szervezését. A megyékben működő iskolai könyvtári szakfelügyelők közreműködésével gondoskodott az iskolai könyvtárak *Egységes kezelési szabályzatának* bevezetéséről, a helyi szakmai tapasztalatcserék és továbbképzések megszervezéséről, ehhez szakmai segédleteket állított össze és adott ki. 1959-ben az OPK égisze alatt szaklap indult *Iskolai Könyvtárosok Tájékoztatója* címen, amelynek folytatása volt az 1966 és 1987 között megjelentetett *Könyv és Nevelés*.

A közoktatási reform körüli munkálatok segítették az iskolai könyvtárak funkcióinak pontosabb, árnyaltabb megfogalmazását. Az iskolai könyvtárügy jeles elméleti kutatói (Waldapfel Eszter, N. Rác Aranka, Kisfaludi Sándor stb.) könyvtárpedagógiai stratégiájukban a korábbi egyoldalú, nevelési célzatú, a szépirodalom olvastatását preferáló felfogással szemben az ifjúsági könyvtárak munkakönyvtár jellegét (érdeklődési kör kiszélesítése, tananyag elmélyítése az általános és szakmai műveltség irányában) emelték ki, hangsúlyozva, hogy ezzel az iskolai könyvtáraknak a bibliográfiai és könyvtári képzés tanműhelyeivé kell válniuk.

Az oktatásügy azonban mindezt leginkább az általános elvek szintjén képviselte és csak a közoktatásügyi reformerek egy része, pl. Kiss Árpád tulajdonított fontos szerepet a könyvtárnak. Véleménye szerint „... a jól felszerelt és aktívan irányított könyvtár egyike azon forrásoknak, amelytől egy sokoldalú, az eddigieknél hatékonyabb pedagógiai munka friss vérrel való ellátását várhatjuk.” (10)

Jelentősebb áttörés a 60-as évek végén a 70-es évek fordulóján következett be (III. Országos Könyvtárügyi Konferencia, V. Nevelésügyi Konferencia), amikor az egész életen át való tanulás követelménye megfogalmazódott. Az ismeretek megtanítása helyett az ismeretszerzés képességének, az önművelés, problémamegoldás, önálló gondolkodás megtanítása, kifejelesztése vált hangsúlyossá. De az is nyilvánvalóvá vált, hogy ehhez a tanterveknek, a pedagógiai módszereknek is meg kellene változniuk és a szükséges eszközöket is meg kellene teremteni.

Ez a folyamat vezetett az 1971-es Irányelvek, az első magyar iskolai könyvtári normatíva megjelenéséhez (11), amely a 18 éven aluliak iskolai és közművelődési könyvtári ellátásának feladatait és az ehhez szükséges feltételeket rendszerbe foglalva fogalmazta meg. Első ízben váltak nyilvánvalóvá a két könyvtártípus sajátos, egymástól megkülönböztethető sajátos funkciói és ezzel összefüggésben a fiatalok kétcsatornás ellátásának szükségessége. A dokumentum egyúttal a két hálózat összehangolt fejlesztését, tartalmi együttműködését is alapelveként jelölte meg.

A dokumentum újraértelmezve az iskolai könyvtár funkcióját kimondja, hogy a könyvtár feladata több mint a tananyag kiegészítése, a tanulók olvasásra nevelése. Eszközeivel megvalósulhat a tananyag eddigiektől eltérő feldolgozása és eközben a tanulók elsajátíthat-

ják az ismeretszerzés, információfeldolgozás munkaformáit. A központba tehát a tanulók eszközökkel, forrásokkal végzett önálló tevékenysége került, ami egyértelművé tette, hogy nem a tanár és a tankönyv az egyedüli ismeretforrás. Ebben a pedagógiai szituációban a tanár szerepe megváltozik. Szervező, irányító és értékelő feladatai válnak hangsúlyossá a korábbi egyoldalú ismeretátadás helyett. Pedagógus és diák egy közös folyamat részévé válik, tevékenységük nem különíthető el. Következésképpen a megoldáshoz vezető források, eszközök tára sem osztható egymástól független részekre; azonos tanulási környezetben, közös könyvtári térben képzelhető el csak tanár és tanuló együttműködése, összehangolt munkája.

A fenti elméleti okfejtésből következett, hogy az eddig külön működő tanári és ifjúsági könyvtár összevonásával – az Irányelvek útmutatásai szerint – az iskoláknak egységes iskolai könyvtárat kellett szervezniük. Nagy horderejű változást jelentett ez az állásfoglalás a hazai iskolai könyvtárügyben, hiszen egy évszázados rendszer átalakításáról volt szó akkor, amikor az iskolai gyakorlat ezt inkább adminisztratív kötelezettségnek, mintsem a pedagógiai közgondolkodás, szemléleti váltás természetes következményeként élte meg.

A normatíva tehát jócskán az iskola belső változásait megelőző iskolai könyvtári stratégiának tekinthető, de óriási érdeme, hogy az előttünk járó országok tapasztalatait is figyelembe véve *először kísérelte meg* – magas szakmai szinten és reális programmal – mindkét könyvtártípusban normalizálni a fiatalok könyvtári ellátását. Egy jól kiszámítható közigazgatási rendszerben az új irányelvek követelményei olyan – statisztikai adatokkal is mérhető – sikeres fejlesztési folyamatot indítottak meg a 70-es években, mint amilyet korábban a dualizmus időszakában láthattunk.

Az eredmények pedig bizonyos mértékben hozzájárultak a pedagógiai szemlélet változásához. Az oktatási és könyvtárügyi irányítók, kutatók és könyvtárostánárok egy szűkebb köre a szabadabb szellemű iskola eszköztárát látták az iskolai könyvtárban, a könyvtárhasználatra nevelésben pedig a tanulók személyiség fejlesztésének, a hatékonyabb tanulási munkaformák gyakorlati elsajátításának lehetőségeit tartották megvalósíthatónak. Komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy a könyvtár forrásait, eszközeit az oktatás–nevelés folyamatába integrálják. Konferenciákkal (1972: Balatoni beszélgetések), tanulmányok, segédletek kiadásával (Katsányi Sándor, Könyves–Tóth Lilla, Nagy Attila, Vargha Balázs stb.), kísérletek (Zsolnai József NYÍK programja, a Varga Katalin Gimnázium „stúdium generale” programja stb.) indításával gyorsították fel a kedvező folyamatot. Ezzel párhuzamosan az iskolai és közművelődési könyvtárosok közül egyre többen tartották fontosnak, hogy a tanulók kisgyermekkoruktól kezdve játékos formában ismerkedjenek meg a könyvtár tájékoztató eszközeivel, szellemi kincseivel, otthonosan használják a könyvtárat, képesek legyenek a megszerzett ismereteket saját tudásukká alakítani. Sok–sok csoportos foglalkozást tartottak mindkét könyvtártípusban, fokozatosan kimunkálták a könyvtári óra didaktikai alapjait, eredményes módszereit. Színvonalas módszertani cikkek, tanulmányok, óraleírás kötetek egész sora őrzi a felhalmozott tapasztalatokat.

Mindez előkészítette, megalapozta az 1978-as tantervek könyvtár-pedagógiai programját, amely magyar viszonylatban első ízben fogalmazott meg az általános képzés nyolc évfolyama számára könyvtárismereti tematikát, könyvtárhasználati követelményeket.

Ebben a tantervben a könyvtárismeret összefüggő rendszere a magyar nyelv és irodalom tananyagába épült be, de gyakoroltatásának követelménye más tantárgyakban (történelem, biológia stb.) is többé-kevésbé helyet kapott. Ez a program legsikeresebben az alsó tago-

zatban valósult meg. Kevésbé vált általánossá viszont a könyvtári tájékozódás megtanítása a felső tagozatban, mivel hiányzott a magyar szakosok ehhez szükséges szaktudása, továbbá hiányosak voltak a könyvtárak tárgyi és szakmai feltételei. Ennél is nagyobb problémát jelentett az, hogy az iskolában a pedagógiai gyakorlat, az alkalmazott didaktikai-módszertani kultúra még nem igényelte, nem tudta kellőképpen integrálni a könyvtár eszközrendszerét. Ehhez mindenekelőtt a hagyományos tanítási-tanulási stratégiáknak, módszereknek, a pedagógus attitűdjének, a pedagógusképzésnek kellett volna megváltoznia. Az általános szemléletre jellemző, hogy sem középfokon, sem – kevés kivételtől eltekintve – a felsőfokú oktatási intézményekben nem építkezett tovább az alapfokon kidolgozott könyvtárhasználati tanterv.

2.5. Rendszerváltás előtt – rendszerváltás után (a 80-as évektől – napjainkig)

Az 1976. évi 15. sz. törvényerejű rendelet az iskolai könyvtárak fejlesztését kiemelt stratégiai ügyként kezelte és az 5/1978. (XII. 12.) KM sz. követő jogszabályával együtt megváltoztatta az iskolai könyvtárak korábbiakban kialakult hálózati szervezetét. Önálló megyei hálózatokról intézkedik, melyeknek irányítását a megyei pedagógiai intézetek hatáskörébe utalta, az eddigi hálózati központ, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM) pedig ezek koordinálását, szakmai összefogását kapta feladatul. A rendelet értelmében az iskolai könyvtárak hálózati szervezetben működtek a 20/1992. sz. kormányrendelet kiadásáig, amely a tanácsi közkönyvtári hálózatokkal együtt az iskolai könyvtári hálózatot is megszüntette.

Az önálló hálózati elv ellenére az iskolai könyvtárak a közművelődési könyvtárakkal szoros együttműködésben fejlődtek, működtek. Néhány esetben a megyei vagy a városi közművelődési könyvtár vállalta egy-egy körzet iskolai könyvtárainak központi ellátását, módszertani irányítását. Az együttműködés egy másik formája az ún. kettős funkciójú könyvtárak létrehozása volt, amelyek iskolai és közművelődési feladatokat láttak el. Különösen a kisebb településeken és nagyobb városok külső kerületeiben javasolták létrehozását.

A jogi szabályozást követően a IV. Országos Könyvtárügyi Konferencián és a Tatán megrendezett iskolai könyvtárügyi tanácskozáson (1981) került ismét a figyelem fókuszába az iskolai könyvtárak ügye, a fejlesztési stratégiák kérdése. Az állásfoglalásban sürgetett új fejlesztési útmutató kidolgozása rövidesen elkezdődött, de kiadására csak 1986-ban került sor. A 203/1986-os *normatíva* (12) az 1971-es szabályozónál árnyaltabban fogalmazta meg az iskolai könyvtárak funkcióját, szolgáltatási alapelveit, a korszerű tanulási forrásközpont modelljét, valamint az ehhez szükséges tárgyi és személyi feltételeket. A kettős funkciójú könyvtárak, valamint a nevelőotthonok, kollégiumok és az óvodák könyvtári ellátásának megszervezéséhez is útmutatásokat adott. A 80-as évek második felében azonban a közigazgatási átszervezések, a rosszul értelmezett iskolai önállóság és egyéb szemléleti okok akadályozták a dokumentum bevezetését, általános körű érvényesítését. *Ennek következtében tovább mélyült az iskolatípusonkénti és az egyes iskolák közötti különbség a könyvtári ellátás területén.*

Azok az intézmények fejlesztették könyvtárukat, amelyek pedagógiai programjukhoz feltétlenül szükségesnek tartották a források felhasználását. Az 1985-ös *Közoktatási törvény hatására* megnőtt az iskolák pedagógiai, módszertani szabadsága és a rendszerváltás

oldottabb légkörében felerősödött a pedagógiai kísérletező kedv. Érezhetőbbé vált a nyugat-európai, főként a reformpedagógiai irányzatok hatása, a tanulmányutak gyakorlati tapasztalatai lassan beszűrődtek az iskola falai közé. *Mindez az intézmények egy részében (kisebb hányadában!) felértékelte az iskolai könyvtár szerepét.* Az iskolaszervezet, a tantervek, taneszközök szabad megválasztása megnövelte az információ értékét, felerősítette a korszerű könyvtári szolgáltatások iránti szükségleteket. *A pozitív jelenségek ellenére azonban az iskolák többségében nem került sor átfogó könyvtári fejlesztésre.*

A rendszerváltás után a közoktatásügyi kormányzat felismerve az iskolai könyvtárak szerepét, a *közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvényben* először szabályozta megnyugtató módon a könyvtár személyi feltételeit, a könyvtárostánár képesítési követelményeit és munkaköri feladatait. Kimondta továbbá a törvény a tanár és diák jogosultságát az információhoz való hozzájutáshoz és az iskolai könyvtár mindennapos nyitva tartásának kötelezettségét.

Bár az 1993-as törvényben a 203/1986-os Fejlesztési útmutató személyi normatívája törvényerőre emelkedett, az alaptörvény módosításai (1996, 1999) a korábbinál kedvezőtelenebbül határozták meg az iskolai könyvtárak személyi feltételeit és a megvalósítás időpontját is késleltették. Az útmutatóban található egyéb működési feltételek megteremtésére csak később születtek meg a jogszabályi biztosítékok (az 1/1998-as rendelet a kötelező eszközfelszerelésről, az államháztartási törvény évente meghatározott állományfejlesztési támogatása 1997 és 1999 között stb.). Az iskolai könyvtárak működésének szabályozásában komoly előrelépést jelentett a *11/1994-es rendeletet módosító 16/1998-as jogszabály*, amely az iskolai könyvtár definícióját, alap- és kiegészítő feladatait rögzítette és működési szabályzatának (gyűjtőköri szabályzatának) elkészítését kötelezően előírta, jóváhagyását pedig szakértői véleményhez kötötte.

Újabb pedagógiai érvként szolgált az iskolai könyvtárak modernizációjához az *1995-ben elfogadott Nemzeti alaptanterv könyvtári informatikai programja* (ld. 5. fejezetben). Ennek keretében került sor a könyvtárhasználat elkülönített ismeretanyagának és követelményrendszerének megfogalmazására és tantárgyközi nevelési feladatként való beépülésére az egyes műveltségterületek anyagába. A programban egy olyan átfogó könyvtárhasználati szükséglet fogalmazódott meg, amelynek a könyvtári eszközrendszer korszerűsítésére, felgyorsított elektronizációjára is ki kell hatnia. A hagyományos könyvtárhasználatra nevelésnél itt többről van szó. A könyvtári informatika fogalma jeleníti meg azt a komplex tartalmat, amely egy tágabb, az iskola falain is túlmutató információs kultúra iskolai bevonására, felhasználására vonatkozik. Már nem perspektivikus cél, hanem napjaink kihívása, hogy a jövő nemzedékét egy világméretű információs rendszerben való eligazodásra kell felkészíteni. Erre a feladatra pedig egy olyan iskolai könyvtár képes, amely tartalmazza és közvetíti az iskolai tanulmányi munkához, az iskola egész tevékenységéhez szükséges információkat és információhordozókat, befogadva és felhasználva a különféle (hagyományos és korszerű) rögzítési, tárolási, átviteli és keresőtechnikákat. Szakmailag fel kell készülnie arra is, hogy saját lehetőségein túl képes legyen fogadni és felhasználni a könyvtári-információs rendszer szolgáltatásait. A könyvtár pedagógiai hasznosulása érdekében pedig a diáknak és a tanárnak el kell sajátítania használati ismereteit, technikáját, módszereit.

A könyvtárhasználat centrumában tehát a sokféle információs forrást értékelő, szelektáló, komplex módon használó tanulási tevékenység áll, de ehhez az alapfunkcióhoz természetesen simulnak az iskolai könyvtár történetileg kialakult nevelési funkciói, amelyek a tanuló személyiségének egészére irányulnak.

A Nemzeti alaptantervet követően számos mintatanterv és módszertani útmutató segítségével elkészültek az iskolák helyi pedagógiai programjai; ennek részeként a könyvtárhasználati tantervek. A tantervfejlesztés egy további állomásaként dolgoztatta ki és adta közre a közoktatási kormányzat a *kerettanterveket*, amelyek a meglehetősen széttartó helyi tantervezés egységesítését, a Nemzeti alaptanterv teljes programjának érvényre juttatását, ezáltal az iskolák átjárhatóságát szolgálták. Ebben a könyvtárhasználati program már nem az informatika részműveltségi területeként jelent meg, hanem tantárgyasított formában kapott helyet az informatika és a magyar nyelv és irodalom részeként, másrészt alkalmazásai széles körben megjelentek a különböző szaktárgyak tanterveiben. Az iskolák további tantervezési feladata az volt, hogy a már kidolgozott helyi dokumentumaikat a kerettantervi jogszabályhoz igazítsák. Ezek után került sor a tantervek bevezetésére 2001 őszén az első, ötödik és a kilencedik évfolyamon.

A *tantervi reform által megfogalmazott ismeret és tevékenység jellegű követelmények a könyvtárhasználat, a forrásfeldolgozás programját minden iskolatípusban és képzési szakaszban kötelező jelleggel írják elő, mégpedig a tanulási tevékenységek integráns részeként*. Ez azt jelenti, hogy megvalósítása minden oktatási intézmény helyi pedagógiai programjába beépült kötelezettség, amelynek folyamatos és kimeneti mérésére, értékelésére éppúgy sor kerül, mint bármely tradicionális tantárgy esetében. Az ehhez szükséges eszközrendszer megteremtését tehát nem lehet az iskolák egyéni megítélésére bízni, létrehozásának kötelezettségét jogszabály írja elő minden oktatási és nevelési intézmény részére. A továbbiakban nemcsak a könyvtárhasználat elsajátítása minimumkövetelményének meghatározására van szükség, hanem az ehhez nélkülözhetetlen könyvtári alapellátás szolgáltatási kötelezettségeit és működési feltételrendszerét is egyértelműen meg kell fogalmaznia, intézménytípusonként modellálnia kell a felelős szakminisztériumoknak ahhoz, hogy az ehhez szükséges finanszírozás, szakmai feltételek tervezhetőek lehessenek. A tantervi minimum már elkészült, a fejlesztési stratégia kidolgozása pedig a szakma aktuális feladataként még előttünk áll.

Mielőtt azonban a fejlesztési stratégia alapjául szolgáló iskolai könyvtár modelljét ismertetnénk, érdemes rövid kitekintést tenni az iskolai könyvtárügyben előttünk járó országokra és tapasztalataikat mérlegelve kiemelni azokat az eredményes és lehetséges ötleteket, módszereket, eljárásokat, amelyek hosszabb távon garanciákat jelenthetnek a hazai modell kidolgozásához és a megvalósításához vezető fejlesztési program kimunkálásához. Egyúttal saját helyzetünket, eredményeinket, gondjainkat is realitásabban értékelhetjük és találhatjuk meg helyünket nemzetközi mezőnyben.

3. Iskolai könyvtárak külföldön

3.1. Bevezetés

A oktatási reformtörekvések, valamint az utóbbi évtizedekben lezajlott felgyorsuló ütemű informatikai, telematikai fejlődés az iskolai könyvtárak területén világszerte jelentős változásokat eredményezett. A korábbiakban kialakult állománymegőrző, kölcsönzési–szórakoztató feladatkör helyébe a dokumentumok korlátozás nélküli szabad hozzáférhetősége, a könyvtárhasználatra nevelés tantervi beépülése, a könyvtári szolgáltatások pedagógiai meghatározottsága lépett.

A hagyományosan kialakult olvasásfejlesztő, a tananyag kiegészítését szolgáló tevékenységek mellett megjelent a könyvtárban a tananyag másfajta feldolgozása, a tanulók különböző forrásokra épülő, újfajta információkezelő technikákat igénylő önálló ismeretszerző munkája.

Ezek a változások egyre világosabban definiálhatóvá tették az iskolai könyvtár más könyvtártípustól eltérő feladatkörét, működési sajátosságait, nagymértékben átfomálták a hagyományosan kialakult könyvtárképet.

Az új információrögzítő, -tároló és -továbbító technikák megjelenésével kibővültek a könyvtári tájékoztatás, tájékozódás, ismeretszerzés forrásai, lehetőségei. Az iskolai könyvtárak felgyorsított elektronizációs, telematikai fejlesztésére volt szükség ahhoz, hogy a kínálgzó információs lehetőséget be tudják kapcsolni az iskola pedagógiai áramkörébe és ezáltal a fiatalokat felvértezhessék az információs társadalomban nélkülözhetetlen könyvtárhasználati információkezelési tudással.

Az iskolai könyvtárak világszerte megindult erőteljes elektronizációjával párhuzamosan azonban azt is látnunk kell, hogy a fejlett országokban egyre növekedik azoknak az állampolgároknak a száma, akik az iskolában megszerzett olvasástudásukat, írásbeli és szóbeli kommunikációs képességeiket alig vagy egyáltalán nem tudják használni.

Az Egyesült Államokban például a 90-es évek végén 23 millióra becsülték az ún. „funkcionális analfabéták” számát, de az európai országokban is komoly társadalmi problémákat okoz a jelenség terjedése. Az iskolai könyvtárakkal foglalkozó elméleti kutatók és gyakorlati szakemberek számos olvasásfejlesztő projektről adnak hírt a szakirodalomban és állásfoglalásaikban a könyvtárhoz kötött olvasásfejlesztés személyiségépítő, társadalmi jelentőségét hangsúlyozzák.

Az IFLA által 1990-ben közzétett normatíva (13) szerzőjének, F. L. Carrollnak az elvi megállapítását, miszerint „A tömegkommunikációs eszközök óriási befolyása ellenére, a belátható jövőben továbbra is az olvasás marad a művelődés alapvető, nélkülözhetetlen eszköze” éppúgy figyelemreméltónak kell tartanunk, mint az angol iskolai könyvtári normatíva (14) 1989-ben megfogalmazott küldetésnyilatkozatát : „A tanulókat az iskolai könyvtár vezesse el a könyvek tiszteléséhez, szeretetéhez, segítse velük megismertetni az olvasás gyönyörűségét.”

3.2. A mai értelemben vett iskolai könyvtári funkciók kialakulása

Az iskolai könyvtárak az európai országok többségében, sőt az Egyesült Államokban is a 19. század második felében, a 19–20. század fordulóján a közművelődési könyvtárakkal közös fejlődési folyamatban formálódtak. Funkcionálisan a két könyvtártípus kezdetben nagy hasonlóságot mutatott, így Németországban, Dániában, Franciaországban és hazánkban is a népiskolák könyvtárai egyúttal a települések népkönyvtári funkcióit is betöltötték, angolszász területen pedig a gyorsabban fejlődő, erősödő „public library” helyezett el az iskolai tantermekben letéti gyűjteményeket. Az iskolai könyvtárak ebben az időszakban a fiatal nemzedék olvasásra nevelését, ifjúsági olvasmányokkal való ellátását szolgálták, kevéssé vagy egyáltalán nem kapcsolódtak az iskolai oktatáshoz.

A közös fejlődési szakaszból a 20. század első felében alakultak ki a mai értelemben vett iskolai könyvtárak. Ebben a folyamatban jelentős szerepük volt a reformpedagógiai irányzatoknak, a gyermekek tevékenységét, személyiség fejlesztését központba helyező pedagógiai szemlélet, bánásmód elterjedésének. Az a felismerés, hogy a tudományos, gazdasági élet fejlődésével az iskolában szerzett ismeretek nem elégségesek egy teljes aktív élethez, új helyzet elé állította az iskolát. Az egyén számára olyan kognitív, kommunikációs, ismeretszerző, technikai képességek, készségek elsajátítását tette szükségessé, amelyek segítségével az iskolák befejezése után önállóan is bővíthette ismereteit. Ezek a szükségletek – értelemszerűen – megváltoztatták az iskolák tanulási környezetét, eszközrendszerét, az iskolai könyvtárat egyre inkább az iskolai alaptevékenységhez kapcsolták, felerősítve ezzel sajátos jellegének kialakulását.

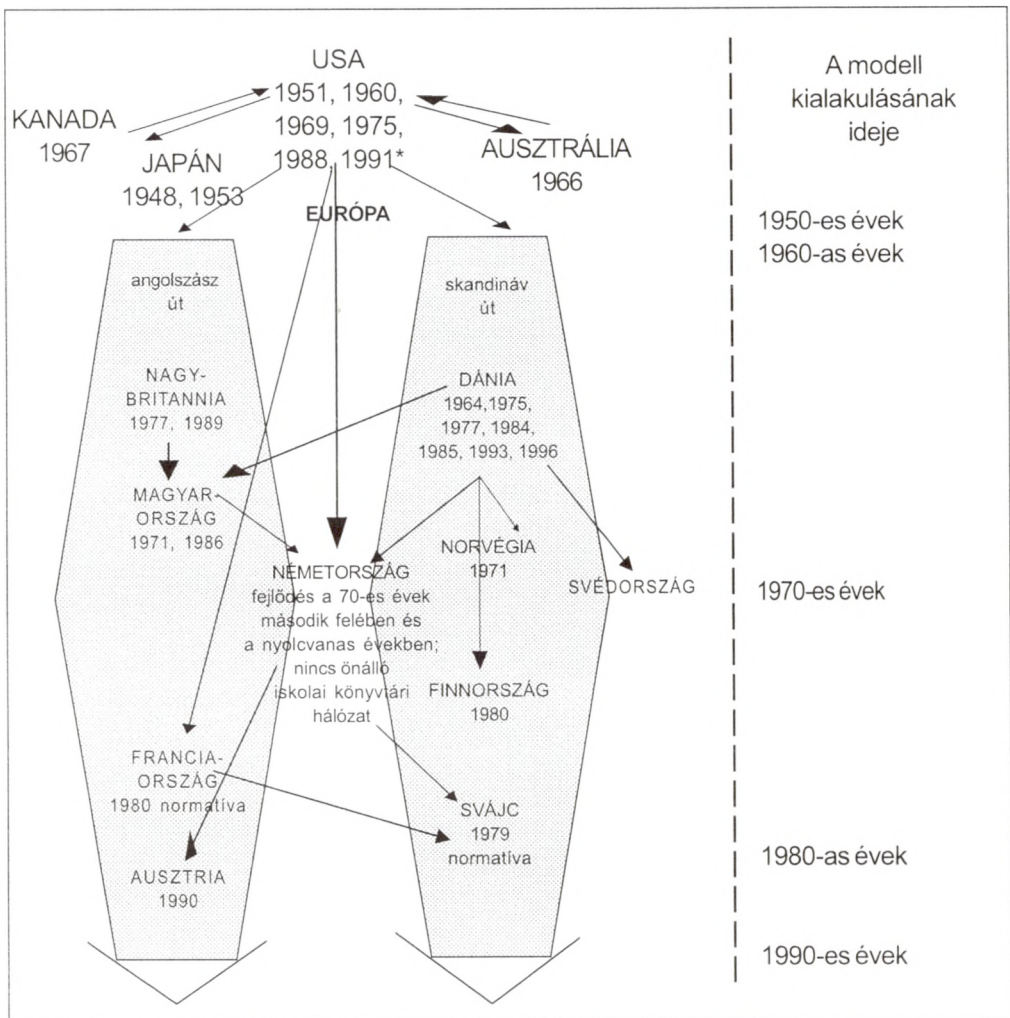
3.3. A korszerű, tanulási forrásközpont-típusú iskolai könyvtár létrejötté és jellemzői

Az előttünk járó országokban *a mai korszerűnek tekinthető iskolai könyvtár modellje a 20. század 50–60-as éveiben* jött létre, természetesen a hagyományoktól és a helyi adottságoktól függően különböző fejlesztési utat követve és fejlődési ütemben. Az Egyesült Államokban legkorábban létrejött tanulási forrásközpont-típusú könyvtári modell is, amely a legtöbb európai ország számára mintául szolgált, eltérésekkel valósult meg az egyes nemzetek oktatásügyének, pedagógiai–módszertani kultúrájának, könyvtári rendszerének, informatikai infrastruktúrájának, az iskolai könyvtárak által igénybe vehető központi szolgáltatások fejlettségének megfelelően (1. ábra). A modell nemcsak elnevezésében különbözik a legtöbb országban, hanem külső megjelenésében, pedagógiai szerepvállalásában is megmutatkoznak az adott nemzet iskolai könyvtárügyére jellemző helyi sajátosságok.

Az iskolai könyvtárak funkcionális megerősödésével szinte minden országban nyilvánvalóvá vált, hogy a gyermekek és a fiatalok számára az iskolai és lakóhelyi közkönyvtári ellátás egyaránt indokolt és szükséges, a két könyvtártípus sajátos szolgáltatásai kiegészítik egymást.

A fejlett iskolai könyvtárakkal rendelkező országok tapasztalatait figyelembe véve nagyjából három fejlődési utat különböztetünk meg. Az alábbiakban ezeket a lehetőségeket egy-egy ország bemutatásával jellemezzük, de valójában ennél sokkal több helyen valósult meg hasonlóképpen az iskolák könyvtári ellátása.

1. ábra. Az USA-ban kifejlesztett forrásközpont-típusú iskolai könyvtári modell elterjedése Európában

*Az iskolai könyvtári normatívák vagy az iskolai könyvtárak fejlődését meghatározó jogszabályok kiadásának időpontja

Alapvetően három fejlődési út különböztethető meg:

ANGOLSZÁSZ FEJLŐDÉSI ÚT

Az Egyesült Államokban a gyermekek (fiatalok) könyvtári ellátását a közkönyvtári szolgálat szerves részének tekintették és nagyjából a 20. század elejére megteremtették ennek kulturált feltételeit. A részben közkönyvtári támogatással szerveződő iskolai könyvtárak kevésbé feleltek meg az igényeknek. A 20. század közepén az oktatási intézmények differenciált szükségleteihez szinte a semmiből nőttek ki hihetetlen gyorsasággal a forrásközpont

jellegű, jól felszerelt, tágas forrásközpontok, amelyek modellül szolgáltak az európai fejlődés számára is. Az iskolai könyvtári hálózat a közművelődési könyvtáraktól függetlenül, azoktól elkülönülten, az együttműködés szándéka nélkül fejlődtek, a továbbiakban is inkább egymással társultak közös számítógépes adatbázisok létrehozásával.

A modell alapvető jellemzői: az intenzív pedagógiai igénybevétel, tantervesült könyvtárhasználati képzés, az ezzel összefüggő központi elhelyezés, a tanulólétszám 25–30%-ra méretezett, tágas használói terek, dinamikus és minden dokumentumtípusra kiterjedő állományfejlesztés (az iskolai költségvetés 2%-a), magas színvonalú informatikai és telematikai felszereltség az on-line elérhető adatbázisok erőteljes gyarapodásával, jól képzett személyzet (iskolánként átlagos 3–4 fő könyvtári szakember) és a tanügyi körzeti központokból elérhető központi szolgáltatások.

A könyvtári szakmai szervezetek, Amerikai Könyvtári Egyesület (American Library Association = ALA), Amerikai Iskolai Könyvtárosok Egyesülete (American Association of School Librarians = AASL) időről időre normatív szabályozókat, állásfoglalásokat és helyzetelemzéseket adnak közre a helyi fejlesztésekhez (1954, 1960, 1975, 1988, 1989, 1991).

Nagy-Britanniában gyakorlatilag hasonló fejlődési út figyelhető meg: az iskolai könyvtárak kialakulásának kezdetei a 19. század végére tehetőek, de szervezett kifejlesztésükre csak a 20. század közepe táján került sor. Könyvtárrá szervezett gyűjtemények ekkor csak a középiskolákban voltak, az általános iskolákban csak tantermi anyagok álltak rendelkezésre.

Norman Beswick 1967-ben számolt be amerikai tanulmányútja után a forrásközpontokról, amelyek mintául szolgáltak a 70-es években létesített angliai korszerű iskolai könyvtárakhoz. A meglévő iskolai könyvtári helyiségeket azonban nehezebben lehetett az új koncepciónak megfelelően adaptálni, ezért a használói terek szerényebbek itt (a tanulólétszám 10%-ának megfelelő férőhely) és az állományellátottság irányszámai is visszafogottabbak, de az 1974-ben megszervezett iskolai *könyvtári szolgálat* (School library service) (15), amely 96 helyi hatóságban működött, lehetőséget adott az iskolai könyvtárak központi állományellátására, állományi kiegészítésére. A törzsellományba illeszthető anyagokat azonban az iskolák maguk vásárolták meg a könyvtári szolgálaton keresztül.

A legtöbb szolgáltató intézmény, amelyeket az esetek többségében a közművelődési könyvtárak bázisán hoztak létre, ezen kívül más jellegű szakmai segítséget is nyújtott a hozzá tartozó iskolák könyvtárainak (feldolgozás, berendezési tanácsok, oktatási segédletek készítése stb.).

Jelentős eredmények születtek Nagy-Britanniában a könyvtár-pedagógia területén. 1981-ben a British Library kutatócsoportja elkészíti és kiadja a könyvtárhasználat didaktikáját a középiskolák részére (16).

Az 1989-ban bevezetett Nemzeti reformtantervben (National Curriculum 1988) (17) az angol nyelv és a technika tantárgyakba építették be a könyvtárhasználati alapismereteket és meghatározó tantárgyközi követelménnyé vált az információhasználati képesség fejlesztése. A könyvtárpedagógia korábbi eredményei hozzájárultak ahhoz, hogy az 1988-ban kibocsátott *közüktatási törvény* (Education Reform Act) (18), a tantervek és értékelési szisztémák könyvtárhasználatra épülő tananyaga és képességfejlesztő programja nem érte váratlanul az angliai iskolákat és iskolai könyvtárakat. A törvény a törzssanyagot és az alapozó tantárgyakat a kívánt ismeretek, készségek és megértés összefüggésében kívánja a tanulóktól.

1989-ben új normatíva (19) készült az iskolai könyvtárak fejlesztéséhez, amely a működést és a működési feltételeket egyaránt szabályozta. A normatívát az Iskolai Könyvtári Egyesület adta közre.

SKANDINÁVIAI FEJLŐDÉSI ÚT

A skandináv iskolai könyvtárak létrehozása az angolszász fejlődéstől eltérő utat követett. Ezekben az országokban a két könyvtártípus kezdetben együtt fejlődött, a népiskolában működő könyvtár az iskolát és a település lakóit egyaránt ellátta. Később az iskola erősödő könyvtári, dokumentális szükségletei következtében az iskolai és közművelődési könyvtárak különváltak, kialakult a fiatalok kétszatos ellátási rendszere, de az önálló iskolai könyvtárak ezt követően is a közművelődési könyvtárakkal szoros együttműködésben, a közös tevékenység változatos formáit keresve és kimunkálva fejlődtek tovább.

A legmagasabb szintű iskolai könyvtári ellátás kifejlesztése Dániában tapasztalható, ahol az 1964-ben kiadott könyvtári törvény hatására kezdődött el az iskolák erőteljesebb könyvtárfejlesztése, majd a közoktatási reformtörekvéseket kodifikáló közoktatási törvénykezés és tanügyi reformok hatására (1975, 1995) Dániában „minden önállóan működő iskolában iskolai könyvtárat kell létesíteni, amely egyben pedagógiai műhelyként is működik.” (1995. évi LV. számú törvény végrehajtási utasítása). Az utóbbi jogszabály azt is előírja, hogy „az iskolai könyvtár kötelessége, hogy támogassa az általános iskolát céljainak elérésében, valamint a tanulási és olvasási kedv növelésével elősegítse a tanulók személyiségének kifejlődését.” A példaértékű jogi alapvetést következetes megvalósítás követte, amelynek eredményeként Dánia világviszonylatban élvonalbeli iskolai könyvtári rendszert hozott létre. A helyi fejlesztési szándékokat magas állami szubvencióban (a teljes ráfordítás 45%-ának megfelelő összeg) részesítették és kiépítették a központi szolgáltatások rendszerét. Az országos, megyei vagy önkormányzati hatókörzetben működő szolgáltató intézmények – a dokumentumféleségek teljes körét felvállalva – háttérgyűjteményekkel egészítik ki az iskolai könyvtárak törzsállományát, gondoskodnak a könyvtárak központi ellátásáról, melynek keretében könyvtári használatra készen, szerelve, feldolgozva (floppyn!) juttatják el az anyagokat az iskolákhoz. E mellett könyvtári berendezési tanácsadással, bútorok, felszerelések bemutatásával, árusításával könyvtári kiadványok, bibliográfiák, nyomtatványok, propagandaanyagok készítésével, terjesztésével könnyítik meg az iskolák könyvtári modernizációját, mindennapi szakmai tevékenységét.

Már évtizedek óta megszervezték a könyvtárostanárok alapképzését (három hónapos intenzív könyvtárostanfolyam a pedagógiai főiskola keretében) és továbbképzési rendszerét. A könyvtárostanárr pedagógus, aki általában munkaideje felében tanít, de az iskolák átlagosan 2–4 könyvtárossal működnek. Fő feladata a könyvtár pedagógiai felhasználásának megszervezése, a gyerekekkel végzett foglalkozások megtartása, a tantervi feladatok könyvtári támogatása, a különböző dokumentumok tartalmi és technikai használatának megkönnyítése. Munkaidejében lehetőséget kap dokumentumismerete, szakmai ismeretei bővítésére és mentesítik a képzettségének nem megfelelő munkálatok (adminisztrációs, technikai teendők, állományrendezés) elvégzése alól. Dániában a könyvtárhasználati ismeretek tanítása nem tantervi előírás, mivel a könyvtári eszközök, források felhasználása a tanulási–tanítási folyamatok természetes velejárója, erre a pedagógusokat felkészítik a képző intézmények. A tanulók olvasóvá nevelése kiemelt könyvtári feladat, eredményességé-

nek köszönhetően Dánia az egyetlen ország, ahol növekedett a gyerekek olvasási kedve (a 90-es években 60 kötetet meghaladta az egy tanulóra jutó kölcsönzési átlag az iskolai könyvtárakban).

NÉMETORSZÁG

Németország iskolai könyvtárügyének ismertetése kapcsán meg kell különböztetnünk a korábbi Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság helyzetét. Az utóbbi esetében ugyanis az iskolák könyvtári ellátását kizárólag a közművelődési könyvtárak (gyermekkönyvtárak) feladatkörébe utalták. (Nem véletlen, hogy az egyesítés után komoly problémákat okozott a volt NDK területén működő iskolák könyvtárainak fejlesztése.)

Az egyesítést megelőzően iskolai könyvtárügyről tehát az NSZK esetében beszélhetünk. Itt minden iskolatípusban működött valamilyen szintű könyvtár, de nem önálló iskolai könyvtári hálózat keretében. Az iskolai könyvtárak szakmai–műszertani gondozását, központi állományellátását a nagyobb városi közkönyvtárak hatáskörében oldották meg, iskolai csoportok létrehozásával (Schulbibliothek Arbeitsstelle = SBA). Ezáltal egy-egy nagyobb város, városkörnyék iskoláiban (Frankfurt, Bréma, Mannheim, Berlin stb.) átfogóan korszerűsíteni tudták a könyvtári szolgáltatások működési, szakmai feltételeit. Az új lakóközetekben vagy kisebb községekben az iskolai könyvtárak gyakran vállalnak jelenleg is lakóhelyi nyilvános szolgálatot, de általában a kettős ellátás követelményeinek megfelelő feltételek között. Nincs országos vagy tartományi szintű egységes iskolai könyvtári rendszer ill. átfogó fejlesztési stratégia, mivel az iskolák fenntartói általában a helyi önkormányzatok. Ritka kivételnek számít pl. Hessen, ahol tartományi szintű program született.

Az elmúlt évtizedekben meglehetősen egyenletlenül alakult az iskolai könyvtárak helyzete: a tevékenységközpontú, a forrásalapú, felfedeztető tanulást előnyben részesítő pedagógia általában megteremtette a maga korszerű könyvtári feltételeit. A könyvtár ezekben az esetekben nemcsak az ismeretek megszerzésében nyújt segítséget, hanem a különböző forrásokból nyert információk elemzésére, értékelésére, újraszervezésére és bemutatására is lehetőséget ad. Bár a Német Könyvtári Intézet (Deutsche Bibliotheksinstitut = DBI) jelentős módszertani segítséget adott az iskolai könyvtárak korszerűsítéséhez, működtetéséhez, a továbbjutáshoz szükséges könyvtár–pedagógiai és könyvtárinformatikai fejlesztések a közoktatás megoldásra váró feladatai közé tartoznak.

*

A felsorolt példákból is jól látható, hogy a fejlett iskolai könyvtárüggyel rendelkező országokban a közoktatási reformokkal párhuzamosan került sor az iskolai könyvtárak feladatkörének, működtetésének, működési feltételeinek jogi szabályozására és szakmai rendezésére.

Valószínűleg a közművelődési könyvtárakkal közös fejlődésből ill. az iskolai profil kialakulatlanságából adódott, hogy kezdetben az iskolai könyvtárak jogi szabályozását a könyvtárügy törvényi és jogi szabályozásának keretein belül oldották meg (pl. Dánia, Magyarország stb.). Az oktatásügy elvárásainak és az iskolai könyvtárak pedagógiai szerepkörének erősödésével ez a feladat fokozatosan az oktatásügy hatáskörébe került.

Átfogó fejlesztési programok ott valósulhattak meg, ahol az iskolai könyvtárak általános körű megteremtése a közoktatás ügyévé vált, ahol a pedagógiai kísérletek, közoktatá-

si reformtörekvések, a tantervi korszerűsítések, a didaktikai–műszertani innováció természetes velejárója, következménye volt az iskolák könyvtári szükségleteinek felismerése és a fenntartók biztosították a fejlesztéshez nélkülözhetetlen anyagi eszközöket.

Látnunk kell azonban, hogy az iskolai könyvtár mint könyvtár meghatározott szakmai követelmények, szabványok szerint működik, tehát figyelembe kell vennie a szakterületre vonatkozó jogi és szakmai szabályozókat. Csupán ilyen módon tud beépülni az országos és világméretű információs és könyvtári rendszerbe és tudja igénybe venni és közvetíteni annak szolgáltatásait.

Az iskolai könyvtárak fejlődésében különösen fontos szerepet töltöttek be és játszanak ma is az iskolai könyvtárak nemzetközi és az egyes országok szakmai szervezetei, amelyek időről időre állásfoglalásokat, normatívákat, szakmai ajánlásokat adnak közre a nemzeti stratégiák, jogszabályok kidolgozásához, a helyi fejlesztő szándékok megvalósításához. Legutóbb az UNESCO és az IFLA 1999-es közös nyilatkozata (20) jelentett hasznos támpontokat az iskolai könyvtárak fejlesztési prioritásainak meghatározásához. Ezt követően részletes normatív útmutató kiadására még nem került sor, ezért jelenleg továbbra is az IFLA 1990-ben kiadott normatív szabályozója (21) tekinthető a gyakorlati megvalósítás irányzékának.

Az IFLA és az UNESCO 1999-ben kiadott közös iskolai könyvtári nyilatkozata így fogalmazza meg az iskolai könyvtár küldetését (22):

- Az iskolai könyvtár mindazokat a tanulást segítő szolgáltatásokat, könyveket és egyéb forrásokat biztosítja, amelyek az iskolai közösség minden tagja (tanulók, nevelők, egyéb dolgozók) számára lehetővé teszik, hogy kritikus gondolkodóvá, minden típusú és formájú információhordozó hatékony alkalmazóivá váljanak és hozzáférhessenek a szélesebb könyvtári és információs hálózathoz.

- A szolgáltatásokhoz, gyűjteményhez való hozzáférést semmiféle ideológiai, politikai vagy vallási cenzúra nem korlátozhatja.

- A könyvtári dolgozók segítik a könyvek és egyéb könyvtári információhordozók használatát, melyek sora a szépirodalomtól a szakirodalomig, a nyomtatott információhordozóktól az elektronikus médiumokig terjed, akár helyben, akár távol található meg a gyűjtemény. Gyűjteményének ki kell egészítenie és gazdagítani kell a tankönyveket, taneszközöket és módszertani segédleteket.

- Bebizonyított tény, hogy ha a könyvtárosok és a tanárok együttműködnek, akkor a tanulók olvasási, a tanulási, a probléma megoldási, az információs, a kommunikációs, a technológiai készségeket az eddiginél magasabb szinten képesek elsajátítani, ily módon jobban eligazodnak a társadalomban....

...és az iskolai könyvtár céljait:

Az iskolai könyvtár az oktatási folyamat integráns része. A kommunikációs, információs műveltség és a hatékony tanítási és tanulási módszerek elsajátítása érdekében szolgáltatásaival

- támogatja és erősíti az iskola pedagógiai programjának célkitűzéseit, ebben a tevékenységében együttműködik a tanulókkal, a tanárokkal, a szülőkkel,
- fejleszti és fenntartja a gyerekekben az olvasás és tanulás szokását és örömét,
- fejleszti a könyvtárhasználati szokásokat,
- segíti a tanulókat az információhasználat, -értékelés gyakorlásában,

- hozzáférést biztosít a helyi, regionális, országos és világszerte található információforrásokhoz,
- szervezi a kulturális és szociális tudatosságot és érzékenységet segítő tevékenységet,
- kinyilvánítja azt hogy az intellektuális szabadság és az információkhoz való szabad hozzáférés alapvető a hatékony és felelős polgári lét és a demokratikus államban való részvétel szempontjából.

4. Az iskolai könyvtár korszerű modellje

4.1. Az iskolai könyvtár definíciója

A hazai történeti bemutatásból és a külföldi országok iskolai könyvtárügyének rövid áttekintéséből kiderül, hogy számos tényező együttes hatására alakul ki *egy-egy ország, egy-egy korszak iskolai könyvtárának jellemző modellje*, amely a közoktatás céljaihoz, elvárásaihoz igazodó, legelőnyösebb tulajdonságokkal rendelkezik. Az előző fejezetekből is kiderül, hogy mindenkor az iskola belső szükségletei (még pontosabban igényei) határozzák meg az iskolai könyvtár küldetését, feladatkörét, állományát, szolgáltatásait, de a feladatellátáshoz szükséges könyvtári eszközök, tevékenységek csupán a könyvtár–szakmai követelmények, jogi szabályozók, szabványok szigorú érvényre juttatásával valósíthatók meg. Az iskolai könyvtár tehát mint az iskola szerves egysége, létesítménye úgy tudja csak funkcióját maradéktalanul betölteni, ha a könyvtári információs rendszerbe is be tud illeszkedni, fogadni és közvetíteni tudja használóihoz annak szolgáltatásait, dokumentumait, információit. Az iskolai könyvtárak kettős kötődéséből adódik, hogy az irányítás, tervezés, modellalkotás, működtetés során egyaránt figyelembe kell venni és össze kell hangolni a közoktatási és a könyvtári terület sajátos szempontjait.

A modell támpillérei, avagy mire alapozható az új koncepció

Az iskolai könyvtár aktuális képének megformálásához nagymértékben hozzájárultak az elmúlt 15–20 évben bekövetkezett változások, korszerűsítések. Ennek következtében kis számban már ma is léteznek azok az iskolai könyvtárak, amelyek feltételeikben, működésükben meg tudják mutatni a könyvtártípus legelőnyösebb, előremutató tulajdonságait. Gyakorlatban kipróbált eredmények, tapasztalatok összegezésével és rendszerbe foglalásával lehetett az ezredforduló mintául szolgáló iskolai könyvtárát definiálni, a modell alapvető ismérveit megfogalmazni.

A könyvtártípus funkciórendszerének pontosításával egyértelművé váltak a lakóhelyi közkönyvtáraktól eltérő feladatai és az ebből következő szolgáltatási, gyűjteményi, működési, szervezési sajátosságai.

Milyen változásokra alapozható tehát az aktuális modell?

- *A szolgáltatóképesség iránt megnövekedett használói igények.* A helyi reprezentatív mérések és az éves statisztikai adatfelvétel alapján is kimutathatók, hogy az iskolai könyvtárak iránt megnövekedtek, átrendeződtek a használói igények és módosultak az igénybevétel motivációi. E változások hatására bővült az iskolai könyvtár szolgáltatási kínálata, megváltozott a szolgáltatások rangsora.

A preferált könyvtári tevékenységek egyre közvetlenebbül kapcsolódnak az iskola alaptevékenységéhez a tanulóhoz, tanításhoz (tájékozódás, anyaggyűjtés, felkészülés kiselőadásra, tanulmányi versenyre, tanítási órára, szakmai továbbképzés stb.). A tanulói igények mellett egyre erőteljesebben jelennek meg a pedagógusok szakirodalmi, pedagógiai információk iránti szükségletei. A könyvtár iránti igények felerősödéséhez kétségtelenül hozzájárult az a tény, hogy az utóbbi évtizedben jelentősen megrágultak a kulturális javak (könyv, folyóirat stb.), amelyek a gyengülő jövedelemviszonyok miatt sokak számára egyre kevésbé elérhetőek.

Ahol időben és térben nyitottabbá vált a könyvtár és rendszeresebbé vált használata a tudásszerzésben, értelemszerűen fontossá vált a helyben használat, nőtt a kölcsönzés intenzitása, erősödött a könyvtárnak a közösségi életben, a tanulók szocializációjában játszott szerepe. Mint az iskola „találkozóhelye” alkalmas arra, hogy a diákok egymás között és tanáraikkal oldott, partneri kapcsolatot alakítsanak ki.

A könyvtárhasználat elsajátításának tervezett, szervezett formái

A könyvtárhasználat elsajátításának követelményei felerősödtek. Az új tantervek könyvtár-pedagógiai koncepciója, a helyi pedagógiai programok újabb lendületet adtak a könyvtárhasználat pedagógia szerepének elfogadtatásához, elfogadásához. Sok esetben már azokon a helyeken sem szorul magyarázatra a követelmény, ahol egyelőre nehézségeket jelent a könyvtár gyakorlati alkalmazása. A könyvtárhasználati, könyvtárra épülő szakórák növekvő mértéke akkor is figyelemre méltó, ha egyelőre kialakulófélben van még a használói képzés szaktárgyi módszertana. Tapasztalatok születtek a tehetséggondozást, felzárkóztatást, szakköri differenciálást segítő könyvtári foglalkozások területén is. Gyarapodott azoknak az intézményeknek a száma, ahol a szabadidős, közművelődési jellegű könyvtárhasználatot jelentő perifériális szerepkörből a könyvtár fokozatosan az iskola alaptevékenységeinek főáramába került és így meg tudta mutatni sajátos arculatát.

- *A megindult elektronizációs folyamat* tapasztalatai alapján jól látható, hogy mit jelent az új, korszerű informatikai eszközök, források (az integrált könyvtári rendszer, az elektronikus adatbázisok, multimédiák, hálózati hozzáférés) használatának hozadéka. Az új technikai eszközök alkalmazása azt is megmutatta, hogy ezek a lehetőségek a könyvtár szolgáltatóképes rendszerében hatékonyabban, célszerűbben hasznosulhatnak, mint az iskola egyéb tereiben. A könyvtár az a hely, ahol a hagyományos és elektronikus technikával megszerezhető ismeretek egymással összehangoltan integrálhatók a tudásszerzés folyamatába.

- Sokat segített a modell értelmezésében az *iskolai könyvtár működésének jogszabályi rendezése* is. A könyvtár működési alapidokumentumainak (szervezeti és működési szabályzatának) elkészítése ráirányította a figyelmet ismételtelen a szolgáltatások pedagógiai összefüggéseire, a helyi sajátosságok kérdésére, másrészt az egységes szakmai követelmények szerepére. A dokumentumok kidolgozása és szakértői véleményeztetése során tisztázódtak például az iskolai könyvtárak gyűjtőköri alapelveinek, állományi összetételének sajátosságai.

Egyre nyilvánvalóbbá vált az elmúlt években, hogy az iskolai könyvtár tradicionális szerepének ki kell bővülnie az iskola szükségleteinek megfelelően. Hagyományos feladatainak megőrzése mellett (értéktörzés, értékközvetítés, olvasásfejlesztés, erkölcsi, esztétikai nevelés stb.) a tanulási–tanítási folyamatokban való meghatározó pedagógiai aktivitásra, a használói képzés tantervileg tervezett programjának megvalósítására, nagyobb nyitottságra, informatikai korszerűsítésre, kell törekednie. Perifériális, a tanulmányokat kiegészítő szerepköréből kilépve az iskola életében, alaptevékenységében centrális helyet kell betöltenie.

Sajátos funkcióiból adódóan az iskolai könyvtár eszmei és fizikai értelemben az oktatási, nevelési intézmény szerves egysége, térben és időben nyitott szellemi műhelye, „munka könyvtára”, ahol tanuló és nevelő szabadon és gyorsan hozzáférhet a tanuláshoz, tanításhoz szükséges forrásokhoz, információkhoz.

Ezek után nézzük meg, hogy jogi és szakmai értelemben miként definiálható a könyvtártípus:

1. „Az iskolai, kollégiumi könyvtár az iskola, a kollégium pedagógiai tevékenységéhez, a nevelő, oktató munkájához, a tanításhoz, tanuláshoz szükséges dokumentumok rendszeres gyűjtését, feltárását, megőrzését és használatát a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek oktatását biztosító szervezeti egység.” [16/1998. (IV. 8.) sz. MKM rendelettel módosított 1/1994. (VI. 8.) sz. MKM rendelet 6 §. A rendelet a továbbiakban erre alapozva határozza meg a könyvtár működéséhez szükséges kötelezettségeket és minimum feltételeket, amelyek minden iskolára vonatkozóan érvényesek.]

2. „Az iskolai könyvtár az oktatási nevelési intézmény tanítási, tanulási médiatára, oktatási helyszíne és kommunikációs centruma. Gyűjteménye széleskörűen tartalmazza azokat az információhordozókat, információkat, amelyeket az iskola oktató, nevelő tevékenysége hasznosít, befogadva és felhasználva a különböző rögzítési, tárolási, átviteli és kereső technikákat. Szakszerűen elhelyezett és feltárt gyűjteményére és a könyvtári hálózaton elérhető forrásokra épülő szolgáltatásaival az iskola tevékenységét átfogó forrásközpontként, információs központként működik. (2. ábra)

Az önálló ismeretszerzés elsajátítása érdekében tantervi program szerint szervezi és a nevelőtestülettel együttműködve valósítja meg a tanulók könyvtárhasználati felkészítését. Egyúttal széles körű lehetőséget kínál az olvasásfejlesztésre, a csoportos és egyéni tanulás technikájának, módszereinek elsajátítására, a személyiség komplex és differenciált fejlesztésére.” (23)

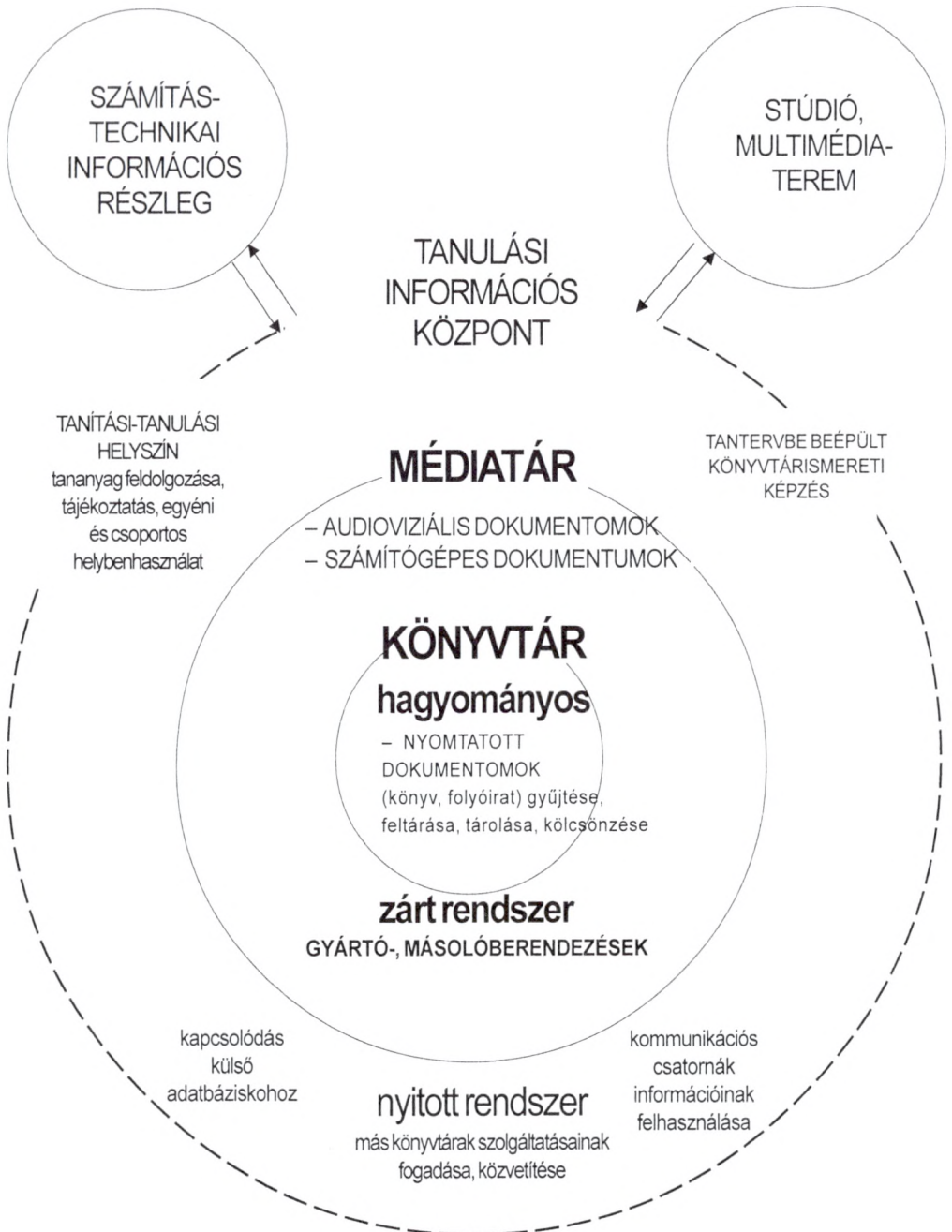
Ez az árnyaltabb és pontosabb definíció azokat az általános ismérveket tartalmazza, amelyekre alapozva a könyvtártípus részletes és differenciált működési normatívája, fejlesztési stratégiája kidolgozható. *Az ezredforduló normatívája pedig a minimum követelményeket meghaladó modernizációs törekvésekhez kíván irányzékul szolgálni.*

A következőkben részletesen ismertetett modell a különböző oktatási és nevelési tevékenységet folytató intézmények könyvtárainak általános sajátosságait jelenti. A közös ismérvek azonban a különböző intézménytípusoknak (óvoda, általános iskola, gimnázium, szakközépiskola, szakiskola, alapfokú művészetoktatási intézmény, gyógypedagógiai nevelési-oktatási intézmény, kollégium, nevelőotthon), képzési szinteknek és a helyi pedagógiai-képzési céloknak megfelelően konkretizálhatók. Nyilvánvalóan egy nyolc évfolyamos, két tannyelvű gimnázium és egy kis település kettős funkciójú iskolai-lakóhelyi könyvtára között vagy egy kollégiumi és egy szakközépiskola könyvtára között nagyobbak az eltérések, mint bármely más könyvtártípus esetében.

4.2. Az iskolai könyvtár feladatai

- Az iskolai könyvtár az iskola igényei szerint és *a minőség elvét érvényesítve gyűjti a* nyomtatott dokumentumokat (könyv, időszaki kiadvány, tartós tankönyv, segédkönyv, kotta stb.), az iskola kéziratos pedagógiai anyagát (helyi pedagógiai program és tanterv, kísérleti dokumentáció, szervezeti és működési szabályzat, pályamunkák stb.) és a nem nyomtatott ismerethordozókat (diafilm, hanglemez, hang- és videokazetta, írásvetítő transzparens, zenei CD, CD-ROM, számítógépes floppy, multimédia CD stb.). Gyűjteményén belül kiemelt figyelmet szentel a *tájékozódási, naprakész, közhasznú, közérdekű információ-szerzést szolgáló* dokumentumtípusoknak (napilap, folyóirat, referens művek, számítógépes adatbázisok).

ISKOLAI KÖNYVTÁR mint INFORMÁCIÓS KÖZPONT

- *Tankönyvtárat hoz létre* a tartós tankönyvekből és segédkönyvekből, nyilvántartja és kölcsönzi az állományrész anyagát.
- *Egységes gyűjteményét hozzáférhetővé teszi* a tanulók és a pedagógusok részére és biztosítja a különböző információhordozók használatához szükséges technikai eszközöket.
- Lehetőséget ad a különböző *dokumentumok másolására, sokszorosítására, új oktatási anyagok összeállítására* (oktatócsomag), új dokumentumok előállítására (hang-, video-felvétel, fotófelvétel, Internetről letöltött tartalmak stb.).
- *Gyűjteményét nyilvántartja, feldolgozza* az érvényes könyvtári szabványok szerint, információs tartalmukról sok szempontúan, gyorsan, pontosan *visszakereshető adatbázist épít* – lehetőség szerint számítógépes könyvtári program, adatbázisból letölthető rekordok felhasználásával.
- Gyűjteményén, eszközein és tájékoztató forrásain alapuló szolgáltatásaival *kielégíti* az iskola tevékenységéből eredő *dokumentális és információs igényeket*.
- *Kielégíti* a pedagógusok *alapvető* szakirodalmi és információs igényeit és tájékoztatást ad iskolai, pedagógiai–szakmai szolgáltatásokat ellátó intézményekben működő könyvtárak ill. a nyilvános könyvtárak dokumentumairól, szakirányú szolgáltatásairól.
- A dokumentumok iránti igények kielégítéséhez és tájékoztató feladatai ellátásához *felhasználja a könyvtári információs rendszer szolgáltatásait*; részt vesz a könyvtárak közötti dokumentum és információcserében.
- Saját gyűjteményén és eszközein kívül *felhasználja a helyi, regionális ill. világméretű hálózaton* hozzáférhető bibliográfiai, faktográfiai és teljes szövegű adatbázisokat.
- A kerettantervek könyvtárhasználati követelményei alapján *közreműködik a helyi könyvtár–pedagógiai program* (könyvtárhasználati tantervek) *kidolgozásában, ösztönzi, szervezi és segíti* minden műveltségterületen gyakorlati *megvalósítását*, miközben maga is részt vállal a könyvtárismereti és -használói képésben.
- Tanórai foglalkozások és a tanítást követő egyéni és csoportos foglalkozás keretében *megalapozza eszközeivel és szolgáltatásaival a tanulók könyvtárhasználati felkészültségét*, használói szokásait, felkészíti őket a korszerű információs kultúrára.
- Pedagógiai aktivitással *központi helyet tölt be* a nevelőtestülettel szoros együttműködésben a tanulók tájékozódó, *információszerző, -kezelő, kommunikációs képességeinek megalapozásában és fejlesztésében*, a kíváncsi önművelési, olvasási, tanulási szokások kialakításában.
- Mint az *iskola nyitott kommunikációs centruma, demokratikus fóruma*, lehetőséget ad a könyvtárhoz kapcsolódó programok megszervezésére, a diákok egyéni és csoportos öntevékenységre. *Szocializációs szerepe* különösen fontos a társadalmi szempontból hátrányos helyzetű városrészekben, népelességi körzetekben.

4.3. Az iskolai könyvtár szolgáltatásai

4.3.1. Szolgáltatási alapelvek

Mielőtt részletesen ismertetnénk az iskolai könyvtár alapvető szolgáltatásait, fontosnak tartunk *néhány fontosabb alapelvet* leszögezni.

- Az iskolai könyvtár szolgáltatásait és működési rendjét a helyi pedagógiai programnak megfelelően a könyvtári rendszer által nyújtott lehetőségeknek és a helyi adottságoknak megfelelően szervezi meg.
- A szolgáltatások igénybevételenek módját, szabályait, feltételeit a könyvtár működési szabályzata fogalmazza meg. A könyvtárhasználat részletes feltételeit a házirend rögzíti és az olvasók számára nyilvánosságra kell hozni.
- A könyvtár csoportos és egyéni helyben használata iránt megnövekedett igények értelemszerűen megkívánják a használói férőhelyek számának gyarapítását és az iskolai könyvtár nyitvatartási idejének megnyújtását. A közoktatási törvény által előírt, mindennapos nyitvatartási kötelezettség elvét szükséges kiegészíteni azzal a követelménnyel, hogy a könyvtár használatára mind a tanítás idejében, mind pedig a tanítási órákat követően szükség van. Ideális esetben az iskola teljes működési idejében célszerű a nyitva tartást biztosítani.
- Az alábbiakban felsorolt szolgáltatások iránti igények az esetek többségében egyidejűleg jelentkeznek. Ennek következtében a könyvtári terek tervezésénél a nagyobb hang- és zajszinttel járó egységeket (pl. foglalkoztató tereket) célszerű elkülöníteni a csendet igénylő, elmélyült könyvtári tanulás, kutató munka övezetétől.
- A különböző dokumentumtípusok használói eszközeit a használat jellegének megfelelően kell megválasztani. A könyvkiválasztó, egyéni tanulás terében a hangos-képes dokumentumok, multimédiák használatához fejhallgató megoldást kell választani, a csoportos bemutatáshoz viszont a nagyobb képfelületet biztosító kivetítő alkalmazása javasolható.
- A csoportos foglalkozások zavartalan megtartásához előre meg kell tervezni a könyvtári tér órabeosztását, órarendjét. Így ezek megfelelő tartalmi és technikai előkészítése is könnyebben biztosítható.
- Fontos alapelv továbbá, hogy a könyvtári tereket, helyiségeket elsősorban a könyvtár használatával szorosan összefüggő közösségi programok, rendezvények megtartására használják fel, s ezeket is csak olyan esetekben, ha nem csorbítják a képzéssel kapcsolatos alapfeladatok (pl. könyvtárismereti, könyvtárhasználati szakóra, a nyitvatartási idő megtartása stb.) ellátását.
- A könyvtár gyűjtőkörén ill. gyűjteményén túlmutató használói igények kielégítéséhez az iskolai könyvtár vegye igénybe a könyvtári információs rendszer által kínált szolgáltatásokat.
- Lényeges alapelv továbbá, hogy az iskolai könyvtár szolgáltatásainak bővítése előtt gondosan vegyék számba a bevezetéséhez szükséges tárgyi, személyi feltételeket. Ha a rendelkezésre álló adottságok nem elegendőek, csak abban az esetben döntsenek az új szolgáltatásokról, ha az iskolavezetés, az intézmény fenntartója biztosítani tudja a feladat ellátásához kívánatos feltételeket.

4.3.2. A szolgáltatások típusai

Alapszolgáltatások

Egyéni és csoportos helybenhasználat

A könyvtári szolgáltatások igénybevétele tanulmányi célból vagy egyéni érdeklődés szerint (tájékozódás, sajtótermékek lapozgatása, kutatómunka, könyvek és egyéb dokumentumok böngészése, válogatás a szabadpolcra, élményszerző olvasás, zenehallgatás stb.).

A könyvtári állomány kölcsönzése

- Egyéni kölcsönzés a működési szabályzatban rögzített lejárat határidővel;
- hosszabb időre (tanévre) szóló letéti állományegységek (segéd-, kézikönyvekből, ismeretközlő anyagokból összeállítva) kihelyezése tantermekbe, nevelői szobába, szertárba ill. az iskola egyéb helyszíneire, ha elegendő példány áll rendelkezésre belőlük a könyvtárban. (Kivételes esetektől eltekintve alapelvnek tartjuk, hogy letétbe a könyvtár többes példányaiból kölcsönözhetünk.);
- könyvek és egyéb anyagok rövid időre (esetleg egy-két órára) szóló kölcsönzése tantermekbe órák megtartásához különösen azokon a helyeken, ahol a munkáltató anyagokból csak korlátozott példányszám áll rendelkezésre.

Tájékoztató szolgálat

Az iskolai könyvtár tájékoztató tevékenysége általában tanulmányi célú forráskeresés. A tanulóira irányuló referens-szolgálat azonban más jellegű, mint a könyvtárak többségében végzett hasonló célzatú szakmai munka. A tanulmányi eredetű és más típusú problémák forráskeresése során ugyanis a tanulóval együttműködő, a tanulót a tájékozódás folyamatába bevonó, közös keresési stratégiát kialakító pedagógiai szándéknak kell érvényesülnie. A könyvtárostanárra közreműködésének a képzési idő előrehaladtával fokozatosan egyre inkább háttérbe kell húzódnia, hogy átadja a helyet a tanuló önálló tájékozódásának.

A tájékoztató szolgálat tevékenységi formái

- Technikai referens-szolgálat a könyvtár használati rendjéről, használati szabályairól adott egyéni, csoportos könyvtárbemutató, könyvtárhasználati útmutató (füzet, leporelló, nyitóoldal útján).
- Visszakereső tájékoztatás meghatározott dokumentumra vagy keresett téma szerint: bibliográfiai, ténybeli adatszolgáltatás, irodalomkutatás a keresett téma szerint, bibliográfia készítése adott téma tanulmányozásához.
- Szétsugárzó tájékoztatás: aktuális téma forrásainak folyamatos figyelése meghatározott igények jelentkezése nélkül (a tájékoztatás elébe megy a várható igényeknek).
- Irodalomajánlás.
- Pedagógiai szakirodalmi és információs szolgáltatás.
- Helyismereti, közhasznú, közérdekű tájékoztatás.
- Tájékoztatás a tájékoztatásról: más könyvtár típusok, a könyvtári rendszer szolgáltatásainak megismertetése.

Az önálló ismeretszerzésre, olvasásra, könyvtárhasználatra nevelés csoportos formái

- A könyvtárhasználat megtanítása és alkalmazása tantervi órakeretben. Formái: könyvtárbemutató óra, könyvtárismereti óra, könyvtárra épülő szaktárgyi óra.

- Speciális érdeklődésű kiscsoportok könyvtárismereti foglalkozásai: könyvtári szakkör, könyvtári fakultáció.
- Közösségi programok, amelyek szoros összefüggésben vannak a könyvtár eszköztárával, helyszínével: például a Bod Péter Könyvtárhasználati Versenyre való felkészítés és a verseny megtartása. Tehetséggondozó, felzárkóztató foglalkozások.
- Tartós tankönyvek ill. segédkönyvek gyűjtése, nyilvántartása, kezelése, kölcsönzése a tanulóknak.

Az iskolai könyvtár új alapfeladatáról van szó, amelyet a Köznevelési Törvény és alkalmazási jogszabálya az 5/1998. (II.18.) sz. MKM rendelet fogalmazott meg a kapcsolódó tevékenységek pontos meghatározásával.

Informatikai szolgáltatások (3–4. ábra)

Bár jelenleg az iskolai könyvtárak hozzávetőleg egynegyede rendelkezik csak a szakmai követelményeknek megfelelő hardver és szoftver feltételekkel, az eszközre épülő szolgáltatások az alapszolgáltatások körébe tartoznak. Ezt egyrészt a kerettantervek könyvtárinformatikai követelményei, másrészt a könyvtári tájékoztatóképesség, dokumentumellátás iránt megnövekedett szükségletek indokolják.

A számítástechnika és a telekommunikáció nagyarányú fejlődése várhatóan az iskolai könyvtárak számára is megkönnyíti a könyvtári információs rendszer szolgáltatásainak elérését, megnyitja az információk bevonásának és cseréjének szinte korlátlan lehetőségeit, föltéve ha informatikai, telematikai infrastruktúrája erre fogadóképessé teszi.

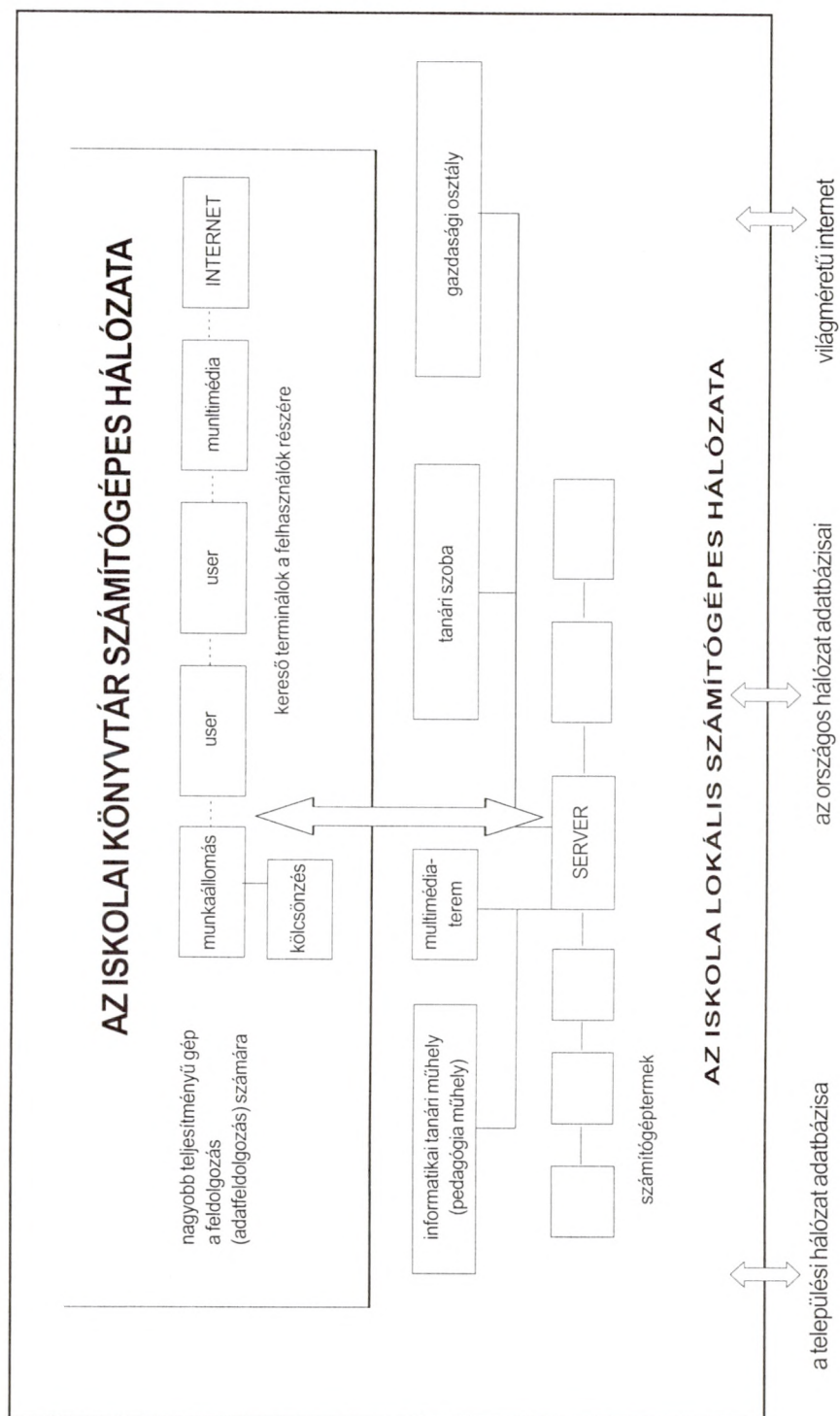
Az iskolai könyvtárak számítógépesítésének folyamata az elmúlt évtized második felében indult meg (iskolai könyvtárak részére kifejlesztett integrált könyvtári rendszer működik több száz iskolában, a számítógépes feltáráshoz rendelkezésre áll az iskolai tárgyszójegyzék, önerős fejlesztés és különböző fejlesztő pályázatok segítik az elektronizáció felgyorsítását). A hazai (és külföldi) tapasztalatok előre vetítik az iskolai könyvtárak gyors és átfogó számítógépesítési programját, hiszen az iskolának ez a létesítménye képes egyedül arra, hogy az intézményben létrehozott és kívülről érkező információtömeget gyűjtse, kezelje, szelektálja, rendszerezze és a használók számára hozzáférhetővé tegye.

A számítógépesítéssel bevezethető szolgáltatások

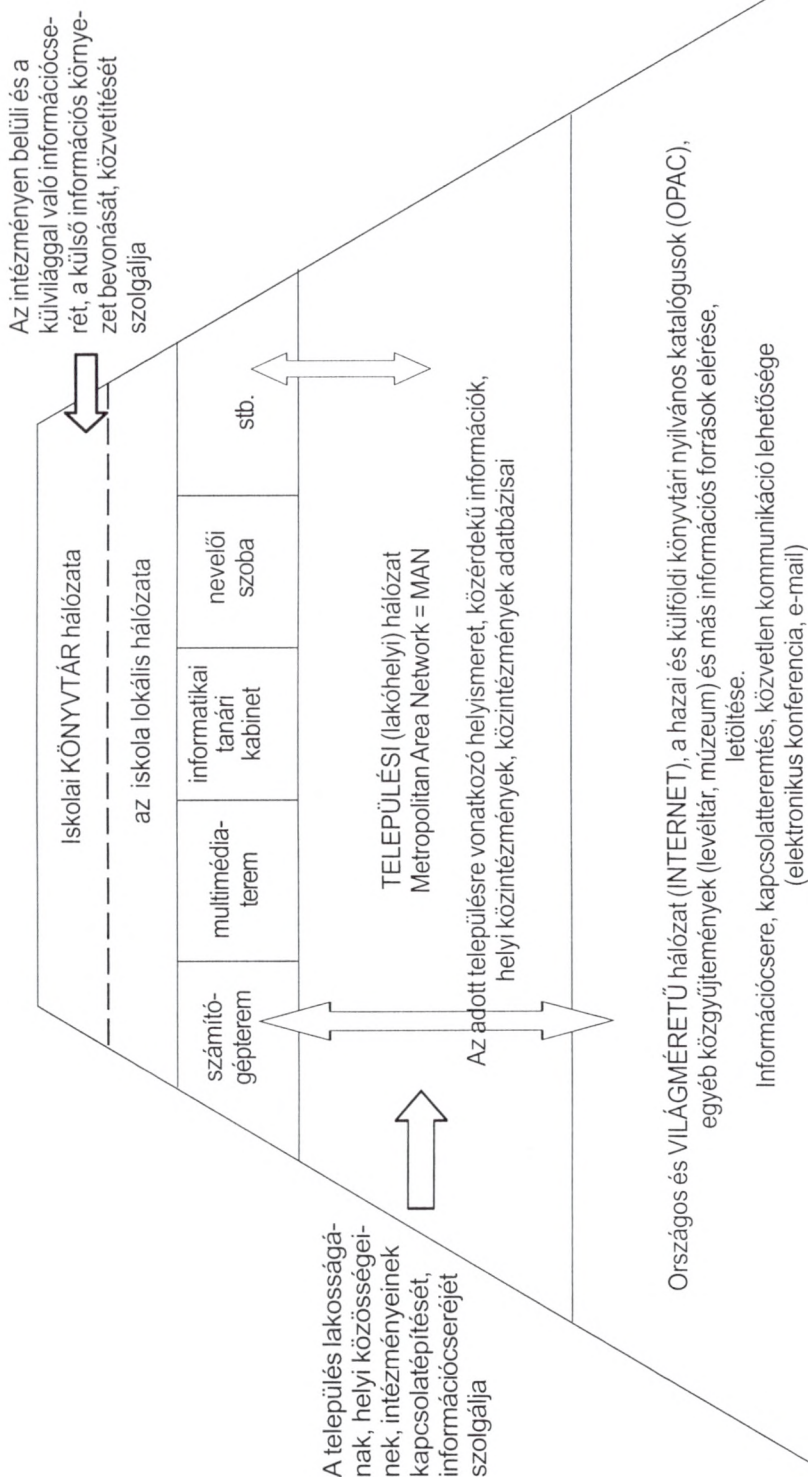
- Az iskolai könyvtár gyűjteményébe felveszi és szolgáltatja a digitális úton előállított bibliográfiai, faktográfiai és teljes szövegű adatbázisokat, multimédia oktatási programokat, továbbá rendelkezik a használatukhoz szükséges multimédia kiépítésű számítógépekkel.
- A számítógépes integrált könyvtári rendszerrel és a hozzá kapcsolódó adatbázisokkal gyorsabban és pontosabban elvégezhetők az iskolai könyvtári munkálatok, egyúttal az általuk létrehozott helyi adatbázis *a dokumentumok több szempontú, gyors visszakereshetőségét* is lehetővé teszi a használók részére. Ezt a programok hálózati verziójával, használói terminálok telepítésével oldhatja meg a könyvtár.
- Az iskolai könyvtárak a hálózati csatlakozásokkal tovább bővíthetik az általuk elérhető hazai és külföldi digitális információs vagyont: a könyvtár helyi hálózaton hozzájuthat az iskolában keletkezett információkhoz, a település közintézményeinek anyagaihoz, a világhálózathoz csatlakozva pedig további információs lehetőségei nyílnak (nyilvános könyvtári katalógusok, Magyar Elektronikus Könyvtár, egyéb bibliográfiai, teljes szövegű adatbázisok stb.). Egyúttal a belső, helyi hálózathoz való kapcsolódással arra is lehetőség kínálkozik, hogy az iskolai könyvtár saját adatbázisát az iskolán belül (számítógépterem, nevelői szo-

3. ábra Számítógépes informatikai szolgáltatások

Az iskolai könyvtár helye és szerepe az iskola helyi számítógépes információs rendszerében
(LAN)

AZ ISKOLAI KÖNYVTÁR lehetőséges hálózati kapcsolatai

ba, multimédia terem, gazdasági osztály stb.), a külső hálózaton az intézmény falain kívül is hozzáférhetővé tegye. Az utóbbi megoldás különösen fontos a muzeális gyűjteménnyel vagy speciális szakirányú gyűjteménnyel rendelkező iskolák esetében.

Kiegészítő szolgáltatások

Dokumentumok másolása, új ismerethordozók összeállítása ill. előállítása

- másolás (reprográfia): könyvrészletek, folyóiratcikkek, nyelvi kazetták, videofelvételek oktatási–tanulási célú sokszorosítása (a csoportos használói képzéshez fontos állomány kiegészítő szerepe van és elősegíti az egyéni igényeknek megfelelő, differenciált tanulási módszerek elsajátítását);

- új ismerethordozó előállítása: a hazai gyakorlatban általában nem kapcsolódott a könyvtárhoz gyártási tevékenység, az egységes tantervek, tankönyvek, taneszközök használata ezt nem tette szükségessé. Az alternatív, erősen a helyi sajátosságokat tükröző tantervek megvalósításához azonban várhatóan megalapozott igényeket elégíthetne ki egy pedagógiai műhely, ahol a pedagógusoknak nemcsak új oktatási anyagok előállítására nyílna lehetőségük, hanem egyúttal az új anyagok, programok bemutatására és kipróbálására is alkalmat adna.

Muzeális értékű iskolai könyvtári gyűjtemények

A könyvészeti (1801 előtti) és a pedagógiai szempontból muzeális értékű (1945 előtti) iskolai könyvtári gyűjtemények gondozása, feltárása és hozzáférhetőségének biztosítása a pedagógiai- és művelődéstörténeti, helytörténeti kutatások, valamint a pedagógiai hasznosítás számára. Ez a szolgáltatási feladat természetesen csak azokra az intézményekre vonatkozik, amelyek történeti értékű gyűjteménnyel rendelkeznek.

További kiegészítő szolgáltatások

Az alapszolgáltatásokhoz további kiegészítő szolgáltatások, tevékenységek kapcsolódhatnak, amelyek – megfelelő ellátottság esetén – az adott intézmény könyvtárának sajátos, egyéni színezetet adhatnak, tovább gazdagíthatják a forrásanyagok felhasználási formáit, hozzájárulnak az olvasási kedv felkeltéséhez, egyúttal újabb motivációkat jelenthetnek az iskolai és más könyvtárak igénybevételére. A *kiállítások rendezése* ezek közül az egyik legfontosabb. Számos *rendezvénytípus* játékos formában ösztönöz könyvtárhasználatra pl. irodalmi rejtvény, könyvtári vetélkedők, mesemondó verseny, játékok, rendhagyó irodalomóra, író-olvasó találkozók stb.

A diákok öntevékenységét, kreativitását fejleszti az *iskolaújság*, *iskolarádió* szerkesztésének, működésének könyvtárhoz kapcsolása, az iskola évkönyvének szerkesztésében való részvétel, színjátszó, tehetséggondozó, esetleg *filmesztétika szakkör* szervezése stb. Az iskola könyvtárostánárának felkészültségétől, munkaidejétől és az iskola tanulóinak érdeklődésétől függően sajátos jelleget adhatnak e tevékenységek a könyvtárnak. A szolgáltatási kínálat bővítéseként ajánlhatók ezek a foglalkozások abban az esetben, ha nem vonják el a szakmai erőket az alapfeladatok betöltésétől.

4.4. Az iskolai könyvtár gyűjteménye

Az utóbbi években bekövetkezett oktatásügyi változások következtében erőteljesen megnövekedtek az alaptevékenységből eredő dokumentális igények. Ennél is nagyobb méreteket öltött az a kiadói kínálat, amelyből ki kell választani a használók szempontjából legszükségesebb anyagokat. *Az iskolai könyvtár azonban, mint kisméretű könyvtár egyre kevésbé elégedhet meg a saját gyűjteményével, a világméretű információs rendszer korában nem rendezkedhet be önellátásra.*

Még a jobb anyagi feltételek mellett működő könyvtárak sem vállalkozhatnak arra, hogy saját, körülhatárolt gyűjteményükkel minden igényt kielégíthessenek. Egyre inkább rá lesznek utalva az iskolai könyvtárak arra, hogy szűkebb állományi adottságaikon túl felhasználják a könyvtári környezet és a hálózaton elérhető információs anyagokat. Az Országos Dokumentumellátási Rendszer (ODR) részeként hozzáférjenek az országos gyűjtemények, szakkönyvtárak, közkönyvtárak, dokumentációs intézmények forrásaihoz, szolgáltatásaihoz. Ismételten át kellene gondolni a központi ellátásnak azokat a formáit, amelyek az iskolai könyvtárak állományi kiegészítését gazdaságosan és hatékonyan meg tudnák oldani. (Nálunk gazdagabb országokban is iskolaközi háttérgyűjteményeket hoznak létre, amelyekből átkölcsönzéssel elégíthetik ki az intézmények időlegesen jelentkező igényeit.)

A gyűjteményfejlesztés, az állománystruktúrát meghatározó általános alapelvek mögött az egyes intézmények állományi összetétele jelentős eltéréseket mutat. A centralizált tantervekkel együtt lejárt a központi vezérlésű, uniformizált állományok ideje. Az iskolai önállóság jegyében és a helyi pedagógiai program sajátos céljainak megfelelően minden intézmény maga alakítja ki gyűjtőköri szabályzatát, amelyre egyébként az iskolákat jogszabály is kötelezi [16/1998. (IV. 8.) MKM sz. rendelet a nevelési-MJIM-oktatási intézmények működéséről szóló 11/1994. (VI. 8.) MKM sz. rendelet módosításáról].

4.4.1. Állományfejlesztési alapelvek

Az iskolai könyvtár állományát az iskola nevelési programja és tanterve határozza meg. Gyűjteményét az iskola pedagógiai céljainak és az értékelvűségnek megfelelően kidolgozott gyűjtőköri alapelvek szerint fejleszti.

Az iskolai könyvtár egységes gyűjteményét raktári rendben, feltárva és korlátozás nélkül hozzáférhetővé teszi az iskola tanulói, dolgozói számára. Elsősorban a *tanterv által meghatározott csoportszükségleteket* veszi figyelembe, a könyvtárhasználók egyéni igényeinek, hobbijainak kielégítése más könyvtár típus feladata. Nem elsősorban a választék bővítése, hanem a tanulás–tanítás tartalmához, a dokumentumok didaktikai szerepéhez igazodó példányszám megteremtése a cél. (Kivétel ez alól a kollégiumi könyvtár, amely az iskolai és a közkönyvtár között átmeneti típus.)

Bár az általános képzés tantárgyi spektruma meglehetősen széles körű, az iskolai könyvtár nem tekinthető általános gyűjtőkörű könyvtárnak. „Az általánosan művelő iskolák esetében közelít az enciklopédikussághoz, mégsem rokonítható a közkönyvtárak általánosságával, egyetemlegességével ... az iskolában művelt tudomány- és ismeretterületek meghatározott tartalmú és szintű szakkönyvtára...” (24)

Az állománynak tehát le kell fednie az iskolában tanított tantárgyi tartalmakat, de a teljességre törekvés igénye nélkül. Ezért az iskolai könyvtárra a *válogató gyűjtés a jellemző.*

(Teljességre törekvésre csak a nevelőtestület által meghatározott házi, ajánlott és a csoportos munka eszközeként használt olvasmányok és az iskolatörténeti dokumentumok esetében van szükség.) Zömmel a *megelőző 10–15 év magyar nyelvű dokumentumterméséből* szervezi állományát, bár az utóbbi évtizedben fellendülő nyelvoktatás szintjének és választékának megfelelő idegen nyelvű állományrész is egyre nagyobb arányban képviselteti magát a nyelvgyakorlást segítő, a célországot bemutató anyagokkal.

Az iskolai könyvtár gyűjtőköre kiterjed a legkülönbözőbb rögzítési eljárással készült ill. dekódolási technikát igénylő dokumentumtípusokra. Az iskolába kerülő audiovizuális és számítógéppel olvasható dokumentumokat egységes gyűjteménybe szervezi. Rendelkezik a különböző dokumentumok használatához (és lehetőség szerint az egyszerűbb gyártásokhoz, reprográfiához) szükséges eszközökkel.

Az állomány gyarapítását a tananyaghoz kapcsolható dokumentumok kiadói választéka, a dokumentumoknak a tanítás–tanulás folyamatában elfoglalt helye, a tanulók és nevelők létszáma és az elkülönített állományrészek (letétek) száma határozza meg. Amennyiben nincs lehetőség a tanuláshoz nélkülözhetetlen dokumentumok többes példányainak beszerzésére, a helybenhasználat kapjon elsőbbséget. *A gyűjtemény fejlesztéséhez szükséges anyagi feltételeket az iskola költségvetésén belül az iskolavezetésnek kell biztosítania.* Az iskolai könyvtárak állományfejlesztésének költségfedezete – a fejlettebb országok normatíváit alapul véve – az iskola teljes költségvetésének 2%-át, minimálisan 1%-át kitevő gyarapítási összeggel biztosítható.

A gyarapítás mellett a rendszeres állománykivonás (apasztás) teremtheti meg az állomány egyensúlyát, biztosíthatja az állomány használhatóságát. Alapelveinek rögzítése is a gyűjtőköri szabályzat feladata. Állományelemzéssel megtámogatva szükség van főlös anyagok és az avult, elhasználódott dokumentumok folyamatos kivonására. (Ez évente akár a teljes állomány 5–6%-a is lehet.) Az állomány felülvizsgálata és apasztása különösen fontos például az iskola átszervezése, képzésprofil-váltása, tantárgyszerkezeti változása stb. esetén. A gyűjtemény fejlesztésénél a könyvtárostánár igényli és figyelembe veszi a nevelőtestület és a diák önkormányzat (DÖK) javaslatait.

Az iskolai könyvtár nem tud vállalkozni a gyűjtőkörén túlmutató igények kielégítésére. Zárt, önellátásra berendezkedő könyvtár helyett nyitott könyvtárra van szükség, amely szakmailag, mind technikailag fel tud készülni a könyvtári–információs rendszer szolgáltatásainak fogadására. A dokumentum ellátás javítása érdekében területileg (kerületileg) szervezett ellátó helyeket, állomány kiegészítő háttérgyűjteményeket érdemes létrehozni az eseti igények kielégítésére.

Az iskolai könyvtár az iskolába kerülő dokumentumokat saját gyűjteményeként tartja nyilván és kezeli. A könyvtár egységes központi állományából – a megfelelő példányszám esetén – állandó, tartósletéteket helyezhet el a tantermekben, szaktantermekben, nevelői szobában, igazgatói irodában a könyvtári anyagok rendszeres tanórai és egyéb célú felhasználása érdekében.

A fentiek alapján jogszabály írja elő [16/1998. (IV. 8.) MKM sz. rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről szóló 11/1994. (VI. 8.) MKM sz. rendelet módosításáról], hogy az iskolának el kell készítenie a könyvtár gyűjtőköri szabályzatát, amely a továbbiakban meghatározó szerepet tölt be az állomány fejlesztésében, alakításában, de az iskola életében bekövetkezett változások esetén időről időre felül kell vizsgálni.

4.4.2. Az iskolai könyvtár gyűjtőköre formai szempontból

- *Írásos dokumentumok*
 - Könyv és könyvjellegű kiadványok (segédkönyv, tankönyv, tartós tankönyv)
 - Periodikumok (napilap, hetilap, folyóirat)
 - Kisnyomtatványok (röplap, katalógus, műsorfüzet stb.)
- *Audiovizuális ismerethordozók*
 - Képes dokumentumok (fénykép, reprodukció, diafilm, diakép)
 - Hangzó dokumentumok (hanglemez, magnókazetta, CD-lemez)
 - Hangos–képes dokumentumok (hangosított dia, videofelvétel)
- *Számítógépprogramok, számítógéppel olvasható ismerethordozók*
 - (CD-ROM, multimédia-CD)
- *Egyéb dokumentumok*
 - Kéziratok (pedagógiai program, záródolgozatok, pályázatok, az iskola ügyviteli dokumentumai)
 - Kotta
 - Oktatócsomagok

4.4.3. A gyűjtemény szerkezete, főbb egységei

Az alábbi tagolásnál az iskolai könyvtárakban kialakult ill. kialakítható állományszerkezetet vettük figyelembe. Az első hat egység döntően a nyomtatott ill. kéziratos ismerethordozókat tartalmazza és csoportosításuknál a tartalmi rendező elvet vettük figyelembe. A két utolsó, formai szempontból önállóan tekinthető egység kialakítását az indokolja, hogy ezeknek az ismerethordozóknak az elhelyezése, kezelése az előzőektől eltérő, használatuk eseténként sajátos bánásmódot igényel. Tartalmi összetételük ismertetésére azonban ezúttal is kitérünk.

A kézikönyvtár dokumentumai

A könyvtár legértékesebb része tartalmi, információs és anyagi szempontból egyaránt. Állományelemzések adatai szerint az iskolai könyvtárban a legdinamikusabban fejlődő állományrész. Igen gazdag ezen a területen a kiadói kínálat, mind a terjedelem, mind pedig a feldolgozás mélysége szempontjából nagy a választék. A különböző korú diákok számára például az egynyelvű szótárak (értelmező szótárak, szinonimaszótárak) területén és az enciklopédikus munkákban igen nagy a kínálat. *Általános iskolákban 12–15%, középiskolákban 18–20%-ra tehető a kézikönyvtár kívánatos állományi aránya*, attól függően, hogy szűkebben vagy tágabban értelmezzük a kézikönyvtár fogalmát és vannak-e megfelelő anyagi források a fejlesztéséhez. Ide sorolhatók az általános és szakjellegű segédkönyvek, életrajzi lexikonok, ki kicsodák, adattárak, atlaszok, fogalomtárak, határozók, kronológiák, táblázatok, krónika jellegű művek, jogszabály gyűjtemények, az egyes tantárgyak összefoglaló kézikönyvei, szöveggyűjtemények, antológiák ünnepekhez, a tanított tankönyvek egy-egy példánya stb.

A kézikönyvtárba régi kiadású lexikonok (Révai lexikon, Pallas lexikon stb.), *enciklopédikus munkák, kézikönyvek* is felvehetők, ugyanis bizonyos területeken (történelem, mű-

vészet stb.) igen gazdag a feltárt anyaguk, szócikkeiket érdemes például összehasonlítani az új, modern segédkönyvek azonos szócikkeivel.

Másik vitatott probléma: ha nyomtatott formában beszerezik a segédkönyvet, szükség van-e arra, hogy elektronikus formában megvegyék. Egy-két esetben feltétlenül érdemes, hiszen a két fajta dokumentumtípuson jól illusztrálható, hogy más-más szempontok szerint lehet keresni bennük. A középiskolákban főként az idegen nyelvtanítás fellendülésével megnőtt az idegen nyelven, főként világnyelveken kiadott segédkönyvek és egyszerűbb szövegű olvasmányok iránti igény is.

A csoportos és egyéni tanulmányi munkához használt dokumentumok valamint a házi ill. ajánlott olvasmányok állománycsoportja

Alapvetően kevés cím, de nagy példányszámban szükséges a csoportos munkáltatáshoz, a tananyag feldolgozásához. Ide tartoznak a házi és ajánlott szépirodalmi olvasmányok és a mindennapi tanuláshoz–tanításhoz szükséges segédkönyvek (egy és kétnyelvű szótárak, fogalomtárak, kronológiák, határozók, táblázatok, feladat-, szöveggyűjtemények, atlaszok, stb.), ismeretközlő művek.

Ezeknek a műveknek a beszerzése egy vagy legalább fél tanulócsoporthoz tartozó megfelelő példányszámban kívánatos, a csoportmunkára alkalmas példányszámuk címenként 5–5 példány. Ez a féleségnek kb. 5–10%-a, de példányszámban a teljes állomány kb. 35–40%-át is kiteszi. Ezeknek a dokumentumoknak a körét a nevelőtestületnek közösen kell meghatározni, mert a nagy példányszám szükséglet miatt komoly anyagi vonzatot jelent a beszerzésük.

Nem lehet ezeknek a címeknek a körét gyakran változtatni. A legjobb ha a helyi pedagógiai program függelékeként közli az intézmény az egyes szaktárgyak elsajátításához nélkülözhetetlen munkáltató és házi, ajánlott olvasmányok jegyzékét.

A tantárgyakban való elmélyülést, a tananyagot kiegészítő, a fiatalok érdeklődéséhez igazodó, életvezetésüket, önművelésüket, szabadidős elfoglaltságukat támogató dokumentumok, az identitást segítő anyagok (a féleségek kb. 40%-a)

A tananyaghoz lazábban kapcsolódó, az egyéni érdeklődés kielégítését, az olvasói kedv felkeltését, a szabadidős elfoglaltságot szolgáló állományrész, amely főképpen a választott pályára való felkészülést, az életminőség javítását, az általános művelődést szolgálja. Ez az állományrész általában a mellékgyűjtő kör kategóriájába tartozik az első két bekezdésben található állományrészekkel szemben, amelyek a főgyűjtő kört alkotják. (Az utóbbiak prioritást élveznek, ha nem elegendő az állományfejlesztésre fordítható keret.)

A kollégiumi könyvtárban azonban ez az állományrész kötelezően fejlesztendő, ugyanis a kollégiumi könyvtárnak a tanulók szabadidős olvasmányait is biztosítani kell, az otthoni könyvtár és a közkönyvtár feladatait is be kell töltenie, különösen akkor, ha hátrányos helyzetű tanulói közösségről van szó és nincs elérhető közelségben lakóhelyi nyilvános könyvtár.

Pedagógia és határtudományai (a féleség 7–8%-a)

A pedagógia és határtudományainak az alapvető segédkönyvei, összefoglaló kézikönyvei, a mindennapi pedagógiai munkával kapcsolatos anyagok (tantervek, tantárgymódszertani anyagok), a mérésekkel, minőségfejlesztéssel, személyiségfejlesztéssel, tanulásmód-

szertannal foglalkozó munkák, alkalmazott lélektan, a közoktatási terület alapvető jogszabályai, statisztikai kiadványai stb. De a részkérdésekkel foglalkozó elméleti és történeti munkák kevésbé tartoznak az iskolai könyvtár gyűjtőkörébe.

Helyismereti, iskolatörténeti dokumentumok

A gyűjtemény az iskolában keletkezett ill. az iskola életével kapcsolatos dokumentumokat fogja össze. Az iskolai könyvtárnak ezeket az anyagokat teljességre törekvően kell gyűjtenie és megőriznie, hiszen ezekből a forrásokból rekonstruálható az intézmény története, kereshetők vissza az iskolában tanuló diákokra és tanító pedagógusokra vonatkozó hiteles dokumentumok. Jellemzőek a kéziratos dokumentumok (helyi pedagógiai program, tantervek, munkatervek, fejlesztési programok, pályamunkák, összegező értékelések, mérési anyagok, kísérleti, minőségfejlesztési dokumentáció stb.), kisnyomtatvány, a saját kiadású tankönyvek, évkönyvek, az iskola nevelőinek és tanulóinak másutt megjelent publikációi stb. Az iskola névadójára vonatkozó anyagok.

Tartós tankönyvek

A ma még kezdeti stádiumban lévő tankönyvtár várhatóan az elkövetkezendő években fog gyors fejlődésnek indulni. A tartós tankönyvek nyilvántartása, kezelése az iskolai könyvtárban új szolgáltatási feladat, melynek megszervezéséhez még nem áll elegendő tapasztalat rendelkezésre. A jogszabály szerint a mindenkori tankönyvtámogatás 25%-át költheti a könyvtár tartós tankönyvre, segédkönyvekre, házi olvasmányokra. Ez az összeg például a 2001–2002-es tanévben a tanulónkénti 2390,- Ft egynegyede, tehát 598,- Ft/tanuló. Egy 500 fős iskolában kb. évi 300E Ft-ot és 300–400 kötetes gyarapodást jelent. Ez az összeg azonban nem tekinthető a könyvtár kizárólagos beszerzési forrásának, mert felhasználásával elsősorban a tankönyvtár bővül. A könyvtár állományát pedig nem szabad semmiképpen leszűkíteni tankönyvek gyűjteményére.

Időszaki kiadványok (periodika, évkönyv)

A tanügyi igazgatással, szakmai ügyvitellel kapcsolatos lapok, a pedagógusok tájékozódását segítő általános és szaktárgymódszertani lapok mellett a tanulók számára hozzáférhetővé kell tenni a szaktárgyi ismeretterjesztő lapokat (válogatva!), a mindennapi tájékozódást, általános művelődést segítő közéleti lapokat, a nemzetiségi tanulók oktatását segítő periodikát. Legalább egy napilap is szükséges, hogy érthetőbbek legyenek a tömegkommunikáció egyéb csatornáin érkező felszínes információk. Világszerte egyre fontosabb a sajtóolvasás bevezetése az iskolai programokba. A jelenben zajló események mélyebb megértésének, a felelős állampolgári léthez szükséges tájékozottság igénye e nélkül alig kelthető fel. Ennek ellenére a magyar iskolák folyóirat-ellátottsága mélyen a kívánatos szint alatt van, holott tantervi követelmény a sajtótermékek bevonása. A normatívák egy általános iskola számára 35–40, egy középiskola számára 55–60 folyóiratfőleség beszerzését javasolják.

Nem nyomtatott dokumentumok

A 16/1998. rendelet (Mellékletek, 1.8.) írja elő, hogy az intézmény számára vásárolt bármilyen típusú ismerethordozót könyvtári nyilvántartásba kell venni és a könyvtáron kívül elhelyezett dokumentumokról központi lelőhely-nyilvántartást kell vezetni. *A jogszabályi és egyéb szakmai ajánlások ellenére még ma is gyakori jelenség, hogy a nem nyomtatott dokumentumok egyes csoportjai a könyvtáron kívül, külön szerveződnek.* Videogyűjtemény

a stúdióban, elektronikus dokumentum a számítógépteremben, nyelvi hangkazetták a nyelvi teremben stb. *a könyvtár pedig csak a nyomtatott anyagok tára.* A hagyományos szemlélet következtében ezeknek az anyagoknak a sorsa követhetetlenné válik, a tágabb közösség számára hozzáférhetetlen marad.

Az iskolában található anyagok mennyisége lényegesen több mint amennyi a könyvtárakban ténylegesen megtalálható és statisztikailag dokumentálható. A nem nyomtatott anyagok aránya általában a teljes állomány 2–5%-ra tehető. 8–10%-os az arány ott, ahol a könyvtárba kerül minden dokumentum. (A nemzetközi standard már egy évtizede 30% volt.) *Főként szemléleti okokra vezethető tehát vissza, hogy még most sem jöttek létre az iskolákban egységes állományok.*

Megkérdőjelezhető ez a gyakorlat, hiszen a nem nyomtatott anyagok is több tárgyhoz kapcsolódhatnak, több szaktanár által hasznosíthatók. Ez utóbbi azonban csak a könyvtár szolgáltatóképes rendszerén belül oldható meg. Fontos tehát, hogy a különböző ismeretterületekhez (történelem, fizika, kémia, művészeti nevelés, anyanyelvi és idegen nyelvi képzés stb.), a pedagógiai munkához, iskolatörténethez, mindennapi tájékozódáshoz kapcsolódó hangszalag, CD-lemez, multimédia-CD, diasorozat, CD-ROM, számítógépes programok, adatbázisok, videofelvételek a könyvtárban legyenek elhelyezve, feltárva és eszközök álljanak rendelkezésre a csoportos és egyéni használatához. Tartós idejű kihelyezésük esetén gondoskodni kell lelőhelyük nyilvántartásáról.

4.4.4. Az állomány raktározása. Elkülöníthető állományrészek

Az iskolai könyvtár állományának túlnyomó része szabadpolcos elrendezésű, a használók számára korlátlanul hozzáférhető. A gyűjtemény tagolása, az állományrészek kialakítása függ az állomány nagyságától, összetételétől, a helyi igényektől és a használói szokásoktól.

Általában az alábbi táblázatban található állományi bontás jellemző a könyvtártípusra. Az iskolai könyvtárak raktári állománycsoportjai bizonyos mértékben eltérnek a lakóhelyi közkönyvtár (gyermekkönyvtár) állományi tagolásától. A szépirodalom tematikus bontása (például: állattörténetek, kalandos könyvek stb.) általában nem jellemző a könyvtártípusra. A legkisebbek olvasmányain és a házi, ajánlott olvasmányokon kívül többnyire egyetlen összefüggő betűrendben található meg a szépirodalmi művek a szabadpolcon. Esetenként előfordul a műfaji kiemelés (vers, dráma, mondák stb.).

Az ismeretközlő művek a raktári szakjelek szerint található meg a polcokon egyetlen átfogó rendszerben és az állományi választékhoz igazodó bontásban. Előfordul, de vitatható gyakorlatnak tekinthető a népszerű ismeretterjesztő sorozatok kiemelése.

A többi standard állományrész (kézikönyvtár, periodikumok, nem nyomtatott anyagok stb.) mellett az iskolai könyvtárra sajátosan jellemző a pedagógiai, a tartóstankönyv, az iskolatörténeti gyűjtemény elkülönítése és az iskola különböző tereinek (tanterem, szaktanterem, tanári kabinet stb.) letéti dokumentumellátása. (Lásd a táblázatot a következő oldalon!)

<i>Állományrészek</i>	<i>További bontás</i>	<i>Rendező elv</i>	<i>Használat módja</i>
<i>Kézikönyvtár</i>	–	Raktári szakjel (ETO) és betűrend	Prézens
<i>Segédkönyvtár</i>	–	Raktári szakjel (ETO) és betűrendi jel	Prézens
<i>Szépirodalom</i>	– Házi és ajánlott irodalom, – Ifjúsági és felnőttirodalom, – Műfaji kiemelések	Betűrendi jel	Kölcsönözhető
<i>Gyermekirodalom</i>	– Szépirodalom (mesék, versek stb.) – Ismeretterjesztő gyermekkönyvek	Betűrendi jel Raktári szakjel (ETO)	Kölcsönözhető
<i>Ismeretközlő művek</i>	– Sorozatok kiemelése	Raktári szakjel (ETO) és betűrendi jel	Kölcsönözhető
<i>Tartós tankönyvek</i>	–	Tantárgyak szerint	Kölcsönözhető
<i>Pedagógiai gyűjtemény, tanári segédkönyvtár Iskolatörténeti gyűjtemény</i>	– –	Raktári szakjel (ETO) és betűrendi jel, ill. tantárgyak szerint	Kölcsönözhető Prézens
<i>Nem nyomtatott dokumentumok</i>	– Dokumentum-típusok szerint	Az egyes dokumentum-típusokon belül téma, betűrend, méret szerint	Prézens
<i>Periodikumok gyűjteménye</i>	– kurrens számok – korábbi évfolyamok	Betűrend, időrend Betűrend	Prézens Kölcsönözhető
<i>Letéti állományok</i>	Letéti helyek szerint	–	Prézens
<i>1945 előtti gyűjtemény</i>	–	Betűrend	Prézens
<i>Raktári anyagok Könyvek, feladatgyűjtemények tartós tankönyvek stb.</i>	–	Raktári szakjel (ETO) és betűrendi jel	Inkurrens, alkalmilag használt állomány

4.5. Az iskolai könyvtár telepítése, térszervezése, felszerelése

4.5.1. Az iskolai könyvtár telepítése

Az iskolai könyvtárat szerepköréből adódóan az iskola forgalmas közlekedési vonalainak közelében, könnyen elérhető helyre célszerű telepíteni. Statikai szempontból is a földszinti elhelyezés javasolható. Új épület esetében érdemes a további térnövelés lehetőségeit is számba venni (állománygyarapodás, új feladatok vállalása stb.). A könyvtárhelyiség megtervezése ill. kiválasztása során figyelembe kell venni az állomány várható növekedését (öt éven belül elérendő célállomány nagyságát), szabadpolcos elhelyezésének térigényeit, a könyvtári felszerelések, eszközök elhelyezésének és használatának helyigényét, valamint *a különböző szolgáltatások igénybevételének egyidejűleg számítható mértékét*. A könyvtár tereinek tervezése során a tanulók mellett számolni kell az intézmény felnőtt használóinak igényeivel, használói szokásaival is.

Az iskolai könyvtár lényegi feladataiból következően a terek nagyobb hányadának az állomány használatát és nem az állomány elhelyezését kell szolgálnia. Attól függően, hogy az iskola milyen intenzitással használja, használtatja könyvtárát, az egyes országok normatívái különbözőképpen szabályozták a könyvtár olvasóhelyeinek számát. Az Egyesült Államokban a 70-es években a tanulólétszám 20–30%-ának, Angliában és a többi élvonalbeli európai országban általában 10%-ának megfelelő könyvtári használói helyet javasoltak a foglalkoztató helyiségen kívül. Hazai körülményeink között minimálisan egy tanulócsoporthoz elhelyezésére alkalmas olvasótermet ajánlatos kialakítani, de a nagyobb iskolákban a tanulólétszám 5–10%-ának megfelelő számú olvasóhelyet kellene biztosítani.

A könyvtárépítéssel korábbi trendjeiből adódóan az iskolai könyvtárat is általában egybefüggő térben helyezték el, holott ekkor már a fejlett országok tapasztalatai szerint a különböző zaj- és mozgásszinttel járó terek elkülönítését javasolták. Jelenlegi álláspontunk szerint – a kisebb általános iskolai könyvtárak kivételével – nem célszerű egy térben megtervezni az iskolai könyvtárat, mert a különböző jellegű szolgáltatások és tevékenységek egyidejű megszervezésére az ilyen jellegű térkiképzés alkalmatlan.

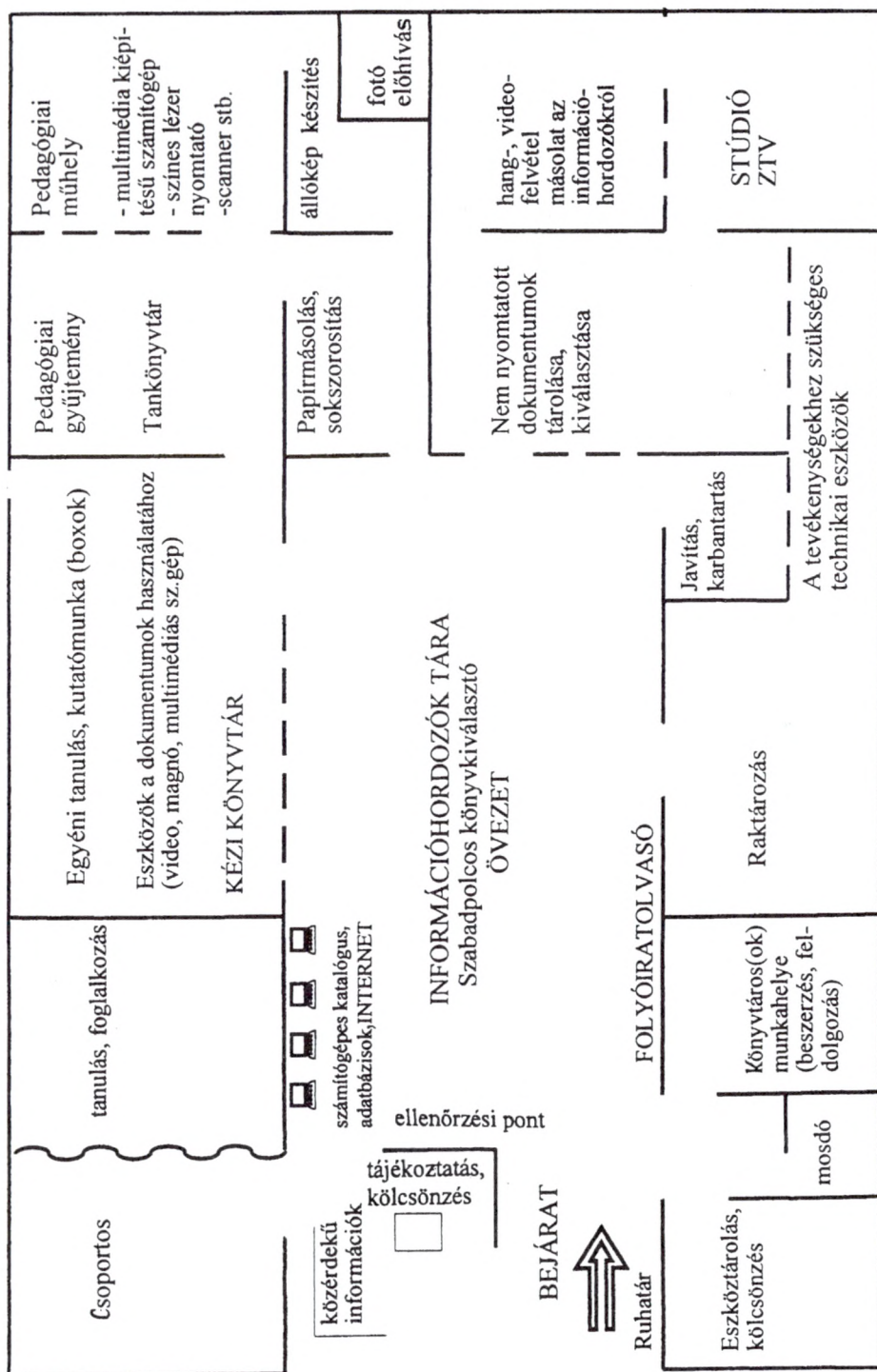
A különböző könyvtári tevékenységek tereit (a könyvtárhasználati tanórák megtartására alkalmas foglalkoztató tér, a könyvtáros munkahelye, zárt raktár, pedagógiai műhely) célszerű a funkciójuknak megfelelően véglegesen vagy legalább időlegesen, mobil válaszfallal elkülöníteni. Az olvasószolgálat egységes terében pedig a nagyobb zaj- és mozgásszinttel járó tevékenységektől haladjanak az övezetek a csendes, elmélyült tanulást szolgáló tanuló- és nevelői munkahelyekig.

4.5.2. Funkcionális terek

Bejárati térség

A legnagyobb mozgás- és zajszinttel járó terület. Itt található meg: a klubszerűen kiépített és berendezett napilap- és folyóirat-lapozgató, a közérdekű információk különböző anyagai (prospektusok, hirdetések, szórólapok, műsorok, pályázati felhívások stb.), a kiállítási övezet tárlókkal. Ez a térség hordozza az ún. „könyvtári találkozóhely” funkcióját is,

A forrásközpont modellű iskolai könyvtár funkcionális egységei

oldott légkörű beszélgetések, aktuális problémák megvitatásának színtere. Praktikus eleme az övezetnek a ruhatár és a táskatartó.

Nyilvántartási, ellenőrzési övezet

Itt található a kölcsönzőpult, az olvasószolgálat és a tájékoztatás helye, közelben a katalógusszekrényekkel ill. a számítógépes könyvtári katalógus termináljaival, ahol az olvasók kereshetnek információkat a könyvtár munkagépének számítógépes katalógusában és egyéb adatbázisaiban. Az egyik gépen az internet is hozzáférhető. A könyvtár számítógépes hálózata be van kapcsolva az iskola helyi számítógépes rendszerébe is.

A csoportos tanulás és foglalkozások tere

A bejáratí téréből könnyen megközelíthető, a többi funkcionális egységtől fallal leválasztott térség, amely frontális órávezetésre éppúgy alkalmas, mint bontott csoportok foglalkoztatására (ilyenkor mobil válaszfallal ideiglenesen osztható tér). A különböző dokumentumok használatára, csoportos bemutatására rendelkezésre állnak a szükséges eszközök (videolejátszó, számítógép, amelyekről filmet ill. multimédia-anyagokat lehet projektorral nagyméretű felületre vetíteni stb.). A nagyobb zaj- és mozgásszinttel járó csoportos közlekedés a bejárat közelében zajlik, így nem zavarja a könyvtár belső tereit használókat.

Könyvek és egyéb médiumok kiválasztó övezete

A könyvtár legnagyobb térsége, amely az esetek többségében csak a könyvek szabadpolcos kihelyezésű anyagát tartalmazza. (A szabadpolcos elhelyezésű állomány raktári térigénye 120–150 kötet/m².) A nem nyomtatott anyagok tárolását többnyire megfelelő célbútorokban helyezik el. A levegősen elhelyezett polcok között kisebb nagyobb egyéni és csoportos munkahelyek is kialakíthatók. Ennek az övezetnek része a folyóiratolvasó, ahol a befejezett évfolyamok és a nagyobb elmélyülést kívánó ismeretterjesztő, szakmai társadalomtudományi stb. folyóiratok találhatók.

Az egyéni tanulás, kutatómunka övezete

A bejáratától, az ellenőrzési–nyilvántartó – nagyobb mozgás és zajszinttel járó – övezettől távolabb eső része a könyvtárnak. Lehetőség szerint fallal vagy polcokkal legalább részlegesen leválasztott, elkülönített tér, amely a nyugodt, csendet igénylő tanulást, kutatómunkát szolgálja. Fontos, hogy elérhető közelségben megtalálható legyen a kézikönyvtár és rendelkezésre álljanak a különböző típusú dokumentumok használatához szükséges eszközök, felszerelések. (Természetesen ezeket a dokumentumokat fejhallgatóval lehet csak használni.) Az egyéni olvasóhely térigénye: 2 m²/fő, az audiovizuális dokumentumok vagy számítógép használatára alkalmas munkahelyé: 2,8 m²/fő.

Pedagógiai műhely

A forrásközpontnak fontos egysége a *pedagógiai gyűjtemény és a pedagógiai műhely*, ahol a pedagógiai tájékozódás alapvető forrásai, a tantervi, tankönyvgyűjtemény mellett megtalálhatók az új oktatási anyagok összeállításához, előállításához szükséges technikai eszközök. Itt nyugodt körülmények között a könyvtáros segítségével fel tudnak készülni a pedagógusok az órájukhoz, témájukhoz szükséges források összeállítására, megismerkedhetnek az új oktatóprogramokkal, segédanyagokkal és meg is beszélhetik felhasználásuk tapasztalatait.

Reprográfia, gyártás

A papírmásolás, reprográfia, állóképkészítés, a hang- és videofelvétel övezete a pedagógiai műhely, a stúdió és a nem nyomtatott anyagok tárolását szolgáló terek közvetlen közepében található. A részleghez egy kis javító, karbantartó műhely is csatlakozik a tevékenységhez szükséges technikai segédletekkel.

Stúdió

A stúdió nem tartozik közvetlenül a forrásközpontozáshoz a hazai könyvtárainkban mint információs tevékenységgel foglalkozó önálló részleg (tv- és rádióműsorok felvétele, műsorsugárzás ZTV esetén, felvételek sokszorosítása stb.). Lényegi kérdés azonban, hogy az itt létrehozott új dokumentumok feldolgozásra és szolgáltatásra a könyvtár állományába kerüljenek.

Raktár

A használaton kívüli könyvek, valamint a védettebb anyagok raktári helye. Külön férőhelyet kell biztosítani a tartós tankönyvek kezeléséhez is. Az állomány raktári elhelyezésének férőhely igénye: 300 kötet/m².

A könyvtárostánár, könyvtárosasszisztens munkahelye

Elkülönített egység ebben a funkcionális szervezetben a *könyvtáros munkahelye*, ahol a beszerzés, feldolgozás folyik. (A könyvtárostánár munkájának térigénye: 15 m², több könyvtáros esetén ez a szám további 5–5 m²-rel növekedik.)

4.6. Felszerelések, eszközök

Az 1/1998. (VII. 24.) OM sz. rendelet a nevelési–oktatási intézmények működéséről szóló a 11/1994. (VI. 8.) MKM sz. rendelet módosításáról szabályozza az iskolai könyvtár felszerelési, eszközi ellátottságát.

A rendelet értelmében az iskolai könyvtárnak rendelkeznie kell az állomány megfelelő tárolását biztosító polcozattal, megfelelő használói bútorokkal, kezelő pulttal, számítógépasztallal stb., továbbá a különböző dokumentumok egyéni és csoportos használatához szükséges felszerelésekkel (kétkazettás magnó, videomagnó, írásvetítő), a reprográfiahoz szükséges fénymásolóval és a könyvtári munka számítógépesítéséhez szükséges eszközökkel. A rendeletben megszabott minimumon túl érdemes a számítógépes fejlesztések során figyelembe venni a használók által igényelt hardver feltételeket és a hálózati hozzáférés technikai szükségleteit.

4.7. Az iskolai könyvtár dolgozói

Az iskolai könyvtárban dolgozók munkakörük, képzettségük, besorolásuk alapján *könyvtárostánárok, könyvtárosasszisztensek vagy oktatástechnikusok* lehetnek. A könyvtári munka és a könyvtár-pedagógiai feladatok elvégzéséhez szükséges munkaidőt, a könyvtári dolgozók számát az iskola típusa, a tanulócsoporthoz való viszony, a könyvtári gyűjtemény nagysága és jellege együttes figyelembevételével ajánlatos az intézményeknek meghatározni a mindenkor érvényben lévő normatívák javaslatai szerint.

A különböző szempontok közös érvényesítésére példaként említhetünk egy 16 tanuló-csoportos általános iskola könyvtárát, amelynek működtetéséhez, a pedagógiai és könyvtárszakmai feladatok együttes elvégzéséhez a normatív szabályozó értelmében legalább egy könyvtárostanárr, egy könyvtáros asszisztens (könyvtárkezelő) és egy oktatástechnikus alkalmazására lenne szükség. A könyvtári működtetéshez *minimálisan* a közoktatásról szóló törvényben (Mellékletek, 1.3.) meghatározott személyi normáknak [a költségvetésről szóló törvényben előírt teljesítési határidővel (Mellékletek, 1.8.)], képesítési követelményeknek és munkaköri feladatoknak megfelelően kell a könyvtárostanárr munkarendjét kialakítani. A könyvtári dolgozók személyre szóló munkaköri leírását a könyvtár szervezeti és működési szabályzata tartalmazza. (Mellékletek, 1.3.).

A könyvtárostanárr az iskolai könyvtári szolgáltatásokért felelős pedagógus, az intézmény nevelőtestületének tagja. A működtető intézménynek megfelelő pedagógus végzettséggel és felsőfokú könyvtárosi képesítéssel rendelkezik és kötelező óraszámát (a könyvtár nyitva tartási idejét) a közoktatásról szóló törvény szabályozza. A könyvtár nyitva tartásán (a könyvtári órákon) kívül a könyvtárostanárr elvégzi a könyvtár vezetéséből (munkaterv, évi beszámoló, statisztika készítése stb.), a könyvtárszakmai működésével kapcsolatos feladatokat (gyarapítás, apasztás, feltárás, állomány-ellenőrzés stb.) és iskolán kívüli tevékenység formájában tájékozódik a könyvpiacra, felkészül a könyvtárhasználati foglalkozásokra, továbbképzésen vesz részt, kapcsolatokat épít más könyvtárakkal stb. Pedagógiai tevékenysége keretében megtartja a pedagógiai programban meghatározott könyvtárhasználati szakórákat, együttműködik a könyvtárra épülő szakórák előkészítésében, levezetésében, felkérés esetén részt vesz a tanórán kívüli foglalkozások megszervezésében. (Amennyiben ez meghaladja a könyvtárostanárr kötelező óraszámát, további munkaidőt kell a feladat ellátásához biztosítani.) Irodalomkutatással, témafigyeléssel, bibliográfiakészítéssel segíti a tanórai és egyéb foglalkozások nevelési–oktatási céljainak megvalósítását. A könyvtárostanárr szolgáltatási és pedagógiai tevékenysége során szoros munkakapcsolatot épít ki az iskolán belül és az iskolán kívül.

A személyi feltételekről szóló törvényi (Mellékletek, 1.3.) és jogszabályi (Mellékletek, 1.8.) ajánlások a nagyobb általános iskolákban és a középfokú intézményekben *könyvtáros-asszisztens alkalmazását javasolják* annak érdekében, hogy a könyvtárostanárr a középfokú végzettséget igénylő feladatoktól mentesülve több időt tudjon fordítani az érdemi tájékoztató munkára, a nevelőtestülettel való együttműködésre és a tanulókkal való egyéni és csoportos foglalkozásra.

4.8. A működést meghatározó és a működéssel kapcsolatos dokumentumok

Az iskolai könyvtár rendeltetésszerű működtetéséhez szükség van arra, hogy a könyvtárban rendezetten bármikor kéznél legyen *egy hivatali dokumentáció, irattár* a könyvtár tevékenységét szabályozó jogszabályokból, szabványokból, állásfoglalásokból ill. a tevékenységéből eredő, helyi alap- és működési dokumentumokból (az utóbbiak a szakmai, gazdasági ügyvitellel összefüggő anyagok), egyéb hivatalos iratokból. Ez a gyűjtemény segíti a könyvtár mindennapi tevékenységét, történeti múltjának reprodukálását, megkönnyíti a szakmai és gazdasági vezetés könyvtárral kapcsolatos tervezőmunkáját, döntéshozatalát, az egyszemélyes könyvtárak estében fontos működési folytonosság biztosítását.

A legfontosabb dokumentumok a következők:

- az iskolának a nevelőtestület által elfogadott és az önkormányzat által jóváhagyott *helyi pedagógiai programja*, amely tartalmazza az iskola nevelési célkitűzéseit és helyi tantervét. Ennek részeként megtalálható a könyvtár-pedagógiai program;

- az iskola (esetleg a könyvtár) *alapító okirata*;

- az iskola szervezeti és működési szabályzata és melléklete tartalmazza az iskolai könyvtár *szervezeti és működési szabályzatát*. Ennek részeként megtalálható a könyvtárostánár munkaköri leírása, a könyvtár szakértővel véleményezett gyűjtőköri szabályzata, a katalógusszerkesztési házi szabályzat és a könyvtár házirendje.

- *törvényi és jogi szabályozók* gyűjteménye (ld. melléklet 1. pontja);

- *statisztikák*;

- az iskola és ezen belül könyvtára *minőségbiztosításával és -fejlesztésével* összefüggő dokumentáció;

- *könyvtári munkatervek, fejlesztési tervek, beszámolók*;

- tanévenként az iskolai könyvtárosok heti munkarendje, a könyvtárhasználati tanórák, könyvtári foglalkozások ütemterve;

- a tanulók *könyvtárhasználati tudásának mérési és értékelési* rendszere és dokumentációja;

- *költségvetés*;

- *számlamásolatok*;

- *leltárkönyvek*;

- *állomány-ellenőrzési* dokumentáció;

- könyvtári átadás-átvétel;

- az iskola működésével kapcsolatos minden olyan hivatalos irat, évkönyv, aprónyomtatvány, kézirat (pályázat, záró dolgozat stb.) tanulmányi versennyel összefüggő dokumentum, amelynek segítségével a könyvtár története rekonstruálható.

4.9. Az iskolai könyvtárak irányítása, fenntartása, szakmai szolgáltatások

Az iskolai könyvtárak már említett kettős kötődése következtében sajátosan alakult az szakterület ágazati irányítása is. A külföldi országok tapasztalataiból is jól látható, hogy az ágazati irányítás sok helyen az iskolai könyvtárakat kizárólag a könyvtárügy részének tekintette és csupán az iskolák megrendelésére határozottabb pedagógiai szerepvállalással válaszoló iskolai könyvtárak döbbsentették rá az oktatási vezetőket saját felelősségükre.

Hasonló változások mentek végbe a hazai irányítás területén is. *Az iskolai könyvtárakkal kapcsolatos önkormányzati, fenntartói tevékenység irányítása az oktatási miniszter hatáskörébe tartozik.* Az oktatási miniszter ezen feladatát a nemzeti kulturális örökség miniszterével egyeztetve, összehangoltan látja el a közoktatási törvényben (Mellékletek, 1.3.) a kulturális szaktörvényben (Mellékletek, 1.6) foglaltak és a követő jogszabályok szerint. A közoktatási intézményekre és a könyvtárakra vonatkozó jogszabályok együttes alkalmazásával működtethetők megfelelően az iskolai könyvtárak, ugyanis kettős kötődésük révén egyrészt az iskola részeként, másrészt a könyvtári információs rendszer tagjaként látják el feladatköruket. *Az iskolai könyvtárakkal kapcsolatos tevékenységének összehangolása érdekében a két minisztérium Tárcaközi Bizottságot hozott létre.*

Az közoktatásról szóló törvény értelmében az önkormányzatok és más iskolát fenntartó jogi személyek a nevelési, oktatási intézményekben belül *gondoskodnak* az intézmény könyvtári ellátásáról az érvényes jogszabályi rendelkezések szerint. Általában nem közvetlenül döntenek az iskolai könyvtárakat érintő kérdésekben, hanem az egész iskola működésével összefüggő szakmai és pénzügyi ügyek részeként. A közoktatási szaktörvény szerint az iskola fenntartója hagyja jóvá – szakértői vélemény alapján – az intézmény helyi pedagógiai programját, szervezeti működési szabályzatát és ezzel a jóváhagyással gyakorlatilag elkötelezi magát a működési alapdokumentumok megvalósításához szükséges pénzügyi feltételek biztosítása mellett. Amennyiben a jogszabályoknak megfelelően, korszerű pedagógiai programról van szó, a fenntartó számára megkerülhetetlenné válik, hogy az iskola működéséhez nélkülözhetetlen könyvtári ellátás feltételeiről is gondoskodjék az intézmény költségvetésén belül.

Az állam az intézmények fenntartója részére az éves költségvetési törvényben megállapított költségvetési támogatást nyújt. Az utóbbi években (1997-től 1999-ig) az iskolai könyvtárak állományfejlesztéséhez és az informatikai korszerűsítésre tanulónként évente kb. 2 ezer forint állt rendelkezésre.

Jelenleg a tankönyvtámogatás 25%-ából lehet a könyvtári állományt segédkönyvekkel, tartós tankönyvvel és házi olvasmányokkal bővíteni (Mellékletek, 1.8., 1.10.) és a közoktatási közalapítványok részére folyósított állami támogatásból pályázati úton állománygyarapítási támogatáshoz jutni (Mellékletek, 1.8.). Állami és helyi forrásokból oldható meg azoknak az iskolai könyvtári eszközöknek, felszereléseknek (polcozat, munkaasztal, székek, számítógép, nyomtató, fénymásoló stb.) a beszerzése is (Mellékletek, 1.9.), amelyek minimálisan szükségesek a működtetéséhez.

A költségvetésről szóló törvény szerint 2003 szeptemberére minden iskolának rendelkeznie kell a szükséges felszerelésekkel, eszközökkel és az 1999-ben módosított közoktatási törvényben előírt személyi feltételekkel.

Az iskolai könyvtárak szakmai ellenőrzését – a helyi önkormányzatok és a működtető intézmény igazgatójának megbízása alapján – az országos szakértői névjegyzéken szereplő iskolai könyvtári szakértők látják el a 42/1999. (X. 13.) OM rendelet előírásai szerint. A könyvtárakra vonatkozó jogszabályok érvényesülését és az iskolai könyvtáraknak a könyvtári rendszerben való részvételét a könyvtári szakfelügyelet értékeli, ellenőrzi az oktatási ágazattal együttműködésben (Mellékletek, 1.14.).

Az iskolai könyvtárak pedagógiai és könyvtárszakmai tevékenységét – kutatási, módszertani, továbbképzési és egyéb területen – országos hatáskörű szolgáltató intézmények (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Kiss Árpád Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda, Országos Közoktatási Intézet, Könyvtári Intézet stb.) *hivatottak segíteni.*

Az iskolai könyvtárak napi tevékenységéhez közvetlen szakmai–módszertani segítséget nyújtanak a megyei, fővárosi ill. a kerületi pedagógiai szolgáltatóintézmények az iskolai könyvtári szaktanácsadók, tantárgygondozók ill. munkaközösség-vezetők közreműködésével és gondoskodnak az érvényes jogszabályokban (Mellékletek, 1.7., 1.8., 1.4., 1.5.) foglalt szolgáltatások (helyszíni szakmai segítség, továbbképzés, tantervfejlesztés, mérésértékelés, fejlesztő programok, konferenciák, kiadványok, taneszközök készítése stb.) biztosításával.

Egy adott térség (megye, város, városkörnyék, városi kerület) iskolai könyvtári rendszerének fontos elemei lehetnek a magas szintű szolgáltatásokra képes ún. *báziskönyvtárak*

(referenciakönyvtárak), amelyek a könyvtártípus legelőnyösebb tulajdonságait bemutatva pedagógiai és könyvtár-informatikai szempontból *modellül szolgálhatnak* a vonzáskörzet iskolai könyvtárainak fejlődése számára. Ezen túlmenően kellő fejlesztéssel, megerősítéssel alkalmassá válhatnak arra, hogy szolgáltatásokat nyújtsanak a térség iskolai könyvtárainak: többek között ezekre a bázishelyekre lehetne építeni az iskolatípusonként vagy területi jelleggel szervező *szakmai munkaközösségek* önfejlesztő, minőségbiztosító tevékenységének irányítását, továbbképzések, tapasztalatcserek szervezését, sőt megfelelő feltételek mellett részt vehetnének a pedagógiai szolgáltatóintézmények mellett az iskolai könyvtárak dokumentumellátásában is. Perspektivikusan pedig a pedagógusképző intézmények gyakorló könyvtáraként is számítani lehetne közreműködésükre. Ezek a lehetőségek jelenleg csak csírájukban léteznek, potenciálisan azonban a könyvtári rendszer működése szempontjából mellőzhetetlen tényezők. Funkcionális kiteljesedésükhöz, területi hatáskörük vállalásához azonban ma még nem állnak rendelkezésre a megfelelő működési modellek, a megvalósításhoz szükséges jogi, finansziális garanciák.

Azt is látnunk kell, hogy az iskolai könyvtárak saját rendszerük kialakításával párhuzamosan a teljes hazai könyvtári információs rendszer részeként is hathatós támogatást kaphatnak ellátó feladataik teljesítéséhez. Erre azonban szakmailag fogadóképessé kell válniuk a szakterület mindenkor érvényes szabályai, követelményei szerint. Az iskolai könyvtárak feladataik ellátása során legszorosabban a lakóhelyi közkönyvtárakkal működtek és működnek ma is együtt. Tevékenységük, fejlesztésük összehangolása ma is aktuális feladat, természetesen a két könyvtártípus funkcionális autonómiájának és ellátási kötelezettségeinek figyelembevétele mellett.

Az iskola szükségleteinek megfelelő könyvtári szolgáltatások kialakításáért a *könyvtárat működtető iskola és fenntartója* közösen vállalnak felelősséget. Az *intézmény vezetője* (vagy helyettese) ellenőrzi és irányítja az iskolai könyvtárnak – az alapidokumentumokban (alapító okirat, pedagógiai program, szervezeti és működési szabályzat) foglaltaknak megfelelő, szakszerű és törvényes működését. Az intézmény rendelkezésére bocsátott költségvetési keretek alapján biztosítja a könyvtár működéséhez szükséges személyi és tárgyi feltételeket. Vezetői tevékenysége során figyelembe veszi a nevelőtestület, a diákönkormányzat és az iskola társadalmi környezetének könyvtárral kapcsolatos javaslatait.

4.10. Szakmai szervezet

Könyvtárostanárok Egyesülete néven működik a könyvtárostanárok szakterületi szervezete, amely szakmai összefogást, érdekképviselést, tapasztalatcsere és továbbképzési lehetőséget nyújt tagjainak.

4.11. Az iskolai könyvtári terület szakmai folyóiratai

Könyvtárhasználattan – Az iskolai könyvtárak munkájával kapcsolatos módszertani lap, amely 1994 óta a KÁOKSZI (korábban OKSZI) égisze alatt jelenik meg évente négyszer. Fő profilja az iskolai könyvtár működésével, pedagógia felhasználásával, informatikai fejlesztésével kapcsolatos, előremutató, gyakorlati tapasztalatok közreadása. Ebben a folyóiratban jelennek meg például a Bod Péter Könyvtárhasználati Verseny feladatsorai, szervezési tudnivalói.

Könyv és Nevelés – Elődje az Iskolai könyvtárosok tájékoztatója (1959–1966) és az azonos nevű Könyv és nevelés (1966–1987). Hosszabb szüneteltetés után némileg módosított profillal 1999-ben ismét napvilágot látott, változatlanul az OPKM gondozásában. Negyedévenként jelenik meg. A lap a korszerű iskolai könyvtár informatikai és pedagógiai szerepével, a könyvtárhasználatra, olvasásra nevelés módszereivel, elméleti kérdéseivel, tankönyvkritikával, valamint a gyermek- és ifjúsági irodalommal foglalkozik.

Iskolakönyvtáros – Módszertani és tájékoztató folyóirat általános és középiskolák számára. 1998 óta jelenik meg évente négy alkalommal. Az iskolai könyvtárak működésének és pedagógiai hasznosításának aktuális, gyakorlat közeli kérdéseivel foglalkozik.

5. A könyvtár pedagógia szerepvállalása

5.1. Bevezetés

A könyvtárhasználati ismeretek megjelenése a tanítási folyamatban nem váratlanul és előzmények nélkül következett be. A hetvenes évek fejlődésnek induló iskolai könyvtáraiban megjelentek azok a tantárgymódszertani, olvasáspedagógiai törekvések, amelyek a tanítás–tanulás folyamatában felismerték a könyvtár nevelő erejét, hatékonyság növelő szerepét. Pedagógusok, könyvtárostánárok, könyvtárosok egyre fontosabbnak tartották, hogy bevezessék tanítványaikat a könyvek használatába, a könyvtári tájékozódás gyakorlatába, ilyen módon megalapozzák, elősegítsék a szaktárgyi önálló ismeretszerzést. A különböző helyeken és módokon meginduló kísérletek tapasztalatai vezettek el azután az 1978-as tantervek, elsősorban a magyar tantárgy keretében megjelenő, könyv- és könyvtárismereti programjáig. Ez a használói képzésben további fejlődést eredményezett, de az iskolában jellemző ismeretátadási módszerek a 80-as években még nem tették lehetővé a könyvtár tantárgymódszertani szerepvállalását. Ennek következtében a könyvtárismeret szaktárgyi alkalmazásaira általános körűen nem került sor.

Változást a 80-as évek végén meginduló iskolaszervezeti váltások, a reformpedagógia térnyerése, az alternatív tantervek és a nyomukban megjelenő módszertani innovációs törekvések jelentettek, amelyek az intézmények egy részében újabb lendületet adtak a könyvtár szerepének ártértékeléséhez. A 90-es években a „tudásalapú” és „információs” jelzőkkel fémjelzett társadalmi változások pedig elvileg kitüntetett szerepet szántak olyan nélkülözhetetlen individuális tulajdonságoknak, képességeknek, mint a problématalátás, kooperációs készség, magas szintű kommunikációs és informatikai felkészültség, az ismeretek önálló megszerzésére, feldolgozására és alkalmazására való képesség stb. (A fejlődés útját ld. részletesebben a 2. fejezetben.)

Így azután nem véletlenszerű, hogy a *Nemzeti alaptanterv* az informatika részmuveltségi területeként definiálta a könyvtárhasználatot és a *kerettantervekben* is megjelent a képzési–nevelési feladat önállóan körvonalazható és tantárgyközileg hasznosítható követelményrendszer.

Ebben az értelemben a *könyvtárhasználat* követelményrendszere és ismeretköre a tanulmányokhoz, tágabban az életvitelhez szükséges források, információk elérésének, megszerzésének tudástartalmát jelenti, egyúttal a közvetett kommunikáció és a forrásalapú önálló tanulás elsajátításának nélkülözhetetlen, lényegi eleme, feltétele.

A tananyag elsősorban gyakorlati jellegű, de alapvető sajátossága, hogy nem nélkülözhet bizonyos elméleti–fogalmi elemeket. A tanítás célja az, hogy önálló szellemi tevékenység végzésére készítsük fel a tanulókat, a szellemi tevékenység tartalmát nem szűkítve, hanem a lehetséges mértékig kitágítva, vagyis beleértve a bármely területen bármely mélységig történő tájékozódást illetve a szerzett ismeretek bármely szintű összegzését vagy újrafogalmazását. A problémához így közelítve alakult ki a követelményrendszer és a hozzá kapcsolódó tananyag.

A KÖNYVTÁRHASZNÁLAT OKTATÁSÁNAK CÉLJA

- felkészítés az információs társadalom kihívásainak fogadására: az információ-szerzés kibővülő lehetőségeinek felhasználására, az információk elérésére, kritikus szelekciójára, feldolgozására és a folyamat értékelésére;
- a könyvtárra alapozott önművelés képességének kialakítása, fejlesztése a könyvtári információs rendszer lehetőségeinek felhasználásával;
- a forrásokat komplex és alkotó módon alkalmazó tanulási technikák és módszerek kifejlesztése;
- az iskolai és más típusú könyvtárak, könyvtári források, eszközök megismertetésével, valamint a velük végzett tevékenységek elsajátíttatásával tudatos, biztos használati magatartás kialakítása;
- a könyvtárhazsnálati tudás eszköz jellegű beépítése a tanulók tantárgyi képzéséhez, iskolai fejlődéséhez és a mindennapi problémák megoldásához szükséges információszerzésbe és -feldolgozásba;
- a forrásfelhasználás etikai szabályainak elsajátíttatása és a normakövetés követelményének elfogadtatása;
- a különböző társadalmi szerepekbe beilleszkedni, azokat szükség szerint változtatni és bennük hasznosan tevékenykedni tudó személyek nevelése.

5.2. A könyvtárhazsnálat tantervi programja (25)

A könyvtárhazsnálati tananyag meghatározásának főbb szempontjai

1. *A könyvtárhazsnálati képzés tartalmait elsősorban az iskola nevelési céljai és feladatai határozzák meg.* A közoktatásban az a törekvés, amely az ismeretközpontúságtól a képességfejlesztés felé kívánja elmozdítani az iskola pedagógiai tevékenységét, értelemszerűen megváltoztatja a könyvtár stratégiai szerepét is a rendszeren belül. „... Az egyén érdeke, hogy időben hozzájusson a munkájához, az életvitele alakításához szükséges információkhoz, képes legyen azokat céljának megfelelően feldolgozni és alkalmazni. Ehhez el kell sajátítania a megfelelő információszerzési, -feldolgozási és -átadási technikákat, valamint az információkezelés jogi és etikai szabályait ...” (26) A tanulók megfelelő felkészítése pedig az egyén közvetlen érdekein is túlmutató közügy, hiszen ezáltal lehet a társadalmi, gazdasági szféra elvárásaihoz közelíteni az iskolát. Ezáltal az iskolai könyvtár szerepkörében fokozatosan megerősödhetnek azok a feladatok, amelyek a könyvtárhazsnálatot a pedagógiai folyamatok, a tanítási–tanulási tevékenységek aktív részévé teszik. A hatékony tanulás, az önálló ismeretszerzés – iskolán túl is működő – képességének megszerzése ugyanis megoldhatatlan a könyvtári tájékozódás, a forrásokkal végzett szellemi munka módszereinek, technikáinak elsajátítása nélkül. A könyvtárhazsnálat oktatásának céljait az informatika tantárgy kerettanterveinek bevezető fejezetében (27) találhatjuk meg, de a célmeghatározás a kerettantervek könyvtárpedagógiai programjának egészére vonatkozik. (6. ábra)

2. A másik tananyag-meghatározó tényező *a könyvtári kultúra színvonala, szakmai, technikai fejlettsége és az ezzel összefüggő ismeretek ill. elvárható használati felkészültség, attitűd.* Köztudomású, hogy az utóbbi években hatalmas változások következtek be a

7. táblázat

ÁLTALÁNOS FEJLESZTÉSI KÖVETELMÉNYEK

1–4. évfolyam	5–8. évfolyam
Az iskolai könyvtár rendszeres látogatásával szerezzon tapasztalatokat a könyvtárban végezhető tevékenységekről. Tudja azonosítani a könyvtár tereit és állományrészeit.	Igazodjon el a könyvtár tereiben, állományrészeiben, tudja igénybe venni valamennyi szolgáltatását. Igényelje az iskolai könyvtár rendszeres használatát.
Ismerje meg a könyvtár használatának módját, és a könyvtárban való viselkedés szabályait.	Biztosan alkalmazza a könyvtárhasználat szabályait és fogadja el a könyvtárban való viselkedés normáit.
Ismerje a főbb dokumentumfajták jellemzőit, és tudjon – segítséggel – ismereteket meríteni az életkorának megfelelő anyagokból.	A dokumentumfélések formai és tartalmi sajátosságainak ismeretében legyen képes önálló használatukra. Megadott szempontok alapján tudjon információkat szerezni különféle ismeretforrásokból. Lássa, hogy a technikai fejlődéssel az információk folyamatosan változó információhordozókon jelennek meg és szerezzon tapasztalatokat ezek használatában.
Legyen képes információkat keresni az életkorának megfelelő segédkönyvekben.	Iskolai feladatai megoldásához és a mindennapi tájékozódáshoz tudja önállóan kiválasztani és használni a megfelelő segédkönyveket. Tudjon különböző szempontok szerint dokumentumokat keresni a könyvtár katalógusai-ban, adatbázisaiban.
Megadott forrásból tudjon válaszolni a tanulmányaival kapcsolatos kérdésekre, tudjon tényeket, adatokat szövegekből kiemelni, erről beszámolni és a forrás főbb adatait megnevezni.	Tudjon feladataihoz forrásokat választani, néhány dokumentum feldolgozása alapján a megoldásról beszámolni. Tudjon a dokumentumokból szabályosan idézni és a forrásokra hivatkozni.
Tapasztalatain keresztül ismerje fel a könyvtár szerepét a tanulásban és a szabadidő tartalmas eltöltésében. Látogassa meg a lakóhelyi gyermekkönyvtárat.	Rendszeres könyvtári tevékenységek alapján értse meg a könyvtárnak az ismeretszerzésben, tartalmas kapcsolódásban betöltött szerepét. Az iskolai könyvtár rendszeres használatán túl szerezzon tapasztalatokat a lakóhelyi közkönyvtárban. Szerezzon tapasztalatokat arról, hogy az új technológiákon alapuló informatikai eszközök kibővíti a hagyományos könyvtári tájéko-zás kereteit.

könyvtári technológiában: a számítástechnika általános körű bevezetése, az új információ-rögzítő technológiák, az integrált rendszerek, egyre hatékonyabb keresőprogramok megjelenése, a hálózati kapcsolatok szerepe jelentős mértékben átformálták a hagyományos könyvtárképet ill. a könyvtár igénybevételéhez szükséges, a közoktatásban elsajátítandó használati tudást. (6. ábra)

3. Végül nem szabad figyelmen kívül hagyni a legfontosabb meghatározó szempontot: *a tananyagot nagymértékben befolyásolják a képzésben résztvevők életkori sajátosságai; érdeklődésük, pszichikai jellemzőik, kognitív és érzelmi tulajdonságaik stb.* Ennek kö-

8. táblázat

AZ ALAPOZÓ TANANYAG FELÉPÍTÉSE

Kezdő szakasz: 1–4. évf.

Befogadó tantárgy: magyar nyelv és irodalom

Óraszám: 4+4+4+6

Megjelenési pontok:

- *általános fejlesztési követelmények*

A tanulási képesség fejlesztése, ismeretfeldolgozási technikák tanítása.

- *témakörök, belépő tevékenységformák*

Tanulási képesség, könyv- és könyvtárhasználat.

- *a továbbhaladás feltételei:* csak a könyvtári tevékenység

évf.	Tartalom, témakörök	Belépő tevékenységformák
1.	<ul style="list-style-type: none"> • az iskolai könyvtár megismerése • viselkedés a könyvtárban • olvasási szokások • gyermeklexikon 	<ul style="list-style-type: none"> • látogatás, kölcsönzés a könyvtárban • viselkedési szabályok tanulása • gyermekkönyvek válogatása, lapozgatása • szituációs játékok • szómagyarázat lexikonnal
2.	<ul style="list-style-type: none"> • használati szabályok • a könyv elemei, főbb adatai • gyermeklexikon, gyermeklapok 	<ul style="list-style-type: none"> • könyvek válogatása megadott téma, érdeklődés szerint • tartalom megállapítása tartalomjegyzékkel, a kép és a szöveg értelmezésével • tájékozódás gyermeklexikonban
3.	<ul style="list-style-type: none"> • terek, állományrészek • a könyvek főbb csoportjai • szótár • az információ gyűjtésének módja 	<ul style="list-style-type: none"> • könyvek keresése a polcon szerző és cím szerint, • könyvek témájának megállapítása, könyvek csoportosítása • szavak értelmezése lexikonnal, szótárral
4.	<ul style="list-style-type: none"> • lakóhelyi könyvtár • gyermeklap, gyermekrovat, • audiovizuális dokumentumok 	<ul style="list-style-type: none"> • könyvtárlátogatás, tapasztalatszerzés • keresés segédkönyvekben betűrend, mutató, tartalomjegyzék használatával • tények, adatok gyűjtése tantárgyhoz, beszámoló

ZÁRÓ SZAKASZ:

5–8. évfolyam

Befogadó tantárgy (terület): magyar nyelv és irodalom,
informatika, osztályfőnöki nevelés

Megjelenési pontok:

- Célok, nevelési feladatok
- Általános fejlesztési követelmények
- Témakörök, belépő tevékenységformák
- Továbbhaladás feltételei

évf.	informatika	magyar nyelv	osztályfőnöki
5.	Raktári rend, állományrészek – könyv, időszaki kiadványok (napilap, hetilap, folyóirat, évkönyv) – szótár, lexikon, enciklopédia Eligazodás a szépirodalom betűrendjében – könyvek megadott csoportjában tematikus keresés, főbb adatok megnevezése – tartalom megállapítása, ismertetése – feladatok segéd-könyvekkel, azonos fogalmak keresése (5 óra)		– Könyvtárhasználat célja, – Olvasási szokások – Beszámoló, könyvajánlás (3 óra)
6.	Raktári rend, raktári jelzet –, nyomtatott, av és digitális dokumentumok – betűrendes leíró katalógus – művek és téma szerinti keresés állományrészekben a feliratok és raktári jelzet segítségével – tájékozódás a betűrendes leíró katalógusban (4 óra)	Sajtótermékek formái, tartalmi jellemzői, szövegtípusai – nyomtatott dokumentumok szöveges és nem szöveges információi – tematikus gyűjtőmunka sajtótermékekből gyűjtőmunka, az anyag feldolgozása (4 óra)	– A lakóhelyi közművelődési könyvtár szerepe, terei, gyűjteményei – Könyvtárlátogatás, aktuális fő témák megoldása a könyvtár eszközeivel (2 óra)
7.	A kézikönyvtár könyvtípusai Könyvtártípusok (nemzeti szak-, közkönyvtár) Szaktárgyi feladatok megoldása kézikönyvtárral, könyvtárlátogatás, közvetett bemutatás (3 óra)	A forrásfeldolgozás lépései, technikája. <i>A könyvtár dokumentumainak felhasználása különféle témák feldolgozásában</i> (4 óra)	Ismerkedés más típusú könyvtárakkal látogatással ill. közvetett formában (2 óra)
8.	Tárgyi katalógus: szakkatalógus tárgyszó-katalógus <i>A tematikus keresés lépéseinek gyakorlása</i> (3 óra)	Tárgyi katalógus – forrásjegyzék – cédulázás <i>Forráskeresés tájékoztató eszközökkel, témafeldolgozás több forrással, beszámoló</i> (4 óra)	Tanulási szokások, a mindennapi tájékozódás forrásai és használatuk (3 óra)

10. táblázat

Középiskola:

9–12. évf.

Befogadó tantárgy (terület): magyar nyelv, informatika, osztályfőnöki nevelés

Megjelenési pontok:

- Célok, nevelési feladatok
- Általános fejlesztési követelmények
- Témakörök, belépő tevékenységformák
- Továbbhaladás feltételei

informatika	magyar nyelv	osztályfőnöki
9. évfolyam Az alapfokú képzésben tanultakra alapozva: <ul style="list-style-type: none"> • tájékozódás a középiskolai könyvtár tér- és állományszerkezetében; • dokumentumtípusok rendszerezése információs értékük szerint (+digitális); • források keresése feladathoz hagyományos és számítógépes tájékoztató eszközökben; • újabb könyvtártípusok (4 óra) 	<i>Témafeldolgozás több, különböző forrással</i> <ul style="list-style-type: none"> • forráskeresés → információk értékelése, szelekciója, irodalomjegyzék készítése • anyaggyűjtés, jegyzetelés, cédulázás; • az információk feldolgozása, vázlat alapján beszámoló (4 óra) 	<ul style="list-style-type: none"> • A könyvtárhasználat egyéni szintjének mérése, értékelése; • irányított beszélgetés a különböző könyvtárak felhasználásáról; • tanulási, önművelési, könyvtárhasználati szokások megbeszélése, differenciált fejlesztése (3 óra)
10. évfolyam <ul style="list-style-type: none"> • Különböző típusú bibliográfiák ismerete és használata; • tematikus forráskeresés más könyvtárak katalógusaiban, bibliográfiai, faktográfiai és teljes szövegű adatbázisaiban; • szelektív irodalomgyűjtés és bibliográfia készítése tantárgyi feladatokhoz; • tájékozódás a könyvtár(ak) közhasznú forrásaiban (3 óra) 	Az előző évben tanultakra alapozva <ul style="list-style-type: none"> • a témának és a problémának megfelelő közlés mód és közlési műfaj kiválasztása; • írásmű elkészítése, hivatkozások, jegyzetek, szemléltető anyagok, felhasznált forrásjegyzék, etikai szabályok (4 óra) 	<ul style="list-style-type: none"> • Különböző könyvtártípusok bemutatása, használatuk szerepe a szakirányú tájékozódásban, önművelésben, gyors tájékozódásban; • látogatás egy nagyobb lakóhelyi vagy szakkönyvtárban (2-3 óra)
11-12. évfolyam Csak abban az esetben lehet tervezni, ha ezeken az évfolyamokon is tanulnak informatikát	Nincs nevesített könyvtárhasználati téma, de jelentős követelmény 11. évfolyamon	A választott szakiránynak megfelelő intézményes és dokumentális források (3-3 óra)

A KÖNYVTÁRHASZNÁLAT ALAPOZÁSA ÉS SZAKTÁRGYI ALKALMAZÁSAI

8. évfolyam

informatika	magyar nyelv	osztályfőnöki
Tárgyi katalógus: szakkatalógus, tárgyszó-katalógus A tematikus keresés lépéseinek, technikáinak gyakorlása (3 óra)	Tárgyi katalógus, forrásjegyzék, Tantárgyi témához források keresése (tájékoztató eszközökkel), információ feldolgozás több forrással, beszámoló készítése (4 óra)	<ul style="list-style-type: none"> • Tanulási szokások • A mindennapi tájékozódás forrásai és használatuk (3 óra)
<p><i>Történelem és állampolgári ismeretek:</i> önálló jegyzet készítése, statisztikai adatok gyűjtése jelenismereti témában, kutatás informatikai eszközök felhasználásával adott témában tanári segítséggel. Önálló kutatás a tudományterületek változásairól, elemzésük történeti szempontból (technika, ökológia stb.) A televízió, a rádió, napi és hetilapok adott témájú hírányagának összevetése. <i>(A diák tudjon önálló kutatás alapján kiselőadást tartani.)</i></p> <p><i>Előzmény:</i> könyvtári kutatás adott témában kézikönyvekből, ismeretterjesztő könyvekből (7. évfolyam).</p> <p><i>Földünk és környezetünk:</i> Információk gyűjtése statisztikák, almanachok, tömegkommunikációs forrásokkal népesedési témához. Forráselemzés a gazdasági ágak átalakulásáról könyvekből, folyóiratokból és napilapokból szerzett ismeretek alapján. Tájékozódás a szakirodalomból népismeret témakörben. Tanulói kiselőadás könyvtári kutatómunka alapján a különböző országok földrajzi adottságaival kapcsolatos népszokásokról. <i>(Legyen képes önálló információgyűjtésre és feldolgozásukra tanári irányítással.)</i></p>		

vetkeztében a használathoz feltétlenül szükséges és logikailag jól strukturált tartalom fontos kiindulópont, de csak a tanulók életkori sajátosságai által meghatározott pedagógiai transzformációval válhat tananyaggá. A szakmai tartalom a pedagógiai kultúra: jól megválasztott módszerek, fejlesztő feladatok és tanulói tevékenységek, források összehangolt együttesében realizálódhat csak kellő hatékonysággal.

Az e szempontok alapján kimunkált tantervi követelmények gyakorlati megvalósításához *olyan szolgáltatóképes iskolai könyvtára van szükség*, amely mind szakmai, mind pedagógiai szempontból megfelel a korszerűség kritériumainak. Ebben az esetben úgy kell a könyvtárat felfogni, mint modern technikával felszerelt korszerű forrásközpontot (ld. 3. fejezetben). Nem gondolkodhatunk másképpen akkor sem, ha tudjuk, hogy napjainkban általában nem ez a valóság.

A tananyagot meghatározó *első szempont* kevésbé szorul indoklásra vagy magyarázatra. A társadalmi–gazdasági körülmények alakulása közben ki-kí saját munkájában, szakterületén, életében egyre gyakrabban találkozik azzal a problémával, hogy meglévő ismeretei elavulnak, információi nem elégségesek. Ez egzisztenciális problémává válhat. Aki rendelkezik az információhoz való hozzáférés technikáival, elkerülheti ezt a gondot. A technika ebben az esetben együtt jelenti az eszközt és a módszert. Bár a hagyományos és a digitális hordozókon való információkeresés stratégiái, módszerei bizonyos mértékben eltérnek egymástól, a probléma, feladat megoldására irányuló gondolati műveletek logikai sorrendje (algoritmus) lényegében azonos akár a könyvtár hagyományos, nyomtatott ismerethordozóihoz fordulunk, akár elektronikus adatbankokban akarunk eligazodni, feltéve, hogy a tárolt ismeretek rendezettek.

Ennél a pontnál érkeztünk el a *második szempont*hoz, vagyis azokhoz az elméleti ismeretekhez, melyeket a könyvtárhasználat keretében tanítanunk kell. A könyvtár hagyományos funkcióinak fenntartása (a dokumentumok gyűjtése, megőrzése, feltárása, rendszerezése és szolgáltatása) az ismeretek és dokumentumok mennyiségének növekedése miatt egyre bonyolultabb feladatot jelentett az idők folyamán.

A könyvtáros szakemberek jelentős erőfeszítéseket tettek, hogy fejlesszék a tárolás és megőrzés technikáját és hogy az egyre terjedelmesebb halmazban segítsék az eligazodást. Olyan osztályozási rendszereket, keresőnyelveket dolgoztak ki, melyek a könyvtárhasználó számára egymást kiegészítve teszik elérhetővé az információkat. A tudományfelosztáson alapuló osztályozási rendszerek nemzetközileg elterjedtek, folyamatos fejlesztéssel és közmegegyezéssel olyan szabvánnyá váltak, hogy világ méretű hálózat kialakítását tették lehetővé. Ez a rendszer érvényesül az iskolai könyvtárakban is. *Ha tehát valaki az iskolában megismerkedik a korszerű tájékoztató eszközökkel, információkereső technikákkal, segítségükkel el tud igazodni az adott állományban, akkor onnan kilépve használni tudja a nagyobb közművelődési és szakkönyvtárakat is.* A könyvtárak fejlődését figyelve az is egyértelmű, hogy nem csupán hagyományos dokumentumokon őrzött információkkal találkozunk bennük, hanem az elektronikus adatrögzítés legkülönbözőbb és legkorszerűbb eredményeivel is. *Ebből az következik, hogy a könyvtárhasználatban együtt jelentkezik az idők során hagyományosan kialakult ismeretrendszerezés és a legmodernebb technika.* (Lásd 59. oldal, 7. táblázat!)

A könyvtárhasználati tananyag főbb témakörei

A könyvtárhasználat tanításának céljai, feladatai, az ismeretszerzés és információkezelés gyakorlati tudnivalói ill. a használói képzés több évtizedes tapasztalatai szolgáltak alapul a tananyag ismeretköreinek kialakításához.

Ennek megfelelően a tanulóknak az általános képzés keretében el kell sajátítaniuk:

- azokat az elméleti alapokat, amelyek a könyvtár rendjét meghatározzák és lehetővé teszik a könyvtári rendszer és a különböző könyvtártípusok főbb sajátosságainak megismerését ⇒ **ÁLTALÁNOS KÖNYVTÁRHASZNÁLATI ISMERETEK**;

- azoknak a dokumentumoknak (nyomtatott és nem nyomtatott ismerethordozóknak) a sajátosságait, belső szerkezetét és használatát, melyek az információkat tartalmazzák ⇒ **DOKUMENTUMISMERET**;

- azokat az eszközöket, melyek segítségével a dokumentumokat megtalálják és a bennük található információhoz eljutnak ⇒ **TÁJÉKOZTATÓ ESZKÖZÖK**, valamint

- azokat a technikákat, melyek segítségével az ismerethordozókat, információkat értékelni, szelektálni tudják és az új információkat meglévő ismeretrendszerükbe építve új szellemi termék előállítására is képessé válnak ⇒ **SZELLEMI MUNKA TECHNIKÁJA**.

Az előző (8–10.) táblázatokon a könyvtárhasználat tananyagának főbb témaköreit a befogadó tantárgyakon belül, évfolyamokra bontva részletesebben is láthatjuk az elsajátításukhoz szükséges óraszámmal együtt.

A Nemzeti alaptanterv ⇒ kerettantervek

A Nemzeti alaptantervben önálló rész műveltségi terület formájában és más műveltségterületek tanterveiben testet öltő *könyvtárhasználati követelmények és ismeretanyag együttesen jelentik a ma is érvényes és kiindulópontul szolgáló könyvtár-pedagógiai koncepciót*. Műfaji sajátosságaiból adódóan azonban nem határozott meg tantárgyakat, eszmei képzési időszakban gondolkozott és nem a hazai iskolarendszernek megfelelő szakaszokban, nem közölte az oktatási folyamat évekre bontott rendszerét és lazán kezelte a megvalósításhoz szükséges órakereteket. Az alaptanterv általános értelmezhetőségével túlságosan tág teret nyitott a tantervi minták kimunkálásához és a helyi tantervezéshez. Ezért kellett a NAT és a helyi tantervek közé egy olyan *köztes szabályozót, a kerettanterveket* beiktatni, amelyek a NAT előremutató szemléletét, műveltség tartalmait a helyi tantervező gyakorlat számára egyértelművé teszik. A tantervfejlesztés így egységesebbé és kontrollálhatóbbá válhat.

A kerettantervek előtt kidolgozott mintatantervek, a helyi tantervek és ezek gyakorlati megvalósításának tapasztalatai, valamint a közben megjelentetett új tankönyvek, feladatgyűjtemények, munkafüzetek és egyéb módszertani segédletek alkalmazásának tanulságai hozzájárultak ahhoz, hogy a könyvtár-pedagógia ma általánosítható tantervi koncepcióval, a gyakorlat számára megvalósítható tantervszerkezeti modellel rendelkezik.

A különböző műhelyekben született több tucat könyvtárhasználati tanterv és a globális tantervek részeként megjelenő könyvtári programok közös koncepcionális jellemzői alapján ma már egyértelmű tényként állapítható meg, hogy a NAT alapján megfogalmazott *könyvtárhasználati program éppúgy tudatos tervezést igényel, mint bármelyik hagyományos tantárgy*. Olyan évfolyamokra bontott könyvtárhasználati tematikára van szükség, amely a szakterület és a pedagógia logikája szerint építkezik és az elméleti–fogalmi megalapozáshoz valamint a megszerzett alapismeretek szaktárgyi alkalmazásához, továbbfejlesztéséhez egyaránt vezérfonalként szolgálhat.

Könyvtárhasználat a kerettantervekben

A szakterület konszenzusa alapján kimunkált kerettantervi program alapján többé nem lehet kétséges a könyvtárhasználat státusza és tantervi beépülésének módja, sem megtanításának minimális órakerete.

A kerettantervek strukturális elemei tartalmazzák a könyvtár használatára vonatkozó elvi és konkrét, gyakorlati útmutatásokat. Ezek jelentik meg a könyvtárhasználatnak azokat a pedagógiai szempontból előremutató tulajdonságait, melyek – többek között – az iskolát az ismeretközpontú oktatási modelltől egyre inkább elmozdíthatják a tevékenységközpontú, fejlesztő pedagógia irányába.

A tantárgyi tevékenységek rendszerében megtalálhatók az önálló tanulást, információfeldolgozást szolgáló munkaformák (gyűjtőmunka, kiselőadás készítése, különböző forrásokból nyert információk összehasonlítása stb.), melyekben a könyvtári források, eszközök, a velük végzett műveletek meghatározó szerepet töltenek be.

A könyvtárhasználat kerettantervi státusza és tantervi beépülése

A könyvtárhasználat eszköztudás, amely tudatosan megtervezett pedagógiai folyamat eredményeként fejleszthető a kerettantervben meghatározott szintre. Státuszát *önálló követelményekkel, tartalommal rendelkező tantárgyi részterületként és tantárgyközi nevelési feladatként* definiálja a kerettanterv.

A könyvtárhasználat a kerettantervben kétféleképpen jelenik meg (28)

1. *Alapozó ismeretek formájában*: az informatikában és a magyar nyelvben található ill. az osztályfőnöki foglalkozások programjában lehetséges könyvtárhasználoi célismeretek és műveletek követelményei biztosítják a *minden tantárgyban közös alapvető tudás* fokozatos és biztos elsajátítását (részletesebben ld. a 8–10. táblázatban).

- A könyvtárhasználat helyét a NAT az informatikán belül jelöli ki a számítástechnikával együtt. A két ismeretterület sokoldalú összefüggései alapján a *kerettantervekben az informatika tantárgy* cél- és követelményrendszerén belül található meg a könyvtárról – mint működő egészből –, valamint a tájékoztatás eszközeiről és a dokumentumtípusokról szóló tudnivalók évi 3–5 órában.

- A dokumentumokról és a bennük lévő információk feldolgozásáról a *magyar nyelv keretében* tanulhatnak évi 4–5 órakeretben a tanulók úgy, hogy közvetlen kapcsolat lehet a befogadó tantárgy és a beillesztett ismeretek között. Mivel az információfeldolgozás valamint az új információ létrehozása kommunikációs tevékenység – szövegértés illetve szövegalkotás –, természetesen illeszkedik az anyanyelvi oktatásba.

- Nem szabályozta a kerettanterv az *osztályfőnöki nevelés programját*. Mivel helyi szinten kell kialakítani a foglalkozások tematikáját, a fentiekben idézett módszertani segédlet (29) javaslatokat fogalmazott meg arra vonatkozóan, hogy az *osztályfőnöki nevelés programjába milyen témakörök építhetők be* a könyvtárra épülő tanulási, önművelési szokások megalapozásával, fejlesztésével, az iskola könyvtári környezetének tapasztalati megismerésével kapcsolatban. További lehetőségeket jelent a pályaaorientációt ill. a választott életút-pálya alaposabb megismerését szolgáló szakirányú intézmények (pl. szakkönyvtárak) és a szakmai tájékozódást segítő források igénybe vételét, használatát segítő foglalkozások megtervezése.

2. *Keresztantervként*, vagyis minden tantárgyban megjelenő követelményként is beépült a könyvtárhasználat a kerettantervekbe ahhoz, hogy a tanulók könyvtárra alapozott ismeretszerző tevékenysége valóban készség szintre fejlődjék (63. oldal, 11. táblázat).

A befogadó tárgyakban megszerzett tudás alkalmazása ugyanis csak akkor emelkedhet a képesség szintjére, ha *tantárgyközi ismeretként él tovább*, tehát ha minden szaktárgy gyakorlatába beépülnek azok a feladatok, tanulói tevékenységek, melyek a könyvtárra, forrásokra alapozott önálló ismeretszerzés és információfeldolgozás elsajátítását eredményezik. A kerettantervek könyvtár-pedagógiai koncepciójában jelentős szerepet kapott a különböző szaktárgyak arra alkalmas tartalmainak könyvtárra alapozott elsajátítása. *Ez azt jelenti, hogy a két befogadó tantárgyban elsajátított használoi alaptudást a különböző tantárgyaknak ki kell egészíteniük sajátos segédleteik megismertetésével és a megszerzett ismereteket egyre szélesedő, mélyülő formában kell alkalmazniuk a tantárgyi ismeretfeldolgozás, problémamegoldás során.*

A helyi tantervkészítés során tehát gondolni kell arra, hogy minden tantárgy programjába beépüljenek a könyvtárra vonatkozó ismeret és tevékenység jellegű követelmények és a

megvalósításukhoz szükséges ismeretforrások, valamint a tanuló teljesítmény minősítésében is helyet kapjon a könyvtárra alapozott munka értékelése.

5.3. Könyvtárhasználat a helyi pedagógiai programban

A NAT és a kerettantervek közvetlenül nem alkalmazhatók a gyakorlatban, csupán a helyi tanterveken keresztül juthatnak érvényre és szabályozhatják az intézmények munkáját.

A kerettantervekben is csak általános útmutatások jelenhetnek meg az egyes iskolatípusokra vonatkozó pedagógiai–képzési célokkal, feladatokkal kapcsolatban. Az így megadott kereteket a közoktatási intézmények a saját koncepciójuknak, céljaiknak, egyedi körülményeiknek megfelelő kiegészítésekkel, adaptációval tudják a helyi gyakorlathoz illeszteni.

A helyi tantervkészítés előtt az iskolának pedagógiai hitvallása, koncepciója alapján meg kell határozni a nevelési programjában azokat a célokat, prioritásokat, melyeket az oktatási folyamatban meg akar valósítani. Ezek hitelességének feltétele az intézmény jellemzőinek, képzési profiljának, nevelési, módszertani elveinek meghatározása, tárgyi feltételeinek, hagyományainak, az iskola kapcsolatrendszerének feltárása ill. a vállalt feladatokhoz szükséges fejlesztések számbavétele. Ezzel összefüggésben érdemes átgondolni a könyvtári eszközrendszernek a pedagógiai folyamatokban játszott szerepét, lehetőségeit.

Fontos, hogy a programok utaljanak a könyvtár szerepére az intézmény kiemelt nevelési feladataiban (például az ismeretelsajátítás, tanulás, önművelés, kommunikáció témakörében) vagy a tanulókkal való differenciált foglalkozás (tehetséggondozás, felzárkóztatás, magatartási problémákkal küszködő tanulók beilleszkedése) megoldásában. A nevelési program új elemeihez (minőségbiztosítási rendszer, mérésértékelés és a pedagógiai feladatok megvalósításához szükséges tárgyi feltételek, eszközök és felszerelések számbavétele és megtervezése) a könyvtár területén is meg kell találni a szükséges kapcsolódási pontokat.

Nem mindegy, hogy egy kis általános iskola, egy nyolcosztályos belkerületi gimnázium, egy nevelőotthon vagy éppenséggel egy nagy szakközépiskola könyvtáráról van szó. De az sem mellékes, hogy az iskolába a tanulás iránt motivált családi környezetből érkeznek a tanulók vagy szociális, kulturális hátrányokkal, amit az intézménynek kell kompenzálnia, enyhítenie. Ilyen esetekben a könyvtár sajátos eszközeivel, szabad légkörével, a személyiségre ható tevékenységeivel hozzájárulhat a tanulókkal való differenciált foglalkozáshoz, felzárkózási esélyeik javításához.

A pedagógiai programban a tartalmi munkához szükséges könyvtári ellátás nélkülözhetetlen személyi és tárgyi feltételeit (elhelyezés, állomány, felszerelés) és a megvalósítás ütemét is meg kell határozni ahhoz, hogy az intézmény fenntartója megtervezhesse, biztosíthassa a fejlesztéshez szükséges anyagi eszközöket. Ha a nevelési programban jelen van az iskolai könyvtár mint nevelési tényező, fontos eszköztár, akkor valószínű, hogy a kerettantervekben meghatározott könyvtárhasználati elemek az adott intézmény pedagógiai alapelveinek megfelelő formában, a helyi gyakorlathoz szükséges kiegészítésekkel, mélységben és alkalmazási lehetőségekkel kerülhetnek a helyi tantervekbe.

Helyi tanterv \Rightarrow tanítási–tanulási program \Rightarrow tanítási óra

A kerettantervek egyértelműen meghatározták a könyvtárhasználati alapismeretek elhelyezését a befogadó tantárgyak programjában, ennek eldöntése többé nem a nevelőtestüle-

tek helyi megállapodásán múlik. Az intézmények feladata viszont az, hogy a kerettantervekben előírt követelményeket értelmezzék, saját szükségleteiknek, könyvtár-pedagógiai elképzeléseinek megfelelően továbbbáptítsák, esetleg újabb szakmai tartalmakkal, tevékenységekkel, gyakorlati alkalmazásokkal egészítsék ki. Ebben a fázisban kell eldönteni, hogy a kerettantervek követelményeihez elegendő-e a két befogadó tárgyban javasolt minimális órakeret (30) vagy az iskola további tanórákat kíván szentelni a szabadon tervezhető vagy szabadon felhasználható órakeretből a tanulók ismeretszerzési, információhasználati, tanulási képességeinek fejlesztésére.

A helyi tantervek megalkotásánál ki kell térni azokra a törvény által előírt és a szakma által javasolt tartalmi elemekre is, amelyek nem a kerettantervek, hanem az intézmények saját hatáskörében határozhatók meg. Ilyen elemek például a fejlesztendő készségek és a tanulói tevékenységek helyi súlypontozása, kiegészítése, a kötelező és kiegészítő tananyag meghatározása, a tanulói teljesítmény értékelési módjának meghatározása, a tantárgyi program megvalósításához szükséges globális pedagógiai módszerek, források és egyéb taneszközök megnevezése.

Megvalósulásához szakszerűen megalapozott pedagógiai szemlélet és jól szervezett tevékenység szükséges. A szervezés és a szemlélet alakítása az iskola pedagógiai vezetésén múlik. Az ismeretek szaktárgyi alkalmazása a munkaközösségek alkotó együttműködésének, módszergazdagságának függvénye, s hogy a munkaközösségek munkája ezzel a lehetőséggel gazdagodjék, az a szakmailag és pedagógiailag jól képzett és az ügy iránt elkötelezett könyvtárostanárra dől. *El kell készítenie saját tanulási–tanítási programját, hogy az beépülhessen az oktatás egészébe.*

A *tanítási–tanulási program* a tananyagot órákra bontva tartalmazza, meghatározza a tananyag fogalmait és a fogalmak összefüggéseit, a tananyag elsajátításához szükséges tanulói tevékenységeket, módszereket, taneszközöket, az ismeretsajátítás során fejlesztendő képességeket, a tanulói teljesítmény értékelésének módját, a továbbhaladás feltételeit. Az adott tanóra tananyagának helyét is meg kell jelölni a tudásszerzés folyamatában. Tehát fontos, hogy az adott tudáselem hogyan kapcsolódik a már megtanultakhoz ill. más ismeretterületekkel milyen koncentrációs lehetőségei vannak. A tananyag feldolgozásának ilyen részletességű és mélységű programja már az órajegyzőkönyv elkészítéséhez ill. a tanítási óra megtartásához is közvetlen fogódzókat jelent.

Ezt a módszert alkalmazva felvetődhet az a probléma, hogy bonyolult fogalmak is megjelennek a képzés viszonylag alacsony szintjén. Ilyenkor kell érvényesíteni a tananyagnak azt a sajátosságát, hogy *részben lineárisan, részben spirálisan építkezik*, vagyis elemei egymás után, logikus sorrendet követve jelennek meg, de adott pontokon visszatérnek, hogy gazdagabb tartalommal telítődjenek. Így alakul ki az elméleti tudás, amelyet a gyakorlatban alkalmazva a tanulásmódszertant gazdagíthatjuk.

Könyvtárhasználat a szaktárgyi tanulási–tanítási programokban

A következő lépésben elemezni kell a többi tantárgy kerettanterveit és a helyi tantárgyi programokat olyan szempontból, hogy mit fogalmaznak meg általános követelményként, mit jelenítenek meg az egyes évfolyamokon a tanulói tevékenységek, a tananyagtartalom területén és a továbbhaladás feltételeként, milyenek a tanulók teljesítményének mérési–értékelési szempontjai és milyen taneszközöket, ismeretforrásokat igényelnek a tantervek megvalósításához.

Az így feltárt lehetőségek birtokában érdemes kapcsolatba lépni a különböző munkakö-zösségekkel illetve egyes kollégákkal, felhívni a figyelmüket arra, hogy a tanulói feladatok között bátran tervezhetnek önálló ismeretszerzésen, könyvtárhasználaton alapulókat, mert az adott évfolyam rendelkezik a megoldásukhoz szükséges tudással. Javasolni lehet azt is, hogy ha egyes tananyagrészek lehetővé teszik, akkor a könyvtárnak a szaktárgyakhoz kapcsolódó állományrészét használtatva, a szaktárgy alapjául szolgáló tudomány segéd-könyveit bemutatva tartsanak órát a könyvtárban.

Ez a tervező tevékenység a könyvtárostánár és a szaktanárok szoros együttműködésével valósítható meg.

5.4. Könyvtárhasználat a gyakorlatban

Óratípusok

A könyvtárhasználati órák során felhalmozódott tapasztalatok alapján nagyjából kirajzo-lódnak az óratípus jellemző didaktikai–módszertani sajátosságai. Mielőtt azonban szót ej-tenénk erről, tisztázni kell a könyvtárban, a könyvtár eszközeivel megtartható órák alapvető típusait:

Könyvtárbemutató óra: a helyi tantervben szereplő vagy a tanítást követő foglalkozás, amelynek keretében az adott könyvtár (iskolai könyvtár vagy más könyvtárak) használati szabályaival, szolgáltatásaival, gyűjteményi rendjével, tájékoztató apparátusának főbb jel-lemzőivel komplex módon ismerkednek meg az iskola tanulói, nevelői. Különösen fontos szerepe van ennek a foglalkozástípusnak az iskolába lépő, új képzési szakaszt kezdő vagy iskolát váltó tanulócsoporthoz esetében (gondoljunk például arra, amikor a középiskolába lépő diákokat vezeti be a könyvtárostánár az új könyvtár rendjébe, használatába). Az iskolán kívüli közkönyvtárak (vagy később a szakkönyvtárakat, a nemzeti könyvtár) megismerését célzó látogatások alkalmával is hasonló foglalkozástípusról beszélhetünk.

Könyvtárhasználati (más néven könyvtárismereti) óra: a tantervek által előírt, kötelező órák, melyek keretében a tanulók elsajátítják a könyvtárra, dokumentumokra, tájékoztató eszközökre vonatkozó alapvető használati ismereteket, az információk feldolgozását szol-galó technikákat, műveleteket. A könyvtárhasználati tananyag ezeken a foglalkozásokon célismeretként jelenik meg.

Könyvtárra épülő szaktárgyi óra: olyan szaktárgyi órák, amelyeknek célja, hogy az adott tanegységet, témakört a könyvtár eszközeinek és ismerethordozóinak komplex felhasználásával dolgoztassa fel a tanulókkal. Fontos, hogy a szaktárgyi ismeretanyag feldolgozása közben a tanulók alkalmazzák a megszerzett használati tudást és a szaktárgyi forrásokra, tájékozódásra vonatkozó ismereteiket, tapasztalataikat tovább bővítsék. Az ilyen típusú órákon elsősorban a könyvtárismeret eszközként való alkalmazása a jellemző és az egyes fázisaiban kerülhet sor a meglévő könyvtárhasználati tudás kiegészítésére. A szaktárgyi órákat ilyen módon a szakos tanár vezeti, de az óra egy-egy fázisában a könyvtárostánár is szerepet kaphat. A munkáltató jellegű órák esetében a kettős óravezetés is célszerű megoldás lehet.

Többkönyvű vagy multimédiás óra: olyan óratípus, melyek célja, hogy a szaktárgyi ismerethordozók használatába vezesse be a tanulókat vagy a forrásokkal való önálló mun-kálkodásra ösztönözzön. Megtartására a könyvtári környezet a legalkalmasabb, de meg-oldható a szaktanteremben vagy a multimédia teremben is, ha biztosíthatók az órához szükséges források a munkáltatáshoz szükséges példányszámban.

A tanítást követő könyvtári foglalkozások: az iskola pedagógiai programjához kötődő szakköri, felzárkóztató, tehetséggondozást, tanulmányi versenyekre való felkészítést, a tanulók olvasóvá nevelését, általános művelődését szolgáló foglalkozások vagy az iskola életével, történetével, társadalmi vagy családi ünnepekkel összefüggő programok, amelyek előkészítéséhez, megtartásához nélkülözhetetlenek a könyvtár eszközei. Ezeknek a foglalkozásoknak a megtartására – tartalmuktól, dokumentum szükségletüktől függően – az iskolán kívüli könyvtárakban is sor kerülhet.

Ki tanítsa a könyvtárhasználatot?

A könyvtár-informatikai alapismeretek megtanítása a könyvtárostánár kompetenciájába tartozik, hiszen ő rendelkezik azokkal az ismeretekkel, amelyek birtokában ez a feladat elvégezhető. Más a helyzet a különböző szaktárgyi órák könyvtári megtartásával. Ebben az esetben meghatározott tantárgyi ismeretkör könyvtári forrásainak megkereséséről és feldolgozásáról van szó, vagyis alkalmaztatni kell a már megtanult könyvtárismeretet. Itt kell belépniük a szaktanároknak, akik saját ismeretkörük belső logikáját, sajátos nyelvi világát másoknál jobban ismerik, így az információfeldolgozás sajátosságait, praktikumát ők tudják megtanítani az oktatás mindennapi gyakorlatában olyan feladatokkal, amelyek megoldása igényli a könyvtárostánár által nyújtott ismereteket és a szaktárgyi tudás bővítésére szolgálnak. *A használói képzés tehát nem egyedül és kizárólagosan a könyvtárostánár feladata; a nevelési feladat megvalósításáért az egész nevelőtestület felelős.* A közös tervező és szervező munkát azonban jó, ha a könyvtárostánár irányítja, koordinálja, hiszen ő ennek a területnek a felelős gazdája.

Óraszervezés, módszerek

A könyvtárhasználatra épülő szaktárgyi órákon a hagyományos órától eltérő módon szerez ismereteket a tanuló. Az ismeretek passzív befogadása helyett a tudás önálló elsajátításának módját, technikáit tanulja meg. Eközben olyan feladattípusokkal, tevékenységi formákkal találkozhat, amelyek sokoldalúan fejleszthetik személyiségét. A könyvtár bármely tantárgy, ismeretterület keretében felmerülő probléma megoldásához eszközt, módszert kínál, segítve ezzel a tanulók, kommunikációs képességeinek fejlesztését, hatékony tanulási, önművelési szokásaik kialakítását.

A könyvtárra alapozott ismeretszerzés nemcsak a tantárgyak belső összefüggéseinek feltárására, a mindennapi jelenségek szaktárgyi magyarázatára ad lehetőséget, hanem elősegíti a különböző tantárgyak kapcsolatának bemutatását is. *A könyvtár állománya a tudományok egészét, teljességét testesíti meg,* ezzel teret enged a tantárgyak közötti szabad asszociációknak, hozzájárul a tanulók egységes világmésképe kialakításához. Különösen alkalmas a könyvtári munka megszervezésére az ún. *projekt módszer*, amely egy-egy nagyobb, több tantárgyat érintő témakör (például kisebbségi kérdés, EU-csatlakozás vagy a környezetvédelem aktuális problémái stb.) hosszabb időt igénylő feldolgozását jelenti.

Elvileg bármilyen típusú óra megszervezhető könyvtárhasználatással. Lehet új témakört bevezető, egy-egy korszak komplex bemutatását, egy-egy probléma mélyebb feldolgozását igénylő óra, de elképzelhető egy-egy történelmi vagy politikai eseményről szóló eltérő vélemények egybevetése, a természettudósok életrajzának feldolgozása vagy egy-egy motívum, téma különböző művészeti ágakban való megjelenésének összehasonlítása stb. Általában hatékonyak, figyelemfelkeltőek a *problémahelyzetből indított órák*.

Lényeges követelmény, hogy a könyvtári óra beépüljön a tantárgyi ismeretsajátítás folyamatába: a szaktanárnak ezért tudnia kell, hogy milyen könyvtárhasználati tudásra építhet, mennyire tájékozottak a tanulók a szaktárgyi források között. Fontos, hogy az óra előkészítése során a témakör részekre és műveletekre bontásával megtervezze a csoportban vagy a párban végezhető munkáltatás fázisait.

A könyvtárban alkalmazható és a tanulók életkorának megfelelő feladattípusok és tevékenységek közül az általános iskola záró szakaszán (7–8. évfolyamon) az adott forrással megoldható egylépcsős feladatokon kívül egyre nagyobb teret kaphat a tematikus keresés, a könyvtári tájékoztató eszközökkel végzett gyűjtőmunka, a téma és a feladat szempontjából használható dokumentumok kiválasztása, a több forrásból nyert ismeretek önálló feldolgozása és a feladat megoldásáról beszámoló készítése. Azt is tudnia kell a szakos pedagógusnak, hogy az adott témák feldolgozásához milyen források használhatók fel ill. ezek elegendő példányban rendelkezésre állnak-e a könyvtárban. Alapvető követelmény, hogy az óra meghatározott fázisában a tanulók be tudjanak számolni elvégzett feladataikról és az újonnan megszerzett ismereteik összegezésére, rendszerbe foglalására, valamint a csoportok munkájának értékelésére is sor kerüljön.

A szaktárgyi órák előkészítése során a szaktanár és a könyvtárostánár együttműködésére van szükség a tervező munka alábbi területein

- a meglévő könyvtárhasználati tudás számbavétele,
- a feldolgozandó téma forrásainak kiválasztása,
- a forrásokkal végzett tevékenységek és feladattípusok megbeszélése,
- és az óravezetés során megvalósítandó munkamegosztás.

A koordinációs tevékenység sikeréhez nagyban hozzájárulhat az a felismerés, hogy nem a szaktárgytól idegen ismeretekről van szó, hanem olyan eszköz, módszer alkalmazásáról, amely motiválhatja, hatékonyabbá teheti a tanulási–tanítási folyamatot.

Bár a pedagógiai gyakorlatban a könyvtárhasználat tanítása, alkalmazása a szaktár-
gyakban nem ismeretlen, olyan területről van szó, mely nem rendelkezik kiforrott elméleti és gyakorlati hagyománnyal. Ezért feltétlenül szükség van arra, hogy közös tervezési munka és a megtartott óra elemzése, értékelése során kiderüljön, hogy olyan törekvésről van szó, amely valóságos szükségleteknek igyekszik megfelelni, amely alkalmas arra, hogy az eddigi gyakorlatból leszűrt tapasztalatokat felhasználó követelmény- és tananyagrendszert a gyakorlatban minél alkalmazhatóbbá és hasznosabbá tegye. A tervező, előkészítő munkát nagymértékben elősegíthetik, megkönnyíthetik a szakmai folyóiratokban (Könyv és Nevelés, Könyvtárhasználat stb.) közreadott órajegyzőkönyvek, önálló kötetben megjelent óraleírás gyűjtemények.

Könyvtárhasználat a tanítási órán kívül

Az iskolai könyvtár nemcsak a tanórák keretében ad lehetőséget az önálló ismeretszerzés elsajátítására, gyakorlására, az önművelésre, hanem a tanítást követően is helyet ad a szakkörök, tanulmányi versenyekre felkészítő foglalkozások és egyéb könyvtári eszközök-re épülő csoportos és egyéni tevékenységek számára. Közvetve vagy közvetlenül elősegíti az intézmény pedagógiai programjában megfogalmazott nevelési célok megvalósítását.

Szolgáltatásai az iskola egész tevékenységét átfogják. A tehetséggondozás, felzárkóztatás, olvasásfejlesztés könyvtári támogatása éppúgy illetékességi körébe tartozik, mint egy tanulmányi kirándulást előkészítését, az iskolaújság megszerkesztését vagy egy kiál-

lítás megrendezését szolgáló tájékozódás, gyűjtőmunka segítése. Szolgáltatásai szinte az iskolai élet minden területén jelentős hozzáadott értéket, minőségi többletet jelentenek.

A könyvtárban végzett tevékenységek többsége (gyűjtőmunka, adatkeresés, projekt-munka, tallózó tájékozódás, élményszerző olvasás stb.) a képességek, készségek komplex fejlesztését szolgálja. A tanulók intellektuális, kognitív fejlesztésén túl hangsúlyoznunk kell a könyvtári tevékenységekben rejlő teljes személyiségre irányuló hatásokat, a szocializáció, az értékorientáció, a pozitív normakövetés lehetőségeit.

Iskolai könyvtártól más könyvtártípusokhoz vezet az út

Kisiskolás kortól tantervi követelmény, hogy az iskolai könyvtár rendszeres használatán túl a tanuló fokozatosan megismerkedjen iskolán kívüli könyvtárakkal, hogy az iskolában megszerzett használói tapasztalatait, tudását más könyvtárakban is hasznosítani tudja. Mindenekelőtt a nyilvános lakóhelyi könyvtárak gyermek- majd felnőtt könyvtára jelenthet elérhető tapasztalati forrást, gyakorló terepet. Majd a középiskolások megismerkednek a nemzeti könyvtár, az országos tudományos szerepkörű ill. szakkönyvtárak, a felsőoktatási könyvtárak főbb történeti, szolgáltatási jellemzőivel. Számukra különösen lényeges, hogy tudomást szerezzenek választott szakmájuk, szakterületük főbb intézményi forrásairól, továbbá képessé váljanak, tudatosan törekedjenek az érdeklődésüknek megfelelő, a tanulmányi és életviteli problémáik megoldásához szükséges könyvtár(típus) kiválasztására, használatára.

Fontos követelmény, hogy a különböző könyvtártípusok közvetett megismerésén túl látogatás, tanulmányi kirándulás formájában a tanulók közvetlenül is tapasztalatokat szerezzenek egy-egy nagyobb közkönyvtárban vagy országos tudományos könyvtárban. Egy-két jól előkészített látogatás jelentős mértékben hozzájárulhat a tanulók korszerű könyvtárképzés kialakításához, tartós motivációkat eredményezhet a későbbi könyvtárhasználathoz. Tapasztalataikon keresztül könnyebben megérthetik a különböző könyvtártípusok munkamegosztását, rendszerszerű működését, azt a nagyon fontos alapelvet, hogy egy adott könyvtár használatán keresztül el lehet jutni a többi könyvtár, a könyvtári rendszer szolgáltatásaihoz. Egy-két nagy múltú könyvtárunk történetének, könyvészeti ritkaságainak megismerésével a tanulók megérthetik a könyvtár jelentős művelődéstörténeti szerepét is. (31)

Könyvtári múltunk és a könyvtár-informatikai kultúránk tanulmányozása rendkívül összetett, változatos tevékenységek formájában valósulhat meg. A könyvtári ismeretköröknek megfelelően a megismerés különböző szintjei, fokozatai, tevékenységi formái javasolhatók. A használói képzés közvetett forrásainak (könyv, dia-, videofelvétel, multimédia-CD stb.) irányított és önálló feldolgozásától (kiselőadás, játékos rejtvényfejtés, szerepjáték stb.) a közvetlen tapasztalatszerzés tevékenységformáin (könyvtárlátogatás, könyvtári kutatómunka, tanulmányi versenyre való felkészülés, rendezvényeken való részvétel stb.) keresztül vezet az út a tudatos könyvtárválasztáshoz, a könyvtári szolgáltatások igényléséhez, a biztos használói magatartás kifejlődéséhez.

6. Helyzetkép és fejlesztési stratégia

Az eddigi fejezetekben bemutattuk az ezredforduló elvárásaihoz igazodó korszerű iskolai könyvtár modelljét, érzékeltetve, hogy az új kihívások fogadásához milyen változásokra van szükség a könyvtártípus szolgáltatási–működési struktúrájában és az ehhez elmaradhatatlan feltételeiben. Ma már nem szorul magyarázatra, hogy a helyi pedagógiai programokhoz szemléletváltásra, szakmódszertani felkészültségre, korszerű pedagógiai gyakorlatra van szükség, de azt is látnunk kell, hogy mindez megvalósíthatatlan a tanulási környezet átforgalmazása, ezen belül megfelelő kondíciókkal rendelkező, szolgáltató képes iskolai könyvtárak nélkül. A jelenleg többnyire még járulékos szerepkörben működő iskolai könyvtárak azonban szakmai–szolgáltatási szempontból megerősödve válhatnak csak a pedagógiai folyamatok meghatározó tényezőjévé, a mindennapi iskolai tanulás–tanítás gyakorlatába szervesülve hozhatnak létre minőségi többletet, hozzáadott értéket.

Az utóbbi évtizedben számszerű adatokkal is bizonyíthatóan megnövekedtek az iskolai könyvtárak iránti igények mind a tanulók, mind pedig a nevelők részéről. Bővültek az iskolai könyvtárak jogszabályban előírt feladatai. Az oktatási–nevelési intézmények kisebb hányadában az elvárásoknak megfelelően differenciálódtak szolgáltatásai, karakterisztikusabbá váltak az iskolai működési és feltételbeli sajátosságai.

Bár az iskolai könyvtárügy egyes területein időszakosan születtek pozitív döntések (állományfejlesztési kvóta, a személyi feltételek normaszabályozása, a működés szakszerű szabályozása, az eszközellátás normalizálása stb.), megvalósításuk nem elég következetes, a jogi és pénzügyi hozzáállás változásai nem tették lehetővé, hogy a kezdeményezések egymást erősítve egyirányú és komplex fejlesztési stratégiává váljanak.

A fejlesztés továbbra is főként helyi ügyvé vált; ott jöttek létre korszerű könyvtárak, ahol az iskolavezetés, a nevelőtestület, a fenntartói gondoskodás értékén becsülte és használta fel a könyvtárban rejlő pedagógiai lehetőségeket. Az iskolák többségében azonban sem a könyvtár jelentőségének felismerésében, sem a feltételek megteremtésében nem történtek lényeges elmozdulások. Ennek következtében az intézmények nagyobb hányadában a korszerű könyvtári modell meghonosításával, a könyvtár informatikai fejlesztésével egyidejűleg kell a szolgáltató képesség alapvető működési feltételeit megteremteni. Ennek ellenére az iskolák korszerű könyvtári ellátását nem új létesítmények létrehozásával kell megoldani, hanem az új feladatoknak, az új szolgáltatásoknak a meglévő könyvtári rendszerbe való beépítésével, a hagyományos és a korszerű eszközök és technikák komplementer összehangolásával. Így kaphatnak az új elemek igazi értelmes, életképes funkciókat, de egyúttal látnunk kell azt is, hogy a modernizáció visszahat a meglévő szervezetre és abban szükségesszerű változásokat idéz elő. A helyzet javítása érdekében az iskolai könyvtárak egyedi fejlesztési programjának körvonalazása mellett elodázhatatlanná válik a könyvtártípus átfogó, rendszerszerű fejlesztési stratégiájának megtervezése az intézményen belül és az iskolán kívül. A programból érdemes kiemelni néhány meghatározó tényezőt:

- Az iskolai könyvtárnak mindenekelőtt *a működtető iskola pedagógiai és informatikai rendszerében kell funkcionálisan megjelennie* ahhoz, hogy sajátos eszközeivel az iskola pedagógiai programjának megvalósítását, minőségi fejlesztését elő tudja segíteni.

- A szakterületnek ki kell dolgoznia *a korszerű iskolai könyvtár szolgáltatási–működési modelljét és normatív szabályozóit*, amely alapul szolgálhat az iskolai könyvtárak intézmé-

nyí és térségi fejlesztési programjának kidolgozásához, a további jogszabályok és az állami és önkormányzati finanszírozás támogatás megtervezéséhez.

- Az *iskolai könyvtárak személyi feltételeinek rendezése* az érvényben lévő törvényi szabályozás szerint. Ennek keretében a professzió megerősítésére van szükség a munkaidő, munkakör jogi rendezésével, az iskolai könyvtárosok életpálya modelljének kidolgozásával, valamint a szakmai alap- és továbbképzés rendszerszerűen egymásra épülő programjával.

- Az *iskolák folyamatos állományfejlesztésének jogi és finanszírozási biztosítása*. Megoldása kötött felhasználású kvóta útján képzelhető el vagy az előttünk járó országok gyakorlatát követve a mindenkor iskolai költségvetés meghatározott részének (világszerte 1–1,5%) könyvtári célú felhasználásának garanciáival.

- A térségi oktatásfejlesztő program részeként is át kell gondolni az adott körzet iskolai könyvtárainak összehangolt korszerűsítését. Ennek keretében célszerű olyan „referencia könyvtárak” létrehozása, amelyek kiemelt fenntartói és szakmai támogatással a vonzáskörzet számára bemutatnák az iskolai könyvtár legelőnyösebb tulajdonságait, pedagógiai hasznosításának sokoldalú lehetőségeit. Ezekre az intézményekre épülhetne a könyvtári és más szakmai munkaközösségek továbbképző, szemléltetőmunka tevékenysége.

- A térségi fejlesztések tervezése során érdemes átgondolni a *központi ellátórendszerek létrehozásának lehetőségeit*. Ennek keretében az iskolai könyvtárak pedagógiai szolgáltató intézményekkel, referencia könyvtárakkal vagy lakóhelyi nyilvános könyvtárakkal ellátási kapcsolatba kerülve állományfejlesztési, szakmai munkájukhoz elérhető szolgáltatásokat kaphatnának; ez a jelenleginél jóval kiegyenlítettebb forrásmegosztást, forráshasznosítást tenne lehetővé.

- Az iskolai könyvtár, mint kisméretű könyvtár egyre kevésbé elégedhet meg a saját gyűjteményével, az *internet korában nem rendezkedhet be önállóságra*. Rá van utalva a szakkönyvtárak, közkönyvtárak, dokumentációs intézmények közvetlenül is hasznosítható forrásaira, Országos Dokumentumellátó Rendszer (ODR) szolgáltatásaira.

- Az *iskolai könyvtárak kiemelt informatikai programja* megkönnyítené a központi ellátórendszerek létrehozását, működtetését, közös adatbázisok kiépítését; az internet-hozzáféréssel pedig lehetővé válna az iskolai könyvtáraknak a könyvtári információrendszerbe való beépülése, mindenekelőtt az ODR szolgáltatáshoz való hozzáférése.

- A fejlesztési stratégia különböző szintjeinek kidolgozása összehangolása és megvalósítása a megyei, regionális és országos szolgáltató, koordináló intézmények megerősítésével (pedagógiai intézetek, OKI, OKÉV, Kiss Árpád OKSZI, OPKM) és a kutatási fejlesztési feladatok kiemelt állami támogatásával oldható meg.

MELLÉKLETEK

1. AZ ISKOLAI KÖNYVTÁRRÁ VONATKOZÓ JOGSZABÁLYOK

- 1.1. A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény (és a későbbi módosításai)
- 1.2. A Munka törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény (és későbbi módosításai)
- 1.3. 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról (és módosításai 1996-ban és 1999-ben)
- 1.4. A 130/1995. (X. 26.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról
- 1.5. A 63/2000. (V. 5.) Korm. rendelet a 130/1995. (X. 26.) Korm. rendelet módosításáról
- 1.6. Az 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
- 1.7. A 277/1997. (XII. 22.) Korm. rendelet a továbbképzésről és annak 185/1999. (XII. 13.) Korm. rendelet módosítása
- 1.8. A Magyar Köztársaság 2001–2002. évi költségvetéséről szóló XXXIII. törvény (a Magyar Közlöny 2000/128. száma)
- 1.9. A 45/2000. (IV. 7.) Korm. rendelet a könyvtári dokumentumok beszerzése esetén igénybe vehető általános forgalmi adó visszatérítési támogatásról
- 1.10. A 2001. évi XXXVII. törvény a tankönyvpiac rendjéről (Oktatási Közlöny, 2001. 22. szám)

* * *

1.1. A kulturális miniszter és a pénzügyminiszter 3/1975. (VIII. 17.) KM–PM sz. együttes rendelete a könyvtári állomány ellenőrzéséről (feltározásáról) és az állományból történő tör-
lésről szóló szabályzat kiadásáról

1.2. A kulturális miniszter és a pénzügyminiszter együttes irányelve a 3/1975. (VIII. 17.)
KM–PM sz. együttes rendelettel megállapított szabályzattal kapcsolatos kérdésekről

1.3. A 6/1994. (IV. 13.) MKM sz. rendelet a szakértői tevékenységről

1.4. A 10/1994. (V. 13.) MKM sz. rendelet a pedagógiai–szakmai szolgáltatásokat ellátó
intézményekről és pedagógiai–szakmai szolgáltatásokban való közreműködés feltételeiről

1.5. A 25/1998. (VI. 9.) MKM sz. rendelet a pedagógiai–szakmai szolgáltatásokat ellátó
intézményekről és a pedagógiai–szakmai szolgáltatásokban való közreműködés feltételei-
ről szóló 10/1994. (V. 13.) MKM sz. rendelet módosításáról

1.6. Az 5/1998. (II. 18.) MKM sz. rendelet a tankönyvvé nyilvánítás, a tankönyvtámoga-
tás, valamint az iskolai tankönyvellátás rendjéről

1.7. A 11/1994. (VI. 8.) MKM sz. rendelet a nevelési–oktatási intézmények működéséről

1.8. A 16/1998. (IV. 8.) MKM sz. rendelet a nevelési–oktatási intézmények működéséről
szóló 11/1994. (VI. 8.) MKM sz. rendelet módosításáról

1.9. Az 1/1998. (VII. 24.) OM sz. rendelet a nevelési–oktatási intézmények működéséről
szóló 11/1994. (VI. 8.) MKM sz. rendelet módosításáról

1.10. A 41/1999. (X. 13.) OM sz. rendelet a pedagógus szakvizsga képesítési követel-
ményeiről

1.11. A 42/1999. (X. 13.) OM sz. rendelet az Országos szakértői és Országos vizsgáz-
tatási névjegyzékről és a szakértői tevékenységről

1.12. A 28/2000. (IX. 21.) rendelet a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról

1.13. A 18/2000. (XII. 18) NKÖM sz. rendelet a kulturális szakértők működésének engedélyezéséről és a szakértői névjegyzék vezetéséről

1.14. A 14/2001. (VII. 5.) NKÖM sz. rendelet a könyvtári szakfelügyeletről

1.15. Az MKM tájékoztatója a funkcionális taneszköz jegyzékről. Ajánlás a taneszköz fejlesztéshez. Művelődési Közlöny, 1998. jan. 23.

2. HIVATKOZÁSOK

1. Pedagógiai lexikon. Főszerk. Báthory Zoltán, Falus Iván. 2. köt. Bp., Keraban Kiadó, 1997. 95–97. p.

2. Carrol, Frances Laverne: Guidelines for school libraries. (Irányelvek az iskolai könyvtárak részére.) The Hague, 1990. IFLA Section of School Libraries. 39. (IFLA Professional Reports, No. 20.) Magyarul olvasható: Dán Krisztina – Tóth Gyula: Könyvtár az iskolában. Hazai és nemzetközi áttekintés. Szerk. Balogh László. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1995. 255 p. (Bárczy István Könyvtár 2.) 177–206. p.

3. Az IFLA és az UNESCO közös iskolai könyvtári nyilatkozata. (Ford. Celler Zsuzsanna.) In: Könyvtári Levelezőlap, 2000. 4. sz. 4–6. p.

4. Dán Krisztina: Az iskolai könyvtár új modellje. In: Budapesti Nevelő, 1999. 4. sz. 66. p.

5. Csapodi Csaba – Tóth András – Vértessy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp., Gondolat, 1987. 97. p.

6. Mészáros István: Iskolai könyvtárak a magyar neveléstörténetben. In: Könyvtárhasználat, 1–2. sz. 1994. 7. p.

7. Poráczky Rozália: Szemelvények Erdély iskolai könyvtártörténetéből. In: Könyvtárhasználat, 3. évf. 1996. 2. szám 16–24. p.

8. Szentmihályi János: Az iskolai könyvtár mint a nevelés eszköze. In: Köznevelés, 1949. 659–661. p.

9. Nevelői könyvtárak alapjegyzéke az általános és középiskolák számára. Bp. OPK, 1960. 63 p. Ifjúsági könyvtárak alapjegyzéke. Bp., OPK, 1960. 35 p.

10. Kiss Árpád: Az iskolareform és az iskolai könyvtárak fejlesztése. In: Iskolai Könyvtárak Tájékoztatója, 17. sz. 1963. 3–6. p.

11. Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására. Művelődési Közlöny, 1971. 24. sz.

12. 203/1986. (Műv. Közl. 24.) MM sz. Útmutató az iskolai könyvtárak fejlesztéséről. In: Művelődési Közlöny, 30. évf., 24. sz. 1987. febr. 10. 1357–1364. p.

13. Dán Krisztina – Tóth Gyula: Könyvtár az iskolában. Hazai és nemzetközi áttekintés. Szerk. Balogh László. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1995. 255 p. (Bárczy István Könyvtár 2.) 179 p.

14. l. m. 209. p.

15. School library service

16. Information skills in the secondary curriculum. Ed. by Michael Marland, Schools Council Publications, London, 1981. 62. (Magyarul: a 13. sz. hivatkozott mű 222–225. p.

17. 13. sz. hivatkozott mű 151. p.

18. 13. sz. hivatkozott mű 133. p.

19. School Libraries: Steps in the Right Direction. Guidelines for a School Library Resource Centre. (Iskolai könyvtárak: lépések megfelelő irányba. Irányelvek az iskolai könyvtári forrásközpontok számára.) London, SLA, 1989. 17 p. (Magyarul: a 12. sz. hivatkozott mű 207–218. p.)

20. 3. sz. hivatkozott mű

21. 2. sz. hivatkozott mű

22. 3. sz. hivatkozott mű

23. 4. sz. hivatkozott mű

24. Tóth Gyula: Az iskolai könyvtár. In: Könyvtárosok kézikönyve. 3. köt. A könyvtárak rendszere. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp., Osiris Kiadó, 2001. (Osiris kézikönyvek) 165. p.

25. Az 5.2. és az 5.3. pontban található részek a Bevezetés a könyvtárhasználat tanításába. Bp. FPI, 2001. című kiadvány első fejezetének (Dán Krisztina – Haralyi Ervinné: A könyvtárhasználat helye és szerepe a tantervekben és az oktatásban In: I.m. 12–32. p.) felhasználásával készültek.

26. Nemzeti alaptanterv (NAT). Bp., Művelődési és Köznevelési Minisztérium – Korona Kiadó, 1995. 208. p.

27. Az alapfokú nevelés–oktatás kerettantervei. Bp., Oktatási Minisztérium – Dinasztia Kiadó–ház Rt., 2000. 222. p.

28. Dán Krisztina – Haralyi Ervinné: Könyvtárhasználati ismeretek a kerettantervekben. (Módszertani segédlet) In: Kerettantervi segédlet a környezeti neveléshez, a könyvtárhasználatához és az egészségneveléshez. Bp., OM–Koncept–H., 2001. 95–136. p.

29. I. m. 99–100. p.

30. I. m. 104–105. p.

31. Budapesti tanterv. Ajánlások a helyismeret tanításához a fővárosi iskolák számára. Bp. FPI, 1998. 61 p. (Könyvtári fejezet: 15. p. 38–39. p.)

3. FELHASZNÁLT IRODALOM

BALOGH Mihály: Tanuló, tanár, könyv, könyvtár. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. 2. sz. 41–47. p.

BARICZNÉ Rózsa Mária: Iskolai könyvtárak fenntartása, működtetése. Zánka, Gyermekek és ifjúsági Centrum, 2000.

Bevezetés a könyvtárhasználat tanításába. Szerk. Dán Krisztina. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 2001. 374 p.

CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp. Gondolat, 1987. 541 p.

CSULÁK Mihály: Adalékok a magyar iskolai könyvtárak történetéhez a népiskolai törvény megalkotásától az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum létrehozásáig. In: Az OPKM évkönyve 1984. Bp. OPKM, 1984. 43–65. p.

DÁN Krisztina: Az iskolai könyvtár modellje. Konceptcionális alapelvek. In: Az iskolai könyvtár. Könyvtárostanárok kézikönyve. Szerk. Celler Zsuzsanna. 2. jav. kiad. Bp., OPKM, 1998. 27–54. p.

DÁN Krisztina: Az iskolai könyvtár új modellje. In: Budapesti Nevelő, 1999. 4. sz. 60–71. p.

DÁN Krisztina – DRAGON Katalin – HOMOR Tivadar: Így működik az iskolai könyvtár. Átdolg., bőv. kiad. Bp., Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1999. 191 p. (Fővárosi iskolai könyvtári füzetek 4.)

DÁN KRISZTINA – HARALYI ERVINNÉ: Könyvtárhasználati ismeretek a kerettantervekben. (Módszertani segédlet.) In: Kerettantervi segédlet a környezeti neveléshez, a könyvtárhasználatához és az egészségneveléshez. Bp., OM–Koncept–H., 2001. 95–136. p.

DÁN Krisztina – TÓTH Gyula: Könyvtár az iskolában. Hazai és nemzetközi áttekintés. Szerk. Balogh László. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1995. 255 p. (Bárczy István Könyvtár 2.) Bibliogr.: 235–255. p.

Az elmélet és valóság kontrasztja. Az iskolai könyvtári konferencia előadásai. 1999. október 8–9. Szerk. Kovács Mária. Szombathely, Berzsényi Dániel Főiskola, 1999. 208 p.

HOMOR Tivadar: ANAT könyvtár–informatikai követelményrendszer tantárgyi integrációjának megalapozása a tanítás–tanulás folyamatában. In: Könyvtárhasználat, 1997. 4. sz. 1–18. p.

Informatika. Tájékoztatók a Nemzeti alaptanterv műveltségterületeiről. Szerk. Szebenyi Péter. A Könyvtárhasználat c. fejezetet írta: Dán Krisztina, Haralyi Ervinné. Bp., Korona, 1996. 77 p. (NAT – TAN)

Az iskolai könyvtár. Könyvtárostánárok kézikönyve. Szerk. Celler Zsuzsanna. Írták: Balogh Mihály, Borostyániné Rákóczi Mária et al. Bp., 1998. OPKM, 253 p.

KATSÁNYI Sándor: Információkereső technikák elsajátításának problémái változó körülmények között. In: Új Ped. Szemle, 1999. 11.sz. 70–74. p.

KISFALUDI Sándor: Az önálló tájékozódásra nevelés didaktikai kérdései. In: Balatoni beszélgetések. 1972. A könyv és a könyvtár szerepe a nevelő–oktató munkában. Kaposvár – Bp., Somogy Megyei Tanács – OPKM, 1973. 50–56. p.

KOKAS Károly: Könyvtárak az ezredforduló után. In: Iskolakultúra, 2000. 4.sz. 3–9. p.

KOMENCZI Bertalan: Off–line – Az információs társadalom közoktatási stratégiája. In: Új Ped. Szemle, 1999. 7. sz. 160–180. p.

KOMENCZI Bertalan: On–line – Az információs társadalom és az oktatás In: Új Ped. Szemle, 1997. 7–8. sz. 74–96. p.

MÉSZÁROS István: Iskolai könyvtárak a magyar neveléstörténetben. In: Könyvtárhasználat, 1–2. sz. 1994. 5–15. p.

NAGY Attila: Olvasásfejlesztés, könyvtárhasználat – kritikus gondolkodás. Bp. 2001. OSzK–Osiris Kiadó, 223 p.

PORÁ CZKY Rozália: Szemelvények Erdély iskolai könyvtártörténetéből. In: Könyvtárhasználat, 1996. 2. szám 16–24. p.

TÓTH Gyula: Az iskolai könyvtár. In: Könyvtárosok kézikönyve 3. köt. A könyvtárak rendszere. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp. Osiris kiadó, 2001. (Osiris kézikönyvek) 155–177. p.

A többkönyvű oktatás felé. Könyv- és könyvtárhasználati módszerek példák. Főszerk. Nagy Attila, szerk. Kovács Katalin. Bp., OSzK–KMK, 1995. 142 p. (A Könyvtári Figyelő könyvsorozata 3.)

UGRIN Gáborné: A könyvtárban tartott szakórak szükségessége, tervezhetősége. Az óravezetés kérdései. In: Könyvtárhasználat, 1994. 1–2. sz. 51–61. p.

4. AJÁNLOTT IRODALOM

A könyvtárhasználat tantervekben és a helyi pedagógiai programban

Nemzeti alaptanterv (NAT). Bp., Művelődési és Köznevelési Minisztérium – Korona Kiadó, 1995. 262 p.

Az alapfokú nevelés–oktatás kerettantervei. Bp., Oktatási Minisztérium – Dinasztia Kiadó-ház Rt., 2000. 392 p.

A középfokú nevelés–oktatás kerettantervei I. (Gimnázium). Bp., Oktatási Minisztérium – Dinasztia Kiadó-ház Rt., 2000. 271 p.

A középfokú nevelés–oktatás kerettantervei II. (Szakközépiskola, Szakiskola). Bp., Oktatási Minisztérium – Dinasztia Kiadó-ház Rt., 2000. 329 p.

DÁN Krisztina: A NAT könyvtárpedagógiai esélyei és lehetőségei a helyi tantervekben. In: Könyvtárhasználat, 1997. 2. sz. 25–43. p.

DÁN KRISZTINA – HARALYI ERVINNÉ: Könyvtárhasználati ismeretek a kerettantervekben. (Módszertani segédlet) In: Kerettantervi segédlet a környezeti neveléshez, a könyvtárhasználatához és az egészségszaktanárhoz. Bp. 2001. OM–Koncept–H. 95–136. p.

Helyi tantervépítő kézikönyv. Kidolgozott megoldások variálható rendszerben. Szerk. Szebenyi Péter. Bp.–Miskolc, Raabe Kiadó – Fővárosi Pedagógiai Intézet – BAZ Megyei Pedagógiai Intézet, 1996. Szabadlappal betétekkel folyamatosan bővítik. (Ez a tanterv nemcsak a könyvtárhasználat informatikában és magyar nyelvben található makrotanterveit tartalmazza, hanem az ismeretkör mikrotanterveit is megjeleníti a teljes képzési időt átfogóan.)

HOMOR Tivadar: A könyvtár szerepe az iskola pedagógiai programjában. In: Új Pedagógiai Szemle, 1998. 10. sz. 93–100. p.

HOMOR Tivadar: ANAT könyvtár-informatikai követelményrendszer tantárgyi integrációjának megalapozása a tanítás–tanulás folyamatában. In: Könyvtárhasználat, 1997. 4. sz. 1–18. p.

Informatika. Tájékoztatók a Nemzeti alaptanterv műveltségterületeiről. Szerk. Szebenyi Péter. A Könyvtárhasználat c. fejezetet írta: Dán Krisztina, Haralyi Ervinné. Bp., Korona, 1996. 77 p. (NAT – TAN)

Az iskolai könyvtár modellje és működése

DÁN Krisztina – DRAGON Katalin – HOMOR Tivadar: Így működik az iskolai könyvtár. Átdolg., bőv. kiad. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1999. 191 p. (Fővárosi iskolai könyvtári füzetek 4.)

DÁN Krisztina – TÓTH Gyula: Könyvtár az iskolában. Hazai és nemzetközi áttekintés. Szerk. Balogh László. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1995. 255 p. (Bárczy István Könyvtár 2.) Bibliogr.: 235–255. p.

Az elmélet és valóság kontrasztja. Az iskolai könyvtári konferencia előadásai. 1999. október 8–9. Szerk. Kovács Mária. Szombathely, Berzsényi Dániel Főiskola, 1999. 208 p.

Az iskolai könyvtár. Könyvtárstanárok kézikönyve. Szerk. Celler Zsuzsanna. Írták: Balogh Mihály, Borostyániné Rákóczi Mária et al. Bp., 1998. OPKM, 253 p.

MÉSZÁROS István: Iskolai könyvtárak a magyar neveléstörténetben. In: Könyvtárhasználat, 1–2. sz. 1994. 5–15. p.

TÓTH Gyula: Az iskolai könyvtár. In: Könyvtárosok kézikönyve 3. köt. A könyvtárak rendszere. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp. Osiris kiadó, 2001. (Osiris kézikönyvek) 155–177. p.

DÁN Krisztina: Iskolai könyvtárak megújuló szerepkörben. A Soros Alapítvány könyvtár-fejlesztő pályázata. (1996–1998.) In: Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 268–276. p.

FÜLÖP Géza: Az információ. 2. bőv. kiad. Bp. ELTE Bölcsészettudományi Kar. 1996. 178 p.

KOKAS Károly: Könyvtárak az ezredforduló után. In: Iskolakultúra, 2000. 4. sz. 3–9. p.

KOMENCZI Bertalan: Off-line – Az információs társadalom közoktatási stratégiája. In: Új Ped. Szemle, 1999. 7. sz. 160–180. p.

KOMENCZI Bertalan: On-line – Az információs társadalom és az oktatás In: Új Ped. Szemle, 1997. 7–8. sz. 74–96. p.

KOMENCZI Bertalan: Orbis sensualium pictus. Multimédia az iskolában. In: Iskolakultúra, 1997. 1. sz. melléklete M3–M16 p.

Szírén integrált könyvtárkezelői program 8.6. verzió. 1998. május. 44 p.

TÓSZEGI Zsuzsanna: Multimédia a könyvtárban. Bp., Akad. Kiadó, 1997. 315 p. CD-ROM melléklet

TÖRKENCZINÉ HORVÁTH Beáta: Hogyan készülünk fel a Szírén integrált könyvtárkezelő program iskolai könyvtárban történő használatára? Veszprém, Megyei Pedagógiai Intézet, 1999. 182 p. (Önképzés – továbbképzés)

Könyvtárpedagógia

Tanulás könyvtárral

CZIMER Györgyné: A könyvtári ismeretszerzés módszertana–szerepe a tanulási szokások megalapozásában. In: Budapesti Nevelő, 1999. 2. sz. 41–53. p.

CZIMER Györgyné: A szellemi munka technikája. In: Budapesti Nevelő, 1992. 3. sz. 55–67. p.

DEZSŐ Zsigmondné: A szellemi munka technikája. Bp., OMIKK, 1985. 303 p.

OROSZLÁNY Péter: Könyv a tanulásról. Bp., AGK Alapítvány, 1993. 318 p.

OROSZLÁNY Péter: Tanári kézikönyv a tanulás tanításához. Bp., AKG Alapítvány Kiadó, 1994. 321 p.

Könyvtárpedagógiai összefoglaló munkák, óraleírás-gyűjtemények

BALLÉR Endréné – CSULÁK Mihály: Könyv és könyvtár az általános iskolában. Az önálló ismeretszerzés útja. Kézikönyv az általános iskola nem magyar szakos tanárai számára. Bp., Tankönyvkiadó, 1980. 101 p.

BALLÉR Endréné – NAGYSZENTPÉTERI Géza: Könyv és könyvtár az általános iskolában. Az önálló ismeretszerzés útja. Kézikönyv az általános iskolai tanárok számára. Szerk. Kisfaludi Sándor. Bp., Tankönyvkiadó, 1980. 236 p.

Könyv és könyvtár az általános iskolában. Az önálló ismeretszerzés útja. Kézikönyv az általános iskola magyar szakos tanárai számára. Bp., Tankönyvkiadó, 1980. 78 p.

Bevezetés a könyvtárhasználat tanításába. Szerk. Dán Krisztina. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 2001. 374 p.

Könyvtáros? Tanár? Könyvtárostanárr! Szerk. Kalmárné Morcsányi Rozália, Székelyné Sipos Klára, Tóthné Király Katalin. Bp., MKE Könyvtárostanárok Szervezete, 1995. 303 p.

Munkaeszközünk a könyv: segédkönyv a könyv- és könyvtárhasználati órákhoz. Szerk. Mészárosné Stenger Katalin. Veszprém, Veszprém Megyei Pedagógiai Intézet, 1987. 162 p. (Megyei pedagógiai körkép kiskönyvtára 31.)

NAGY Attila: Olvasásfejlesztés, könyvtárhasználat – kritikus gondolkodás. Bp. 2001. OSZK–Osiris Kiadó, 223 p.

Órák a könyvtárban. Szerk. Katsányi Sándor. Bp., OSZK KMK – Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1974. 150 p.

PÁPAYNÉ KEMENCZEY Judit: Könyv-tár: Könyv- és könyvtár-használati órák. Szolnok-Budapest, Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár – OSZK–KMK. 1985, 136 p.

A többkönyvű oktatás felé. Könyv- és könyvtárhasználati módszerek példák. Főszerk. Nagy Attila, szerk. Kovács Katalin. Bp., OSZK–KMK, 1995. 142 p. (A Könyvtári Figyelő könyvsorozata 3.)

ZSOLDOS Jánosné: Könyvtári tárgyú magyar- és történelemórák a gimnáziumban. Óratervek és feladatok a fakultációs csoportok és a humán tagozatos osztályok számára. Nyíregyháza, Kölcsey Ferenc Gimnázium, 2000. 66 p. (Kölcsey Ferenc Gimnázium füzetek 1.)

Tanulmányok

BALOGH Mihály: Könyvtárhasználat, könyvtárhasználatás. In: Az iskolai könyvtár. Könyvtárostanárok kézikönyve. Szerk. Celler Zsuzsanna. Bp., OPKM, 1998. 57–77. p.

KATSÁNYI Sándor: Információkereső technikák elsajátításának problémái változó körülmények között. In: Új Pedagógiai Szemle, 1999. 11. sz. 70–74. p.

KISFALUDI Sándor: Az önálló tájékozódásra nevelés didaktikai kérdései. In: Balatoni beszélgetések. 1972. A könyv és a könyvtár szerepe a nevelő–oktató munkában. Kaposvár–Bp., Somogy Megyei Tanács–OPKM, 1973. 50–56. p.

KOVÁCS Mária: Az olvasás, a könyv és a könyvtár szerepe és lehetőségei a nevelő–oktató munka folyamatában. In: Könyv és Nevelés, 1981. 4–5. sz. 143–150. p.

KÖNYVES–TÓTH Lilla: A könyv és a könyvtár az oktatási folyamat korszerűsítésében. In: Pedagógiai Szemle, 1976. 7. sz. 598–607. p.

NAGY Attila: A több könyvű oktatás hatása. Beszámoló egy gimnáziumi kísérletről. Bp., Akad. Kiadó, 1978. 146 p. (Pszichológia a gyakorlatban 35.)

UGRIN Gáborné: A könyvtárban tartott szakórák szükségessége, tervezhetősége. Az óravezetés kérdései. In: Könyvtárhasználat-tan, 1994. 1–2. sz. 51–61. p.

Segédeszközök

BUDA Attila: Könyvtári ismeretek kisszótára. Bp., Korona Kiadó, 2000. 202 p.

HOMOR Tivadar – MÉSZÁROS Antal: Az információ és az ember. Könyvtárhasználati ismeretek 13–18 éves tanulók számára. Szeged, Mozaik Oktatási Stúdió, 1999. 141 p. (Informatika)

HOMOR Tivadar – MÉSZÁROS Antal: Az információ és az ember. Munkafüzet. Könyvtárhasználati ismeretek 13–18 éves tanulók számára. Szeged, Mozaik Oktatási Stúdió, 1999. 55 p. (Informatika)

HUGA Ibolya: Könyv- és könyvtárhasználati munkafüzet az általános iskolák 1–2. osztályosai számára. 2. jav. kiad. Bp., Dinasztia, 1996. 60 p.

HUGA Ibolya: Könyv- és könyvtárhasználati munkafüzet az általános iskolák 3–4. osztályosai számára. 3. jav. kiad. Bp., Dinasztia, 1996. 58 p.

HUGA Ibolya: Könyvek és könyvtárak titkai. Könyvtárhasználati ismeretek 1–2. osztály számára. Celldömölk, 1999. Apáczai Kiadó. 54 p.

HUGA Ibolya: Vár a könyvtár. Könyvtárhasználati ismeretek 3–4. osztály számára. Celldömölk, 1999. Apáczai Kiadó. 62 p.

KATSÁNYI Sándor – KÖNYVES–TÓTH Lilla: Fölfedezem a könyvtárat. Irodalomhasználati kézikönyv a középiskolások számára. 2. bőv. kiad. Bp., Tankönyvkiadó, 1976. 142 p.

KATSÁNYI Sándor – KÖNYVES–TÓTH Lilla: Információ, könyv, könyvtár 2. Információkereső gyakorlatok 12–18 éveseknek. Bp., Typotex, 1998. 154 p.

KOKAS Károly: Könyvtárhasználat 7–10. Szeged, Mozaik Oktatási Stúdió, 1998. 61 p. (Informatika)

KÖNYVES–TÓTH Lilla: Információ, könyv, könyvtár 1. Alapfokú gyakorlatok 8–12 éveseknek. Bp., Typotex, 272 p.

MELYKÓNÉ TÖZSÉR Judit: A könyv és birodalma. 1–3. (Tanulási segédlet, tanári segédlet és feladatgyűjtemény.) Bp., Dinasztia, 1993.

SÁRÁNÉ LUKÁTSY Sarolta: Az ember feje nem lexikon: Könyvtári rejtvények, feladatok általános iskolásoknak. Szeged, Mozaik Okt. Stúdió, 1992. 41 p.

SÁRÁNÉ LUKÁTSY Sarolta: Az ember feje nem lexikon: Megoldások pedagógusok és könyvtárosok számára. Szeged, Mozaik Okt. Stúdió, 1992. 41 p.

SZABÓ PAP Edit: Könyvtári informatika I. (7–8. évfolyam). Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001. 56 p. (ISzE tankönyvmodul)

SZABÓ PAP Edit: Könyvtári informatika II. (9–10. évfolyam). Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001. 80 p. (ISzE tankönyvmodul)

School library work

(Summary)

This booklet summarises the basic professional and pedagogical knowledge related to school libraries. Its aim is to provide an overview of the main characteristics of up-to-date school libraries, the special features of their operation and services, and their pedagogical functions – both for the purposes of training librarian-teachers and for those interested in this type of libraries. This professional aid may be well used in basic professional training as well as during specialised extension training. For the further orientation of those interested in more details a bibliography is provided.

As an introduction the booklet describes the factors determining the development of the school library, defines the school library as a type of libraries, and interprets its current definition in detail. As school libraries and public libraries in the communities have a common history of development and their functions have become separated later, it is justified to compare their special features. This also enables to plan their efficient co-operation and to create an operational model of joint library supply by these two library types.

The author approaches the way leading to an up-to-date school library model from two perspectives. As first, she introduces the main stages and peculiarities in the development history of school libraries looking back to some hundred years. It becomes apparent from the analysis that the exterior of the library, the composition of its holdings, and its services are primarily determined by the pedagogical processes at the school concerned. Although this library type has gone through significant changes during its development, its basic task has always been to assist the work of the school in question and to develop the personality of its students. As second, the author presents the experience of those countries which are more advanced in the field of school library development, summarising first of all those which may serve as a model for Hungary. The chapter about school librarianship abroad is closed by a detailed presentation of the UNESCO manifesto on the mission of school libraries.

The booklet includes a chapter on the characteristics, tasks, service opportunities and operation conditions of learning resource centres as up-to-date models of school libraries. From among the current strategic objectives leading to modernisation the pedagogical integration, the booklet emphasises computerisation and telecommunication development, as well as the strengthening of the social work and of the socialisation role of school libraries. The part on operation covers the basic principles of defining collection interest, the composition and structure of holdings, as well as the issues of space planning and facilities. The chapter further deals with the status, duties and required educational achievement of librarian-teachers and library assistants, i.e. of staff as the most important factor of the operation of school libraries, and finishes with presenting the documents determining the operation of school libraries, and provides useful information on leading and maintaining them.

The third large unit gives orientation on planning the curriculum of and on the practice and methods of teaching library use both in general and in the field of specialised subjects. In addition to describing various types of events it covers the fields of co-operation with the teaching staff, as well as the importance of establishing relations with the library's environment. The school library is obliged by the curriculum to make the students acquainted with other types of libraries and with the services of the library system as a whole.

The booklet concludes with a short overview of the current achievements and main concerns of school libraries, as well as their development strategies leading to the implementation of an up-to-date model. The annex includes the current legal regulations and a bibliography of relevant literature.

The author is a leading consultant of school libraries in Budapest, and has been a teacher of school librarians at the college level. She participated as an expert in the elaboration of professional standards for school libraries in Hungary, and contributed to the formulation of the library-pedagogical programme during the curriculum reform. She is the author and editor of a number of articles, essays and methodological volumes on school libraries.

Tartalom

1.	Az iskolai könyvtár definíciója, funkcionális meghatározottsága, általános ismérvei	3
1.1.	Az iskolai könyvtár fejlődését meghatározó tényezők	3
1.2.	A fejlődést szabályozó dokumentumok	4
1.3.	Az iskolai könyvtár meghatározása	5
1.3.1.	A definíció értelmezése	5
1.4.	Az iskolai könyvtár és a lakóhelyi közkönyvtár funkcionális jellemzőinek egybevetése	7
2.	A hazai iskolai könyvtárak fejlődéstörténete	9
2.1.	Az iskolai könyvtár kialakulásának történeti előzményei	9
2.2.	A mai értelemben vett iskolai könyvtár kialakulása 1850-től 1945-ig	11
2.3.	1945 és 1960 között	14
2.4.	A 60-as évektől 1978-ig	15
2.5.	Rendszerváltás előtt – rendszerváltás után (a 80-as évektől – napjainkig)	17
3.	Iskolai könyvtárak külföldön	21
3.1.	Bevezetés	21
3.2.	A mai értelemben vett iskolai könyvtári funkciók kialakulása	22
3.3.	A korszerű, tanulási forrásközpont-típusú iskolai könyvtár létrejötte és jellemzői	22
4.	Az iskolai könyvtár korszerű modellje	29
4.1.	Az iskolai könyvtár definíciója	29
4.2.	Az iskolai könyvtár feladatai	31
4.3.	Az iskolai könyvtár szolgáltatásai	34
4.3.1.	Szolgáltatási alapelvek	34
4.3.2.	A szolgáltatások típusai	35
4.4.	Az iskolai könyvtár gyűjteménye	40
4.4.1.	Állományfejlesztési alapelvek	40
4.4.2.	Az iskolai könyvtár gyűjtőköre formai szempontból	42
4.4.3.	A gyűjtemény szerkezete, főbb egységei	42
4.4.4.	Az állomány raktározása. Elkülöníthető állományrészek	45
4.5.	Az iskolai könyvtár telepítése, térszervezése, felszerelése	47
4.5.1.	Az iskolai könyvtár telepítése	47
4.5.2.	Funkcionális terek	47
4.6.	Felszerelések, eszközök	50
4.7.	Az iskolai könyvtár dolgozói	50
4.8.	A működést meghatározó és a működéssel kapcsolatos dokumentumok	51
4.9.	Az iskolai könyvtárak irányítása, fenntartása, szakmai szolgáltatások	52
4.10.	Szakmai szervezet	54
4.11.	Az iskolai könyvtári terület szakmai folyóiratai	54

5.	A könyvtár pedagógia szerepvállalása	57
5.1.	Bevezetés	57
5.2.	A könyvtárhasználat tantervi programja	58
5.3.	Könyvtárhasználat a helyi pedagógiai programban	67
5.4.	Könyvtárhasználat a gyakorlatban	69
6.	Helyzetkép és fejlesztési stratégia	73
MELLÉKLETEK		75
1.	AZ ISKOLAI KÖNYVTÁRRÁ VONATKOZÓ JOGSZABÁLYOK	75
2.	HIVATKOZÁSOK	76
3.	FELHASZNÁLT IRODALOM	77
4.	AJÁNLOTT IRODALOM	79
School library work (Summary)		83

